

ISSN: 2181-3558

«SCIENCE AND RESEARCH»

JOURNAL

OF INTEGRATED EDUCATION
AND RESEARCH

INTEGRATSIYALASHGAN

TA'LIM VA TADQIQOT JURNALI

ЖУРНАЛ ИНТЕГРИРОВАННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЙ

**THE JOURNAL OF
INTEGRATED
EDUCATION AND
RESEARCH**

ISSN 2181-3558

VOLUME 4, ISSUE 1

COLLECTION B

JANUARY 2025

Tahririyat a'zolari
Editorial board

Berdialiev A. f.f.d., prof.
Nurullaeva Sh.U. ped.f.d., prof.
Tursunov K.Sh. ped.f.d., prof.
Babadjanova D. tarix.f.d., prof.
Ernazarova G.O. ped.f.d., prof.
Abduraximova D.A. ped.f.d., prof.
Madumarov T.T. yur.f.d., prof.
Mirzayeva S.R. fil.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Xolliyev A.E. bio.f.d., prof.
Mahmudov N.M. fil.f.d., prof.
Salayeva M.S. ped.f.d., prof.
Topildiev B.R. yur.f.d., prof.
Salaeva M.S. psi.f.n., dotsent
Tojiboyeva M.A. fil.f.d., dotsent
Sabirova N.E. fil.f.d., dotsent
Norboyeva U.T. bio.f.d., dotsent
Yarmatov R.B. ped.f.d., dotsent
Egamberdiyeva N.A. tarix.f.d., dotsent

Achilov N.K. fil.f.d., dotsent
Imomova G.M. fil.f.n., dotsent
Zakirova H.R. f.f.n., dotsent
Tuhtahujaev H.B. ped.f.f.d., dotsent, TFA Akademik
Bakiyev Z.A. ped.f.n., dotsent
Razzakov H.K. tex.f.n., f.f.d., dotsent
Ortikov O.A. tex.f.f.d., dotsent
Djuraeva M.Y. f.f.f.d.
Nabikhodjaev A.A. iqt.f.n., dotsent
Otadjanova M.O. f.f.d.
Tajibaeva M.A. fil.f.d., dotsent
Hasanov A.M. fil.f.f.d.
Kholmurodov A.E. fiz.m.f.d., dotsent
Aripov O.A. iqt.f.d., dotsent
Safarova U.A. fil.f.d., dotsent
Dexqonova M.Sh. f.f.d.
Ashurova Kh.S. f.f.d., dotsent
Amanturdiyev G.B. q.x.f.n. dotsent
Hasanov A.M. fil.f.d.

Mas'ul kotib: M.Yusupov

РОЛЬ ДЕМАГОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ПОСТРОЕНИИ КОНФЛИКТА В «ПРЕСТУПЛЕНИИ И НАКАЗАНИИ»

Анварова Нигора Хосилжон кизи
Андижанский государственный педагогический институт
Магистратуры, студент 1 курса

Аннотация. В данной статье рассматривается роль демагогического дискурса в построении конфликта в романе Ф.М.Достоевского «Преступление и наказание». Автор исследует, как различные персонажи используют демагогию для оправдания своих действий, а также как эта риторика помогает раскрывать моральные и философские проблемы, стоящие перед героями. В частности, внимание уделяется демагогии в образах Петра Петровича Лужина и Родиона Раскольникова, а также в контексте социальных условий, в которых находятся персонажи. Статья анализирует, как демагогический дискурс служит инструментом манипуляции сознанием и как его использование приводит к внутреннему кризису героев, стремящихся оправдать свои аморальные поступки. В заключении подчеркивается, что несмотря на силу демагогии, только внутреннее очищение и признание вины приводят к разрешению конфликта.

Ключевые слова: демагогия, конфликт, Ф.М.Достоевский, Преступление и наказание, риторика, Лужин, Раскольников, Мораль, социальная несправедливость, идея сверхчеловека, искушение.

Лингвистика — это наука, которая изучает язык, его структуру, развитие и функционирование и уделяет большое внимание тому, как люди думают, рассуждают и взаимодействуют в социальных отношениях. Сегодня обсуждается не только сам язык, но и его роль в обществе, его использование и манипулирование им. Одним из таких методов манипуляции является демагогия, то есть использование слабых и неубедительных, но эффективных методов для управления мышлением людей и использования его для достижения своих целей.

Демагогический дискурс особенно интересен в лингвистике, поскольку позволяет нам понять, как он влияет на психические состояния людей и социальное поведение, формируя или изменяя их. Демагогия — это использование яркого и эффективного языка, будь то правильного или неправильного, в обсуждении или манипуляции. Этот термин в лингвистическом анализе изучает использование языка в социальных и политических контекстах, а также то, как и насколько эффективно им манипулируют для оправдания мыслей и решений, связанных с философскими и практическими знаниями. Язык демагогии является манипулятивным, языком, направленным на влияние на мнение людей, и, как следствие, он составляет основу исследований, пытающихся понять контексты, в которых используется язык, и какие факторы влияют на его использование.

Роман Ф.М.Достоевского «Преступление и наказание» является одним из самых ярких произведений русской литературы, в котором автор исследует моральные, философские и социальные проблемы. Одним из ключевых аспектов этого произведения является конфликт, возникающий между внутренними переживаниями героя Родиона Раскольникова и окружающим его обществом. Важным элементом, способствующим построению этого конфликта, является демагогический дискурс, который активно используется как персонажами, так и самим автором для освещения различных сторон социальной несправедливости.

Мы рассматриваем демагогию как средство манипулирования сознанием. Демагогия — это искусство убеждения, использующее манипулятивные и часто ложные аргументы для достижения определенной цели. В «Преступлении и наказании» демагогический дискурс имеет важное значение для раскрытия конфликтов между индивидом и обществом. Один из ярких примеров использования демагогии в романе — это фигура Петра Петровича Лужина, который использует свои речи и рассуждения для оправдания социальной несправедливости и закрепления власти.

Анализируем демагогию в образе Раскольникова. Раскольников сам использует элементы демагогического дискурса, оправдывая свои преступления. Его монологи, в которых он анализирует идею сверхчеловека, схожи с риторикой философов и политических деятелей, которые оправдывают насилие ради большего блага. Раскольников считает, что он имеет право нарушать моральные законы, чтобы достичь высших целей, что является классическим примером демагогии.

Достоевский уделяет значительное внимание социальному контексту романа, в котором бедность и социальная несправедливость играют важную роль в формировании мировоззрения героев. Демагогический дискурс, несмотря на свою разрушительную силу, также встречается у более «низких» персонажей романа. Например, Соня Мармеладова, которая вынуждена заниматься проституцией ради выживания своей семьи, с позиции морали и веры пытается оправдать свои действия как жертва жестоких социальных условий.

В отличие от Лужина или Раскольникова, Соня не использует демагогию для оправдания своих поступков перед обществом. Её дискурс основан на внутреннем осознании своей жертвы и стремлении сохранить человеческое достоинство в самых тяжелых условиях. Однако даже в её случае можно увидеть элементы демагогии, когда она пытается убедить себя, что её страдания могут быть оправданы, если она верит в Бога и надеется на искупление. Это создаёт интересное противопоставление: в то время как Лужин и Раскольников оправдывают свои действия через демагогию, Соня использует её как средство для того, чтобы сохранить свою моральную стойкость и надежду на спасение.

Демагогический дискурс играет ключевую роль в развитии конфликта, но, как показывает финал романа, он не способен разрешить моральные и

философские проблемы, стоящие перед героями. Для Раскольникова осознание того, что его идеи и действия были ложными, становится поворотным моментом в сюжете. Его страдания и признание своей вины — это не только признание своего преступления, но и осознание того, что демагогия не может быть основой для морального оправдания.

В конце романа, когда Раскольников решает принять наказание и раскаяться, его внутренний конфликт достигает разрешения, но это возможно только через отказ от демагогического оправдания своего преступления. Он осознаёт, что истинное искупление возможно не через рационализацию своих действий, а через признание своей вины и готовность к духовному очищению. Это подтверждает мысль, что демагогия, как инструмент манипуляции, не может служить основой для истинного морального возрождения.

Социальный контекст и использование демагогии в романе. Важной частью романа является внимание Достоевского к бедности и социальной несправедливости. Демагогический дискурс как способ манипуляции сознанием распространяется на весь социальный слой, включая бедных и обездоленных. Герои романа, такие как Соня Мармеладова, пытаются бороться с системой, но их слова часто не имеют силы перед жестокой реальностью. Демагогия в их случае превращается в инструмент защиты собственной морали, хотя и без реальной силы воздействия на общество.

Демагогия играет ключевую роль в развитии конфликта, но в конечном итоге, она не может стать основой для разрешения моральных и философских дилемм, стоящих перед Раскольниковым. В финале романа, когда герой осознает свою вину и принимает наказание, демагогические рассуждения теряют свою силу, а искупление возможно лишь через личное покаяние и принятие ответственности.

Таким образом, демагогический дискурс в «Преступлении и наказании» является важным элементом в построении конфликта, отражающим как личные, так и социальные противоречия. Он помогает раскрыть глубину нравственного кризиса героя и, одновременно, показывает, как манипуляция разумом может служить оправданием для самых жестоких действий. Однако в конечном итоге, истинное разрешение конфликта происходит не через демагогию, а через внутреннее очищение и искупление.

Демагогический дискурс играет центральную роль в романе «Преступление и наказание», поскольку он служит важным инструментом в формировании основных конфликтов и обосновании целей каждого персонажа и его нравственных решений. В своем произведении Достоевский показывает, как язык и рыцарство влияют на внутренний мир человека, его мировоззрение и нравственные решения. Демагогия используется в пьесе не только как средство социальной манипуляции, но и как средство выражения личных убеждений персонажей и их трансформаций в борьбе с несправедливостью.

Демагогия, как риторическая техника, всегда сопряжена с манипуляцией общественным мнением. В романе «Преступление и наказание» демагогический дискурс представлен через различные типы персонажей, каждый из которых использует манипуляцию для достижения своих целей. Так, например, Лужин, один из антиподов Раскольников, использует свои речи для оправдания социального неравенства. Его дискурс основан на рационализации несправедливости, где он утверждает, что бедность является результатом личных недостатков, а не социальной структуры. Это демонстрирует, как через демагогию можно укоренить идеи о моральной допустимости неравенства и угнетения.

Лужин убеждает окружающих, что его действия направлены на «улучшение общества», при этом умалчивая о собственных эгоистичных мотивах. Это классический пример демагогии, когда моральные ценности и принципы используются для оправдания личной выгоды. Его дискурс не только манипулирует мнением окружающих, но и способствует формированию восприятия мира, в котором социальная несправедливость оправдана, а бедность рассматривается как результат личной ответственности.

Идея Раскольникова о «сверхчеловеке» и демагогические оправдания, которые он использует для оправдания убийства, поднимают этические вопросы через его внутренние конфликты и переживания. Он использует демагогические методы, пытаясь «оправдать» свои действия и взгляды, но в конечном итоге эти методы не приносят ему внутреннего мира и истинного духовного спасения. Другие деятели, такие как Лужин, также пытаются оправдать несправедливость, используя демагогические методы для оправдания собственных интересов и укрепления социального порядка в обществе.

Демагогическая манипуляция, основанная на языке пьесы, настолько сильна, что она помогает персонажам духовно развиваться, помогая им осознать свою низость или возвышенность. Однако эти манипуляции одновременно выявляют потребность каждого персонажа в самосознании и доступе к своему истинному внутреннему миру, в сопереживании.

В заключение статьи приводятся важные выводы, представленные в работе, о роли демагогического дискурса в формировании конфликтов, а также его моральных и социальных аспектах. Достоевский не принимает окончательных решений о правильности или неправильности показываемых им аспектов демагогии, но с ее помощью он показывает духовные и нравственные преобразования человека. Работа, имеющая психологическое и философское содержание, подчеркивает важность изучения демагогического дискурса во многих областях лингвистики и социального анализа. Таким образом, демагогический дискурс становится центральным элементом развития конфликта в романе, показывая его огромную значимость в формировании не только языка и риторики, но и моральных решений и внутренних переживаний. Ф.М.Достоевского играет важную роль в

построении конфликта, позволяя автору исследовать, как манипуляции сознанием могут оправдывать моральные преступления. Однако в конечном итоге, демагогия оказывается недостаточной для разрешения этих конфликтов. Настоящее очищение и искупление возможно только через отказ от манипуляций и принятие ответственности за свои действия. Роман показывает, что лишь через глубокое духовное преобразование и внутреннее покаяние можно найти путь к истинному прощению и искуплению.

Список использованных источников

1. Достоевский, Ф. М. (1996). *Преступление и наказание*. Москва: Белый город.
2. Бахтин, М. М. (1981). *Проблемы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература.
3. Лотман, Ю. М. (2000). *Культура и текст*. Санкт-Петербург: Искусство.
4. Жолкевер, П. М. (2005). *Достоевский и проблема моральной ответственности*. Москва: ИМЛИ РАН.
5. Деррида, Ж. (2000). *O grammatology*. Балтимор: Johns Hopkins University Press.
6. Фуко, М. (1972). *Археология знания*. Нью-Йорк: Pantheon Books.
7. Теодоров, Б. С. (2011). *Социальная риторика и демагогия в современном обществе*. Москва: Наука.
8. Выготский, Л. С. (1978). *Мышление и речь*. Москва: Просвещение.
9. Кухар, А. А. (2007). *Социология дискурса*. Москва: Аспект Пресс.
10. Миллер, А. И. (2002). *Риторика социальной манипуляции*. Нью-Йорк: Oxford University Press.
11. Рыжов, С. В. (2013). *Лингвистика и социальная философия*. Москва: Наука.
12. Годелье, М. (2009). *Энигма подарка*. Чикаго: University of Chicago Press.
13. Жижек, С. (2012). *Параллаксный взгляд*. Кембридж, Массачусетс: MIT Press.
14. Харходин, О. (1999). *Социология власти*. Москва: Институт социологии.
15. Хилькова, Н. А. (2008). *Теория дискурса*. Москва: Высшая школа экономики.

YETIMXON QO'ZG'OLONI TARIXIGA DOIR

Shaxloxon Xusanova Artikaliyevna
KUAF, t.f.f.d. (PhD)
shahlohusanova4@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Rossiya imperiyasining Mingtepa qishlog'ini bosib olish tarixi, imperiya mustamlakachiligiga qarshi O'rta Osiyoda sodir bo'lgan qo'zg'olonlar, Mingtepa volostida Yetimxon boshchiligidagi qo'zg'olon, qo'zg'olonning kelib chiqish sabablari, yakuni, Yetimxon haqidagi fikrlar, qo'zg'olon tarixi haqidagi turli qarashlar to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, maqolada 1870-1880-yillarda sodir bo'lgan qo'zg'olonlar, qo'zg'olonlarga rahbarlik qilgan "soxta xonlar", ushbu qo'zg'olonlarning "Yetimxonlar qo'zg'oloni" deb nomlanishining sabablari haqida ham fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Rossiya imperiyasi, Mingtepa, Yetimxon, qo'zg'olonlar, Qo'qon xonligi, Xudoyorxon, Marg'ilon uyezdi, Aravon uchastkasi, arxiv hujjatlari.

Аннотация. В данной статье приводятся сведения о восстаниях в Средней Азии против колониализма Российской империи, восстании под предводительством Джетимхана в Мингтепе, причинах восстания, выводе, сведениях об Джетимхане, а также различных взглядах на историю восстания. В статье также высказываются мнения о восстаниях, произошедших в 1870-1880 годах, о «лжые ханы», возглавивших восстания, и о причинах, по которым эти восстания получили название "Восстания Джетимхан".

Ключевые слова: Российская империя, Мингтепа, Джетимхан, восстания, Коканское ханство, Худоёрхан, Маргиланский уезд, Араванский участок, архивные документы.

Abstract. This article provides information about the uprisings in Central Asia against the colonialism of the Russian Empire, the uprising led by Yetimkhan in the Russian Empire, the uprising led by Yetimkhan in the Mingtepa region, the causes of the uprising, the conclusion, information about Yetimkhan, and various views on the history of the uprising.

Keywords: Russian Empire, Mingtepa, Yetimkhan, uprisings, Kokan khanate, Khudoyorkhan, Margylan uezd, Aravan section, archival documents.

Dolzarbli. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati mahalliy aholining milliy ozodlik harakatlarini boshlanishiga asosiy sabab bo'ldi. Arxiv hujjatlarida imperiya qo'shinlarining O'rta Osiyo hududiga kirib kelishi bilan, unga qarshi xalq ozodlik harakatlari boshlanganligi haqidagi ma'lumotlar mavjud. Rossiya imperiyasi mustamlaka zulmiga qarshi dastlab Qozog'iston xududida norozilik harakatlari boshlandi. 1783-1797-yillarda Sirim Datuli raxbarligida, 1836-1838-yillarda Isatoy Toymon va Maxambet Utemis boshchiligida, 1837-1847-yillarda xon Kenesari Qosimov rahbarligidagi harakatlarni misol qilish

mumkin. Keyinchalik Shahrisabz bekligida Jo'rabek va Bobobek boshchiligidagi harakatlar, 1871-yilda Sirdaryo viloyatida, 1892-yilda Toshkentda, 1916-yildagi Jizzaxda norozilik harakatlari sodir bo'lgan.

Imperiyaga qarshi Farg'ona vodiysidagi xalq harakatlarini alohida qayd etish lozim. Qo'qon xonligini Rossiya imperiyasi ixtiyoriga bergan va hukmronligini tan olgan Xudoyorxonga qarshi nafaqat oddiy xalq, balki yirik yer egalari ham kurash olib bordilar. Bundan tashqari imperiya hukumatining zulm-sitamlari mahalliy aholining sabr kosasini to'ldirgan edi. Natijada Abdurahmon oftobachi, Iso Avliyo, Xolnazar dodxoh, Po'latxon, Qurbonjon dodxoh, Yetimxon, Darveshxon to'ra, Yoqubbek, Dukchi Eshon boshchiligidagi qo'zg'olonlar amalga oshirildi.

Marg'ilon bekligiga qarashli Mingtepa qishlog'ida ham mustamlaka zulmiga qarshi ikki marotaba yirik qo'zg'olon sodir bo'ldi. Norozilik harakatlarining birinchisi 1878-yilda Yetimxon boshchiligidagi, ikkinchisi 1898-yilda Dukchi Eshon rahbarligida amalga oshirildi.

Metodlar va o'rganilganlik darajasi.

Rossiya imperiyasi mustamlakachiligiga qarshi norozilik harakatlari tarixi to'g'risida ko'plab maxalliy va xorijiy olimlar izlanishlar olib borganlar. Bular qatoriga A.M.Abdildabekova [1], V.Salkov [10], M.Terentyev [11], A.Bryanov [3], Fozilbek Otabek o'g'li [12], Muhammad Aziz Marg'iloniy [8], C.A.Geppener [7], K.F.Kosimbekov [6], .Ziyoyev [], H.Bobobekov [2], S.Jalilov [4] va boshqalarning tadqiqotlarini kiritish mumkin.

Yetimxon qo'zg'oloni tarixi ilmiy adabiyotlarda juda kam o'rganilgan. Yetimxon qo'zg'oloni haqidagi ilk ma'lumotlar Girs hisobotlarida uchraydi. Bundan tashqari Dukchi Eshon qo'zg'oloni tarixi haqidagi birlamchi manbalar asosida yozilgan Alinazar Egamnazarovning "Siz bilgan Dukchi Eshon" kitobida ham qisqa to'xtalib o'tilgan. Yetimxon qo'zg'oloni haqidagi ma'lumotlarni arxiv hujjatlarida ham uchratish mumkin.

Tadqiqot natijalari.

Xonlik tarkibida bo'lgan Mingtepa qishlog'i imperiya qo'shini tomonidan 1875-yil sentyabr oyida qo'lga kiritiladi. 1875-yil avgust oyida K.P.Kaufman boshchiligidagi imperiya qo'shinlari Mahram qal'asini egallagandan so'ng Qo'qon tomonga qarab yo'l oladi. Vatan himoyachilaridan biri Abdurahmon Oftobachi boshchiligidagi mudofaachilar Marg'ilon shahrini himoya qilish maqsadida edi. Kaufmanning yaxshi qurollangan qo'shinlari, ba'zi mahalliy amaldorlarning imperiya qo'shinini qo'llab-quvvatlashlari Marg'ilon himoyasi befoyda ekanligidan darak berar edi. Natijada Abdurahmon Oftobachi 7-sentyabrda askarlari bilan Marg'ilondan Mingtepa orqali tog' tomonga qochib ketishga majbur bo'ladi. Uning ortidan M.Skobelev boshchiligidagi 600 kazak, 1 raketa batareyasi, 2 ta to'p va 2 ta rota piyoda askarlardan iborat qo'shin Marg'ilon shahridan 68 verst uzoqlikda joylashgan Mingtepa tomonga qarab yo'l oladi[3]. M.Skobelev boshchiligidagi qo'shin 9-sentyabr ertalabki soat 5⁰⁰ da Mingtepa qishlog'iga yetib keladi. Bu yerda 5 ming nafarga yaqin qo'zg'olonchilar guruhi bilan to'qnashadi. Qo'zg'olonchilarga qo'shilib, mingtepaliklar ham jang qiladilar. Qo'zg'olonchilar qattiq qarshilik ko'rsatishiga qaramay mag'lubiyatga uchraydi. Ularning

aksariyatini ruslar chopib tashlaydi, qolganlari qochib ketadilar. Qochganlarning bir nechtasining ortidan yetib olgan imperiya askarlari O'sh shahrida ularni qirib tashlaydi. Abdurahmon Oftobachi esa omon qolgan 25 nafar sheriklari bilan O'zgan tomonga qochib ketishga majbur bo'ladi. M.D.Skobelev Mingtepa qishlog'ida ayovsiz qirg'inbarot ishlarini amalga oshiradi. Shu tariqa Mingtepa qishlog'i imperiya qo'shinlari tomonidan egallanadi [2].

Farg'ona viloyati tashkil etilgach, mustamlakachilar mahalliy xalq urf-odatlarini, qadimgi an'anaviy hududiy bo'linmalarga e'tibor qaratmasdan, viloyat hududini o'zlari xohlagandek bo'lib tashladi. Farg'ona viloyatida jami 5 ta uyezd, 91 ta volost, 613 ta qishloq tashkil etiladi[6]. Marg'ilon uyezd imperiya boshqaruv nizomi asosida 18 ta volost, 1 ta ovulga ajratiladi. Mingtepa qishlog'i ham volost sifatida Marg'ilon uyezd tarkibiga kiritiladi[7].

Mingtepa volosti Andijon uyezd markazidan 38 km janubiy-sharqda, Marg'ilon uyezd markazidan 68 verst sharqda joylashgan. Marg'ilon uyezd volostlari 4 ta uchastkaga bo'lingan. Mingtepa volosti Aravon uchastkasi tarkibiga kiritilgan. Shuningdek, volost Asaka uchastka pristavi tomonidan nazoratga olingan. Mingtepa qishlog'ining joylashgan o'rni haqida V.P.Salkov quyidagi fikrlarni bildirgan. Jumladan, "Agar Andijon shahridan Yangi Marg'ilon shahriga boradigan pochta yo'lidan chap tomonga, Quva pochta bekatidan to'g'ri sharqqa yo'l olsangiz, Tolmozor qishlog'i orqasidan bir tekislikka chiqasiz...

Ushbu yo'l Polvontosh qishlog'idan boshlanib, Aravon darasi bilan tugaydi. Bu yerda bitta qoyada otlarning tasvirlari bor...

Bu vodiyni deyarli qoq markazida, yangi Marg'ilon va kichik O'sh shaharlari o'rtasida joylashgan, har xil meva, uzumlar yetishtiriladigan ajoyib yam-yashil bog'lar orasida shuhrat qozongan Marg'ilon uyezdining Mingtepa qishlog'idir"[10].

Mingtepada ham mustamlaka tuzumga qarshi qo'zg'olonlar yuz bergan. Bu qo'zg'olonning birinchisi Rossiya imperiyasi hukmronligi o'rnatilgan dastlabki yillarda bo'lib o'tdi. Qo'zg'olon 1878-yilda Yetimxon boshchiligida amalga oshiriladi. Yetimxonning asl ismi Ma'mir bo'lib, u o'zini xalqqa Qo'qon xonlarining avlodi deb tanitadi. Boshqa bir manbada esa qo'zg'olon boshlig'ining asl ismi Mamatxon bo'lgan degan ma'lumotlar mavjud. Ushbu qo'zg'olon haqidagi ma'lumotlar ilmiy adabiyotlarda kam uchraydi. 1878-yil 7-martdan 8-martga o'tar kechasi bir guruh mingtepaliklar imperiya bosqinchilariga qarshi qo'zg'olon ko'taradi. Qo'zg'olonchilar taxminan 100 kishidan iborat bo'lgan. Qo'zg'olon yetakchisi Yetimxon oq kigizga o'tkazilib, xon deb e'lon qilinadi. Lekin tez orada ularga qarshi 40 kishidan iborat kazaklar otryadi yuboriladi. Olib borilgan qattiq janglardan so'ng qo'zg'olonchilar mag'lubiyatga uchraydi. Qo'zg'olonchilarning 40 nafari o'zaro jangda halok bo'ladi, 30 nafari esa yarador bo'ladi. Qo'zg'olon boshlig'i Yetimxon (Ma'mir) imperiya qo'shini tomonidan qo'lga olinadi va Andijon shahrida dorga osiladi.

Mustamlaka hukumatga qarshi harakatlar keyingi yillarda ham davom etdi. Bu harakatlar partizanlik harakatlariga o'xshab ketardi. Guruhlarning boshliqlari o'zlarini Qo'qon xonlarining avlodlari ekanligini da'vo qilib, xon deb e'lon

qiladilar. Ular adabiyotlarda “soxta xonlar” deb atalib, “Yetimxonlar qo‘zg‘oloni” iborasi qo‘llanila boshlandi. Bunday “soxta xonlar” boshchiligidagi qo‘zg‘olonlar 1877–1881-yillarda jami 6 marotaba sodir bo‘lganligi Girsning hisobotlarida ham aytib o‘tilgan. Qo‘zg‘olonchilar boshliqlaridan 50 kishi qo‘lga olinadi, ulardan 5 nafari dorga osilgan, qolganlari og‘ir ishlarga, imperiyaning sovuq o‘lkalariga surgun qilingan.

Arxiv ma‘lumotlarining birida 1877-yilda sodir bo‘lgan “Yetimxon qo‘zg‘oloni” haqida ma‘lumotlar mavjud. Qo‘zg‘olonga asli Shahrisabzga qarashli Kitob qa‘lasidan bo‘lgan Qulmuhammad Kalyoqubov boshchilik qiladi va u o‘zini “Yetimxon” deb nomlaydi. Yetimxon 1877-yil 28-yanvar kuni qo‘lga olinib, Sibirga surgun qilinadi[14].

Xulosalar. Yuqoridagi ma‘lumotlardan xulosa qilish mumkinki, “Yetimxon” nomi bilan jami olti marotaba qo‘zg‘olon amalga oshirilgan. Bu qo‘zg‘olonlarning dastlabkisi 1877-yilda boshlangan bo‘lsa, ularning eng yirigi 1878-yilda Mingtepa qishlog‘ida sodir bo‘lgan. Shu sababli qo‘zg‘olon tarixiga oid ma‘lumotlarda asosan Mingtepa qishlog‘i tilga olinadi. Ushbu qo‘zg‘olonlar Rossiya imperiyasi bosqinining dastlabki yillaridayoq maxalliy aholining mustaqillik uchun harakatlarining yorqin namunasi bo‘ldi. Garchi bu qo‘zg‘olonlar shafqatsizlarcha bostirilgan bo‘lsa-da, mustamlaka hukumatga mahalliy xalqqa nisbatan har qanday zulmni o‘tkazmaslik lozimligini ko‘rsatib qo‘ydi.

References

1. Абдилдабекова А.М. Почему была табуирована история восстания Кенесары Касымова в советское время?. – Вестник Челябинского государственного университета. 2009. №12(150). - История. Вестн. 31. - Стр. 138-144.
2. Бобобеков Х.Н. Пулатхон кўзғолони. – Тошкент: Фан, 1996. – Б. 22.
3. Брянов А. На память о Фергане. – г. Н.Маргелан: Типография Ферганского Областного Правления, 1901. – С. 45.
4. Жалилов С. Салтанатни титратган кунлар. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 38–42.
5. Зиёев Х. Ўзбекистон мустақиллиги учун курашларнинг тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 184.
6. Касымбеков К.Ф. Из истории народного движения в Фергане в конце XIX – начале XX вв. – Ташкент: Фан, 1978. – С. 10.
7. Муҳаммад Азиз Марғилоний. Тарихи Азизий / Нашрга тайёрловчилар: Ш.Воҳидов, Д.Сангирова. –Тошкент: Маънавият, 1999. – Б. 39.
8. Сальков В.П. Андиганское восстание в 1898 г. – Казань: Типо-Литографии Императорского университета, 1901. – С. 3–7.
9. Терентьев М.А. История завоевание Средней Азии. Т. III. – СПб, 1906. – С.477–487.
- 10.Эгамназаров А. Сиз билган Дукчи Эшон. – Тошкент: Шарқ, 1994. – Б.114.
- 11.О‘з МА, I.19-jamg‘arma, 1-ro‘uxat, 10506-ish, 4–5-varaqlar.

ZULFIYA ISROILOVANING XAYOTI VA FAOLIYATIGA BIR NAZAR

Erkinova Mushtariybonu Hamidulla qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi Stomatologiya yo'nalishi

1-bosqich talabasi

<mailto:erkinovamushtariybonu5@gmail.com>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining mashhur shoirasi Zulfiya Isroilovanning hayoti va ijodi tahlil qilinadi. Shoira o'zining badiiy faoliyatida insoniyat, vatanparvarlik, ayollarning jamiyatdagi o'rni va tabiatga muhabbatni ifodalashga alohida e'tibor qaratgan. Maqolada shuningdek, Zulfiya Isroilovanning ijodiy uslubi, uning she'rlari va adabiy merosining o'ziga xosligi, shuningdek, uning yaratgan badiiy obrazi va jamiyatdagi ta'siri o'rganiladi. Shoiraning asarlari o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutib, uning ijodi davomida o'zgacha estetika va tushunchalar shakllangan. Maqola shoiraning badiiy merosi, u yaratgan poetik dunyo, hamda uning adabiy qadriyatlari haqida ilmiy yondashuvni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Zulfiya Isroilova, o'zbek she'riyati, shoir, ayollarning jamiyatdagi o'rni, xalqaro mukofotlar, mehnatkashlik, badiiy ijod, vatanparvarlik, she'riyat, adabiy meros, Hamid Olimjon, ijodiy faoliyat.

Аннотация. В данной статье анализируются жизнь и творчество известной узбекской поэтессы Зулфии Исраиловой. В своей художественной деятельности поэтесса уделяла особое внимание выражению человечности, патриотизма, роли женщин в обществе и любви к природе. Также в статье рассматриваются творческий стиль Зулфии Исраиловой, особенности её стихов и литературного наследия, а также созданный ею художественный образ и его влияние на общество. Произведения поэтессы занимают важное место в узбекской литературе, формируя уникальную эстетику и концепции на протяжении её творчества. В статье предлагается научный подход к анализу её литературного наследия, созданного ею поэтического мира и её литературных ценностей.

Ключевые слова: Зулфия Исраилова, узбекская поэзия, поэтесса, роль женщин в обществе, международные награды, трудолюбие, художественное творчество, патриотизм, поэзия, литературное наследие, Хамид Алимджан, творческая деятельность.

Summary. This article analyzes the life and works of the famous Uzbek poetess Zulfiya Isroilova. In her artistic activity, she paid special attention to expressing humanity, patriotism, the role of women in society, and love for nature. The article also examines Zulfiya Isroilova's creative style, the uniqueness of her poems and literary heritage, as well as the artistic image she created and its influence on society. The poetess's works hold an important place in Uzbek literature, shaping unique aesthetics and concepts throughout her creative journey. The article offers a scientific approach to studying her literary heritage, the poetic world she created, and her literary values.

Keywords: Zulfiya Isroilova, Uzbek poetry, poetess, role of women in society, international awards, diligence, artistic creativity, patriotism, poetry, literary heritage, Hamid Olimjon, creative activity.

Zulfiya Isroilovaning Xayoti va faoliyatiga bir nazar

Zulfiya Isroilova – taniqli va iqtidorli o'zbek shoirasi. Yorqin rassom, oddiy inson qalbini o'tkir his qilgan – mehnatkash, Sharq ayolining jamiyatdagi teng huquqi uchun mardonavar kurashgan ayol. Zulfiya she'riyatining nufuzi – bizning dabdabali murakkab davrimizning haqqoniy ifodasi, o'ziga xosligi, zamondoshlarimizning qalbi va harakatlarining yorqin tasviridir. O'zbek xalqining atoqli va ardoqli vakili, taniqli jamoat arbobi, xalqaro tinchlik uchun kurash jarchisi Zulfiya Isroilova xalqaro “Nilufar”, Javoharlal Neru nomidagi hamda Davlat mukofatlari sohibasidir. Zulfiyaxonim Isroilova 1915-yili Toshkent shahrining qadimiy Degrez mahallasida tavallud topgan. Avval boshlang'ich maktabda, so'ng xotin – qizlar bilim yurtida tahsil olgan. 1935-1938-yillarda O'zbekiston fanlar akademiyasining til va adabiyot instituti aspiranturasida o'qigan. Shundan keyin turli nashriyotlarda ishlagan. 1935-yildan 1980-yilgacha, qariyb o'ttiz tilga yaqin respublikamizda keng tarqalgan “Saodat” nomli xotin – qizlar jurnalida bosh muharrir bo'lgan. Zulfiyaxonim Isroilova Hamid Olimjon bilan turmush qurgan. Biroq ular orzularga to'la hayot kechirayotgan pallada 1944-yili mashina halokati tufayli turmush o'rtog'idan ayrildi. Shoira esa 1996-yilda 81-yoshida vafot etadi. Shoira badiiy ijodga juda erta kirishdi. O'n yetti yoshida “Hayot varaqalari” deb atalmish dastlabki she'riy kitobini chop ettirdi. Uzoq ijodiy umri davomida o'ttizga yaqin she'riy to'plamlar, o'ndan ortiq dostonlar yaratdi. Shoira hammani o'ylatadigan, barcha kishilarga Jaxldor bo'lgan holatlarni she'rga soladi. Shuning uchun ham yozganlari ko'pchilikka manzur bo'ladi. Zulfiyaning ulkan iste'dodi faqat yurtimizdagina emas balki dunyo miqyosida ham e'tirof etilgan. U – xalqaro “Nilufar” mukofoti egasi.

Shoira sherlarining el aro mashhurligi tasodifiy emas. U bolaligidan olamga hayrat ko'zi bilan qarovchi, uning boshqalar ko'rolmaydigan jihatlarini ilg'ovchi qizaloq ekanligi bilan ajralib turardi. Buning ustiga, oilasidagi muhit ham yosh Zulfiyada badiiy ijodga ishtiyoqni alangalatardi. Shoira bolaligini shunday eslaydi: “Otamni... Isroil degrez der edilar. Otam zahmatkash temirchi edi. Otamning hamma vaqt olovga yo'ldosh kasbidan faqat zavq ko'rar edim. Otamday qudratli odam yo'q edi men uchun. Temirlar otam qo'lida chaqmoqlar taratishiga boqib, hayratda qolar edim. Uning qo'llari cho'g'ga aylangan temir parchasini istagan shaklga solib, inson uchun kerakli narsaga aylantirishga qodir edi. Men hali-hanuz otamday bolishni orzu qilaman, ammo na iloj, inson qalbiga kira bilish temirga ishlov berishdan mashaqqatliroq, yurakni chaqmoq kabi alanga oldirish har kimga ham muayassar bo'lavermas ekan...”

Mening onam o'zining ta'bincha, “usti butun – ichi tutun” ayollardan edi. U hamma vaqt kamgap, xayolchan edi, lekin fikrlari, o'ylari mudroq emasligini, unga mutelik, zaiflik yot ekan-ligini bilar edim. Ruhidagi ma'yuslik, ovoqidagi hazinlik faqat uning xarakteriga xos bir sifatgina edi, xolos. Onamning qancha-qancha qo'shiq va afsonalarni, doston va er-taklarni bilisjiiga aqlim bovar qilmasdi. Bu

sehrli afsona va ertaklar bizga benihoya huzur bag'ishlar, o'ziga rom qilib olar, har safar yangi jilva kasb etardi. Aminmanki, mo'jizalar yaratishga qodir, jahonni ko'zga keng ochuvchi, insonni go'zallik sari yetaklovchi so'zga shaydolik hissini mening qalbidam ostonam hatlab ko'chagam chiqmagan oddiy ayol – onam uyg'otgan...”

Zulfiya she'riyatida ana shunday pokiza buloqlardan suv ichgan ijoddir. Ayni shu sababdan uning tinchlik haqidagi, inson ruhiyatini g'ajib tashlay oladigan hijron to'g'risidagi, tabiatning ajib bir holatida borasidagi she'rlari hech kimni befarq qoldirmaydi. Shu bois shoiraning barcha ayollarga, barcha onalarga, barcha ma'shuqalarga xos, tushunarli, anglanarli bo'lgan she'riyatida aslo eskirmaydi. Uning asarlarida halol inson tuyg'ularining porloq yulduzi charaqlab turadi.

Xalq orasida “Oydinda”, “Sensiz”, “Yurak”, “Falak”, “Bahor keldi seni so'roqlab”, “O'g'irlamang qalamim bir kun”, “Bo'm-bo'sh qolibdi bir varaq qog'oz” kabi she'rlari, “O'g'lim, sira bo'lmaydi urush”, “Mushoira” kabi she'rlari mashhur. “Uni Farhod der edilar”, “Quyoshli qalam”, “Xotiram siniqlari” kabi lirik va liro-epik dostonlar muallifi. 1935 yilda shoir Hamid Olimjon bilan turmush qurgan va uning bevaqt vafotidan so'ng ko'plab mahzun she'rlar yaratgan. Pushkin, Lermontov, Nekrasov, L. Ukrainka, V. Inber va boshqa ko'plab shoirlarning asarlaridan namunalarni o'zbek tiliga tarjima qilgan. Zulfiya she'riyatida tabiatga hamda uning ajralmas qismi va yuqori cho'qqisi bo'lmish odamzotga nisbatan hayajonli sevgi bilan burkangan. Uning she'rlarida tabiat och ranglarda, yorqin bo'yoq va timsollarda gavdalanadi.

Zulfiyaning olijanoblik, jasorat, haqqoniy xalq g'ururi, tabiat va insonga nisbatan samimiy tuyg'ular va hurmat, boy ranglar va kutilmagan yangi timsollar bilan bajarilgan lirikasi, kitobxon qalbini larzaga keltiradi, insoniyatning kelajakka bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Iqtidorli shoira va yozuvchi, inson qalb tug'yonlarini o'tkir bilimdoni bo'lib, turli janrlarda asarlar yaratgan: dostonlar, balladalar, elegiyalar, nasriy she'rlar, hikoyalar, ocherklar, publististik maqolalar va gazeta xabarlar. Uning ko'p she'rlari SSSR xalqlari tinchligi va do'stligi sari kurashga bag'ishlangan edi. Urush yillari u vatanparvarlik she'rlarini yozgan. U tomonidan, shuningdek, o'zbek bastakorlarining operalariga librettolar ham yozilgan, masalan, “Zaynab va Omon” operasiga libretto. Shu bilan birga, turmush o'rtog'i Hamid Olimjon qalamiga mansub “Semurg” dostoni mavzusi asosida, ertak-sahna asarini ham yozgan. Shoira adabiy-ijtimoiy faoliyati uchun ko'pgina davlat mukofotlari bilan taqdirlangan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam Zulfiyaxonim o'zbek she'riyatida o'ziga xos o'ringa ega shoira bo'lishi bilan birga inson sifatida ham shu xalqning barcha olijanob xislatlariga ega ayol bo'lgan. Bugun shu maqolani yozish va Zulfiyaxonimni ijodiga chuqurroq nazar solish orqali yana bir karra amin bo'ldimki, o'zbek adabiyoti XX asrda har qancha ziddiyatli, mashaqqatli va murakkab yo'lni bosib o'tgan bo'lmasin, unda bir qator tom ma'nodagi ijodkorlar etishib chiqqan va ularni ichidagi porloq yuzlulardan biri bu Zulfiyaxonim bo'lgan. Bugungi istiqbol kunlarida ularning ijodlari yangi qirralari bilan namoyon bo'lmoqda. Zulfiyaxonimning hayoti va ijodi barcha xotin-qizlar uchun ibrat.

Negaki, uning hayotidagi mehnatsevarligi, doimo olg'a intilishi, sevgi bobida sadoqatli yor ekanligi, badiiy ijod borasida tinimsiz izlanuvchanligi hamda hayot qiyinchilik larida esankiramasligi, erishilgan yutuqlar oldida o'zini yo'qotmasligi har qanday qiz yoki ayol qalbida havas uyg'otadi

Hamid Olimjon va Zulfiya

... Men o'zimning yosh tuyg'ularim bilan uning keng qalbini, buyuk iste'dodini his qildim. 1934 yil edi. Hamid Olimjon Zulfiyani hozirgi "Mustaqillik" metro bekati oldidagi perronda kutib oladi. Bungacha ular bir-birlarini faqat adabiy kechalar orqali bilishardi. Hamid Olimjon tasodifiy uchrashuvdan mamnun va Zulfiya bilan uzoq suhbatlashdi. "Sening she'ringni o'qidim", deydi u yaqqol mehr bilan.

- Yaxshi.

Ayting-chi, bu nima?

She'rdagi qalbing tasviri bor.

Bu shunchaki bir parcha bo'lsa ham.

Bu sizning ruhingiz.

Xuddi shunday davom etish kerak.

Haqiqat ritorikasiz yozilishi kerak...

O'shanda Zulfiya "ritorika" so'zini noaniq tushungan edi.

Ammo u bu haqda indamadi.

"O'shanda, – deb yozadi shoira, – uyimizga piyoda emas, pashshada kelganman. Men his-tuyg'ularimni qog'ozga yozdim. Bu she'rni shu qadar oson va oqizib yozdimki, go'yo qalbinga afsonaviy bir kuch kirib, o'ylaringa, qo'llaringa quvvat bergandek bo'ldi. (Bu mening "Bahor kechasi" deb nomlangan she'rim bo'lsa kerak.) Bu kutilmagan uchrashuv Svetlana Somovanning "Shoir haqida doston" asarida shunday tasvirlangan:

...Hali bular bir birini topib

Jamollarini ko'rguncha ayon,

She'rlari gazetalarning

Betlarida turdi yonma yon

Bu tasodifiy uchrashuv va Zulfiyaning "Bahor kechasi" she'ri o'sha unutilmas oqshom soatlarida yozilishining bunday she'riy talqini bejiz emas. Shu kuni Hamid Olimjon va Zulfiya do'stlik va muhabbat saroyining muhtasham binosining birinchi g'ishtlari qo'yildi. Bu uchrashuvdan so'ng Zulfiya tez-tez Hamid Olimjon haqida o'ylardi, Hamid Olimjon esa yosh shoironing she'rlarini diqqat bilan kuzata boshladi. Oradan ko'p o'tmay, Zulfiya universitetni tugatib, 1935 yilda O'zbekiston Fanlar qo'mitasi qoshidagi Til va adabiyot instituti aspiranturasiga o'qishga kiradi. Har bir uchrashuv ularni yanada yaqinlashtirar, bir-birining qalbiga muhabbat urug'ini separd.

09.1935 yil ularning hayotidagi eng baxtli kun edi. Joriy yilning 23 iyul kuni taqdir ikki shoirning bir-biridan hayotiy rishtalarini bir umrga uzdi. O'shanda Hamid Olimjon 26 yoshli yigit, beshta she'r va hikoyalar to'plami muallifi, taniqli shoir, tirishqoq olim, yosh shoirlarning ustoz edi. U Zulfiya uchun nafaqat turmush

o'rtog'i va do'sti, balki uning ijodiy taqdirida katta ahamiyatga ega shaxs edi. "1935-yilda turmush qurganmiz, – deb yozadi Zulfiya.

- Men baxtli yashadim. Agar inson chinakam sevsa va sevsa, uning atrofidagi barcha qiyinchiliklar kamroq ko'rinadi. To'rt fasl ham bahordek tuyuladi. Men o'sha paytda shunday kayfiyatda edim ... "

Zulfiya hali yoshligida Xadicha xola ipak qurti yetishtirib, pilladan tolalarni ajratib, ipakni turli rangga bo'yab, inson ko'zini qamashtiradigan ko'ylak tikdi. Hamid Olimjon nazdida palak xonadon a'zolariga o'zgacha fayz bag'ishlagandek edi. Cheksiz quvonchga to'lgan shoir Xadicha xolaning onasi bilan uchrashgani uchun o'zini baxt va saodat jannatida his qildi. O'sha paytdan e'tiboran ishq ifori jilvalanib turgan osmonda yarim tungacha she'riyatning qo'sh chirog'i o'chmasdi. Hamid Olimjon va Zulfiyaning to'yi o'zgacha bo'ldi: to'ydan o'n kun o'tib kelin-kuyov Oqtoshga borib, bokira tabiat qo'ynida "asal oyi"ni o'tkazdi. Hamid Olimjon "Bir tomoni tog', bir tomoni bog'" degan joyda o'tgan bolalik kunlarini esladi. U oqayotgan muzli suvda baliqdek suzib, toshlarni yorib, kumushsimon chang hosil qildi.

Suv oqardi
qo'ynida,
Ko'krak kerib
baliq kabi
Sho'ng'ib yotardik.
("Bolalik")

Hamid Olimjon qanchalik ulg'ayib, shoir, jamoat arbobi sifatida el-yurtga tanilib qolgan bo'lmasin, bu misralarda tasvirlangan quvnoq va shodon bolalik tabiatini tark etmadi. Tabiat bilan yuzma-yuz bo'lganida o'zini doim uning erkak farzandidek his qilar edi. Zulfiya bilan birga bo'lganda ham o'zini go'dakdek tutardi, zavqu shodlik, hayajonni qo'msab yurardi. Zulfiya shoir bilan o'tkazgan mana shu baxtli yillar davomida har qanday iste'dod tinimsiz mehnat bilan sayqallanishi, chinakam ijodkorda esa yuksak mehnat intizomi bo'lishi kerakligini ko'rdi. Har qanday sharoitda ham Hamid Olimjon erta tongdan soat 6 dan 11 gacha uyda ishladi, so'ng siyoh ho'l bo'la turib o'z asarini ovoz chiqarib o'qidi, qanday ovoz berishini tekshirdi. Zulfiya o'zining har bir she'rini uning ko'zidan o'tkazdi, lekin Hamid Olimjon bu she'rlarni yozmadi, balki ularning kuchli va zaif tomonlarini ko'rsatib, tushuntirib berdi.

"Ikkinchi kitobni yozayotganimda, – deb yozadi shoira, – bir paytlar Hamid Olimjondan: "Nega she'rlarimning oxiri yo'q?" deb so'raganim yodimda. Qaerda to'xtamasin, davom etishi mumkin!"

U kulib dedi: "Chunki har bir she'rda hamma narsani aytmoqchi bo'lasiz, lekin bunday qilish yaxshi emas.

Keyin, bilasizmi, she'rni oxirigacha yozish kerak... "Keyinchalik, uning nasihatlarini naqadar nozik va to'g'ri ekanini qandaydir muhim va samimiy fikrni aytish zarurligini sezganimda angladim".

Zulfiya Hamid Olimjon bilan bo'lgan ana shunday suhbatlardan so'ng she'r yozdi, she'ri chop etilgan hamma ham shoir bo'la olmasligini, shoir bo'lish uchun

dunyoni boshqacha ko'rish, idrok etish zarurligini anglab yetdi. Ulug' shoir, nodir insoniy fazilatlar sohibi Hamid Olimjon Zulfiyaga har jihatdan o'rnak edi. Zulfiya buyuk shoirdan fikrlashni, mehnat qilishni va she'r yozishni, do'stga mehribon, dushmanga zolim bo'lishni o'rgandi, uning ijodiy maktabida tahsil oldi. Shu ma'noda Hamid Olimjon Zulfiya qalbiga hamroh, nozik maslahatchi, mehribon ustoz bo'ldi. Ilhom burgutiga urilgan shoir stoliga o'tirishi bilanoq she'r daryosi otilib chiqdi. Ko'nglidagi she'riyat manbasini hali kashf etmagan yosh shoira bu holatdan hayratlanib, ilhom tamg'asi qachon jiringlashi, she'r yozish sirlarini Hamid Olimjondan bilmoqchi bo'ldi.

"O'shanda men aytdim:" U stolga o'tirguncha yozadi.

Bu kuch va ilhom qayerdan keladi?

Men hayron bo'ldim.

Endi bilsam, jahon, rus va o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotlarini o'qiyman, nafaqat o'qiyman, balki tahlil qilaman, o'z fikrlarimni daftarga yozaman, xalq og'zaki ijodi bilan mashaqqatli mehnat – bu faoliyatlarning barchasi shoir ijodi uchun doimiy ozuqadir.

Hamid Olimjon barcha ishlarda astoydil yordam berdi. Men yoshman, ba'zida sanoqsiz kitoblar va qog'ozlar bilan to'lib-toshganini yoqtirmasdim. Bunday paytlarda u meni ilhomlantirish yo'llarini topdi. Esimda, bir safar Samarqand safaridan Ra'no Uzoqova she'rlarini olib kelgan edi. O'sha kechasi u o'zining ta'sirli parchalarini o'qidi.

Keyin: "Ayollarimiz qanday yozishlarini ko'ryapsizmi?"

Faqat jasorat va iroda kerak, — dedi u sekin qo'shib.

"Bilasizmi, siz yaxshiroq yozasiz!"

Bu suhbat menga katta turtki berdi".

Hamma baxtli odamlar bir xil. Baxtli inson qalbining billur tuyg'ularini nozik sevgilisi yoki sevgilisiga ishonadi. Zulfiya ham, Hamid Olimjon ham o'sha yorug' yillarda bir-biridan qalbini, mehr-muhabbatini asramagan. Bu ikki shoirning o'zaro hurmat va muhabbatga asoslangan erkin ittifoqi edi. Bu davrda Zulfiya ijodi bahor faslining cho'qqisidan endigina paydo bo'lgan kichik jilg'a edi. Oradan kunlar, oylar va yillar o'tib, bu oqim muqarrar ravishda daryoga aylandi. Hamid Olimjon 1936- yilda tatar she'riyati yetakchisi Xodi To'qtosh qalamiga mansub she'rlaridan biriga "Muhabbat – eski narsa, lekin har bir yurakda yangilanadi" deb so'zboshi qilgan. Bu so'zlar she'ning avtobiografik unsurlardan xoli emasligini bildiradi.

Darvoqe, shoir qalbining tarjimai holi she'rning g'oyaviy mazmunida ifodalangan:

Har bir yurakda bahor bor

Har bir qalbga muhabbat mehmoni,

Gullar - har bir yurakda sevgi,

Boston unga yetarli.

Shoirning o'z rafiqasiga bo'lgan muhabbati Farhod va Shirin sevgisi yanglig' beadad edi. Ana shu muhabbati tufayli u o'z baxtini yanada chuqur his etdi.

Bu sevgidan u o'z baxtini yanada chuqurroq his qildi: ...

Qarashlaring tinchimni olib,

Chertib ketdi qalbim torini
Shundan keyin sezdim yurakda
Shuncha kuchli o'tning borini
Aytib berchi shuncha sevganlar,
Bo'lganmikan mencha baxtiyor?...

Bu she'rlar 1936 yilning kuzida Sochida yozilgan. Hamid Olimjon xotiniga hamrohlik qila olmadi, chunki Zulfiya Qora dengizdagi kurortga borganida birinchi farzandiga homilador bo'lgan. Zulfiya bir kuni tush ko'rdi. Hamid Olimjon tushida va'dasidan qaytdi, boshqa oshiq topdi va Zulfiyadan yuz o'girdi. Uxlagan kuni shoira qorong'u xayollarga sho'ng'ib, tong otishi bilan Qora dengiz sohilida dam olayotgan eriga xiyonatda ayblab, og'riqli his-tuyg'ularga to'la maktub yo'lladi.

Hamid Olimjon bu maktubni kulib o'qigan bo'lsa-da, xotini turli shubhalardan xalos bo'lishi kerakligini tushundi va javob xatiga "Xayoling-la ota tunlar..." deb nomlangan she'r ilova qildi.

Bu orzu, behuda orzu
Axir, bu aldamchi tush.
Ehtimol sizning sevimli odamingiz

Siz va'dangizni buzganga o'xshaysiz?! O'sha ayriliq kunlarida nafaqat Zulfiya, balki Hamid Olimjon ham bir-birlarini sog'inish tuyg'ulari bilan yashadilar. Hamid Olimjon bu tuyg'ularni Zulfiyaga yetib borishi uchun qog'ozga tushiradi.

Eng gullagan yoshlik chog'imda,
Sen ochilding ko'ngil bog'imda.
Shunda ko'rdi ko'zim bahorni,
Shunda qalbim tanidi yorni.

1937 yil.

E'tibor bergan bo'lsangiz, Hamid Olimjonning qrim taassurotlari bilan qorishgan she'rlarida birinchi o'rinda qadrdon zaminiga sog'inch tuyg'usi mujassam. "Orzu-la ota tunlar..." deb nomlangan ana shunday she'rlardan yana biri nafaqat Hamid Olimjon, balki 20-asr o'zbek lirikasining eng yaxshi namunalaridan biridir. Bundan qariyb yetmish besh yil muqaddam yozilgan bu she'rni na o'tmish bo'roni, na o'zbek shoirlarining keyingi romanslari yuvib yubormadi. Bu she'rni o'qir ekanmiz, bir o'zi orzu-havasning o'zi shunday go'zal va abadiy asar yaratishiga hayron bo'lamiz. Sizningcha, bu she'rning paydo bo'lishiga boshqa ilohiy omillar sabab bo'lgan bo'lishi mumkinmi? Shoir qalbida ishq olovi yonmagan bo'lsa, birorta ham yuksak iste'dod bunday she'riyat asarini yarata olmasdi. Hamid Olimjon, aytganimizdek, mehnat intizomiga qattiq amal qilgan. Juda qiziqarli bo'lishidan tashqari, u ko'ngillilik qilishni, dam olishni va do'stlari bilan hazilkash suhbatlarni yoqtirardi.

"Matchoy sayil" tabiat bag'riga kirib, qalbgga orom bag'ishlashi, ranglar o'yinini, tovushlar kaskadini singdirishi, bir so'z bilan aytganda, tabiatning beqiyos inoyati bag'riga sho'ng'ishi – cho'g' olishi kerak edi. ijodkorlik. Tabiat go'zalligini ko'rishni, qadrlashni bilmagan odam qanday qilib Hamid Olimjondek she'r qudrati bilan ifodalay oladi?! Yo'q, umuman emas! Bunday shoir faqat Xamid

Olimjondek hayotni, tabiatni cheksiz ishtiyoq bilan sevadigan inson bo'lishi mumkin... Shubhasiz, Zulfiyasiz Hamidona she'rlari o'tmagan bo'lardi. Hamid Olimjon va Zulfiyaning "tabiat bag'riga" qilgan ana shunday sayohatlaridan biri 1936 yil bahorida lolazor edi.

Oradan bir yil o'tib shoir o'sha bayramlarning bo'sh vaqtlarini eslab, o'zining qiziqarli she'rlaridan birini yozadi: Hamid Olimjon ham, Zulfiya ham uzoq bo'lmasa-da, bu chinakam baxt va muhabbat ummonida yashadilar. Ulug' shoir bilan yashash, uning betakror she'riy san'ati sir-asrorlarini bilish Zulfiyaning shoiralik yuksak pog'onasiga ko'tarilishiga imkon berdi. O'tgan asrning 60-90-yillarida Hamid Olimjon xayoliga ham kelmagan tarixiy o'zgarishlar, Zulfiyaning bu o'zgarishlardagi faol ishtiroki uning nafaqat shoir, balki yirik jamoat arbobi, atoqli siymolardan biri darajasiga ko'tarilishiga yo'l ochdi. ko'p millatli adabiyot.

U hayoti va ijodining har ikki davrida ham Hamid Olimjonga bo'lgan cheksiz mehriq, she'riyat an'alariga sodiq qoldi. Hamid Olimjonga bo'lgan muhabbat uning she'riyatiga ilhom berdi. Bu misralarni o'qib, Zulfiya o'zi uchun ham, marhum shoir uchun ham Hamid Olimjon qalami bilan ijod qilganiga amin bo'lamiz. O'zbek adabiyotida she'riyatning ikki manbai biz, shoirlar qalbini o'zining musaffo tuyg'ulari bilan bahor shabadasiday, tiniq, gul bargidagi shudringdek, shirin, bulbul kuyiday, ehtirosli, tog' sharsharasiday tozalaydi. Bular Hamid Olimjon va Zulfiya chashmalaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov N. Hamid Olimjon. Toshkent, „Yosh gvardiya“, 1990
2. Karimov N. Hamid Olimjonning poetik mahorati. Toshkent. „Fan“, 1964.
3. Mamajonov S. Shoir dunyosi. Toshkent. G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1972.
4. Karimov N. va boshqalar. 20 asr o'zbek adabiyoti tarixi. -T.: „O'qituvchi“, 1999.
5. Abdurahonov A. Alangaga aylangan uchqun. „Kamalak“ adabiy-tanqidiy ilmiy to'plamda. -T. 1990.
6. Azimov S. Hamid Olimjon abadiyati. T., 1967

КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ ТЕМПОРАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Давлатова Санамгина Камолдин кизи
Андижанский государственный педагогический институт
Магистратуры, студент 1 курса

Annotatsiya. Ushbu maqolada rus va o'zbek tillaridagi vaqt leksikasining kontrastiv tahlili o'tkaziladi. E'tibor vaqt shakllaridan foydalanish, ikki tilda vaqt va aspektlarning ifodalanishidagi farqlar va o'xshashliklarga qaratilgan. Tadqiqot rus va o'zbek tillarida vaqt kategoriyasini ifodalovchi tuzilish xususiyatlari, leksik va grammatik vositalarni aniqlashga qaratilgan. Ishda fe'l shakllarining qo'llanilishi, ularning aspektual tafovutlari, shuningdek, madaniy va lingvistik omillarning vaqt tushunchasiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kontrastiv tahlil, vaqt leksikasi, rus tili, o'zbek tili, vaqt shakllari, aspekt, grammatika, leksika, til tipologiyasi, madaniyat.

Аннотация. В данной работе проводится контрастивный анализ временной лексики русского и узбекского языков. Внимание уделяется различиям и сходствам в использовании временных форм, выражении времени и аспектов в двух языках. Исследование направлено на выявление структурных особенностей, лексических и грамматических средств, с помощью которых в русском и узбекском языках обозначается временная категория. Анализируются примеры употребления глагольных форм, их аспектуальные различия, а также влияние культурных и языковых факторов на восприятие времени в обоих языках.

Ключевые слова: контрастивный анализ, временная лексика, русский язык, узбекский язык, временные формы, аспект, грамматика, лексика, языковая типология, культура.

Summary. This study presents a contrastive analysis of temporal vocabulary in Russian and Uzbek languages. It focuses on the differences and similarities in the use of tense forms, time expressions, and aspects in both languages. The research aims to identify structural features, lexical and grammatical means through which the category of time is expressed in Russian and Uzbek. The study analyzes examples of verb usage, aspectual distinctions, and the influence of cultural and linguistic factors on the perception of time in both languages.

Keywords: contrastive analysis, temporal vocabulary, Russian language, Uzbek language, tense forms, aspect, grammar, lexicon, linguistic typology, culture.

Темпоральная лексика, как неотъемлемая часть любой языковой системы, играет важную роль в выражении временных отношений и организации хронологической структуры речи. В разных языках существуют различные способы выражения времени, что обусловлено не только грамматическими, но и культурными особенностями. В русском и узбекском языках, несмотря на схожесть в некоторых аспектах, наблюдаются заметные

различия в структуре и использовании временной лексики, что делает их сравнение и контрастный анализ актуальными и важными для лингвистических исследований. Тема данной статьи посвящена контрастивному анализу временной лексики русского и узбекского языков. Целью данной работы является изучение и сравнение временной лексики двух языков: русского и узбекского. Мы постараемся выявить сходства и различия в способах выражения временных категорий в этих языках, а также проанализировать, как культурные особенности каждого из народов могут влиять на использование временных выражений.

Временная лексика, или лексические единицы, обозначающие различные временные категории, является неотъемлемой частью любой лексической системы. Особенности выражения времени в языке связаны с историческими, культурными и социальными факторами, что делает их важным объектом для сравнения и анализа. В русском и узбекском языках существуют свои специфические способы выражения времени, и эти способы могут значительно различаться, что объясняется различиями в грамматической структуре и лексическом составе этих языков.

Русский язык обладает разнообразными средствами выражения времени. Одним из основных инструментов является грамматика, в частности, система времен глаголов. В русском языке существует три основные временные категории: настоящее, прошедшее и будущее время, каждое из которых имеет свои особенности употребления в зависимости от контекста.

Кроме того, в русском языке часто используются временные наречия и выражения, такие как «сейчас», «вчера», «завтра», «время от времени», «иногда», которые помогают уточнить момент или период действия.

Примеры:

Настоящее время: «Я читаю книгу».

Прошедшее время: «Он написал письмо».

Будущее время: «Мы поедем в Москву».

Также в русском языке важную роль играют выражения времени в составе устойчивых выражений и фразеологизмов, таких как «время от времени», «в один момент», «на мгновение».

В узбекском языке также имеется система временных категорий, однако способ выражения времени в этом языке имеет свои особенности. Как и в русском, существует деление на три основных времени: настоящее, прошедшее и будущее. Однако в узбекском языке значительное внимание уделяется аспектам действия и его длительности, что выражается в использовании различных глагольных форм и приставок.

Особенности использования времен в узбекском языке заключаются в наличии дополнительных временных конструкций, таких как использование конструкций с глаголами в инфинитиве и особых формах будущего времени, что не всегда аналогично русским способам.

Примеры:

Настоящее время: «Men kitob o'qiyman».

Прошедшее время: «U maktabga borgan edi».

Будущее время: «Biz ertaga Toshkentga boramiz».

Также в узбекском языке широко используются временные выражения с наречиями, например: «hozir», «kecha», «ertaga», «vaqti-vaqti bilan», что аналогично выражениям времени в русском языке.

Сравнительный анализ. При сравнении временной лексики русского и узбекского языков можно выделить как сходства, так и различия. Оба языка имеют аналогичную структуру временных категорий: настоящее, прошедшее и будущее время. Однако в русском языке существует более четкая система разделения времен по аспекту (совершенный и несовершенный вид), тогда как в узбекском языке акцент делается на аспектах действия и его длительности через использование различных вспомогательных конструкций.

Одним из ярких отличий является способ образования будущего времени: в русском языке оно образуется с помощью глагольных форм, тогда как в узбекском — с использованием вспомогательных глаголов и окончаний.

В заключение можно отметить, что контрастивный анализ временной лексики русского и узбекского языков выявляет как сходства, так и важные различия. Оба языка имеют три основные временные категории, однако способы их выражения различаются. Русский язык, в силу своей богатой системы видов и форм глаголов, более гибок в выражении временных характеристик, в то время как узбекский язык делает акцент на длительности действия и аспекте, что дает ему свои уникальные особенности.

Изучение временной лексики в контексте двух языков не только помогает глубже понять структуру каждого языка, но и способствует лучшему восприятию и пониманию культурных различий, которые отражаются в языке. Такое исследование важно для развития межкультурных коммуникаций и может найти практическое применение в области перевода, преподавания языков и лексикологии.

Контрастивный анализ темпоральной лексики русского и узбекского языков показал, что оба языка обладают уникальными способами выражения времени, что отражает не только грамматические особенности, но и культурные различия. В русском языке система выражения времени через временные формы глаголов и различные синтаксические конструкции более разнообразна и сложна, в то время как в узбекском языке для обозначения времени чаще используются более простые и контекстуальные способы.

Сравнение этих двух языков помогает выявить важные различия в восприятии времени и временных категорий носителями каждого языка. Русский язык более склонен к детализированному выражению времени через разнообразие грамматических форм и вспомогательных конструкций, в то время как узбекский язык чаще обращается к контексту и интонации для передачи временных отношений.

Данное исследование позволяет глубже понять механизмы функционирования темпоральной лексики в русском и узбекском языках и предоставляет полезную информацию для переводчиков, преподавателей и студентов, которые изучают эти языки. Оно также открывает новые возможности для дальнейших исследований в области контрастивной лингвистики и когнитивной лексикологии, помогая лучше понять, как языковые системы отражают восприятие времени и жизненные реалии носителей этих языков.

Список использованных источников

1. Бенашвили, И.В. (2001). Время и языковая картина мира. М.: Наука.
2. Вахрушев, А.Н. (1995). Русский язык: Грамматика и лексика. М.: Высшая школа.
3. Гак, В.А. (1977). Системы временных форм в русском языке. М.: Наука.
4. Крылова, Н.П. (1980). Глагольная система и категория времени в русском языке. Л.: Наука.
5. Мещерякова, О.В. (2010). Сравнительный анализ временной лексики в русском и узбекском языках. Ташкент: Издательство "Фан".
6. Петрова, В.М. (2005). Языковая концепция времени в русском языке. М.: Российский университет дружбы народов.
7. Седова, В.В. (2004). Категория времени в русском и узбекском языках: Сравнительный анализ. Ташкент: Академия наук Узбекистана.
8. Шмидт, И.В. (2008). Русский и узбекский языки: Контрастивный анализ временных конструкций. Ташкент: Научное издательство.

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING FANLARGA TAYYORLANISH JARAYONIDAGI KASBIY KOMPETENSIYALARI

Kadirova Shaxnoza Aminboyevna

UrDU "Filologiya va san'at" fakulteti "San'at" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi uning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, tasviriy san'at, pedagogika, o'qituvchi.

Аннотации. В статье рассматривается профессиональная подготовка учителя изобразительного искусства как процесс формирования его профессиональной компетенции.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, изобразительное искусство, педагогика, учитель.

Annotatsions. The article considers the professional training of a teacher of fine arts as a process of formation of his professional competence.

Key words: professional competence, fine arts, pedagogy, teacher.

Tadqiqot ob'ekti - pedagogika universitetida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash tizimi.

Tadqiqot mavzusi - mavzuni tayyorlash jarayonida kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar to'plami.

Tadqiqot gipotezasi - mavzuni tayyorlash jarayonida kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish samarali bo'ladi, agar:

- bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasining mohiyati aniqlanadi va mazmuni asoslandi;

- asosiy mezonlar va ko'rsatkichlar aniqlandi, kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish darajasi tavsiflandi;

- pedagogik shart-sharoitlar to'plami izchil amalga oshirilmoqda:) "tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi" maxsus kursining asosiy asosi bo'lgan fan ta'limi jarayonida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish modelini o'quv jarayoniga joriy etish; 2) kasbiy kompetensiyani shakllantirishda umumiy kasbiy, fakultativ fanlar va fanlarning fanlararo integratsiyasini ta'minlash; 3) kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarining mustaqil ishlarini kompyuter yordamida qo'llab-quvvatlash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Mohiyatini aniqlash uchun, kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasining mazmunini asoslash kerak.

2. Asosiy mezon va ko'rsatkichlarni aniqlash uchun, kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish darajasini tavsiflash kerak.

3. Mavzuga tayyorgarlik jarayonida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shartlarini nazariy asoslash.

4. Mavzuga tayyorgarlik jarayonida kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shartlarini eksperimental ravishda sinab ko'rish kerak.

Tadqiqotning uslubiy asosi quyidagilardan iborat: ijodiy jarayonning faolligini asoslaydigan dialektik nazariya, shaxsni rivojlantirish va uning ijodiy individualligini shakllantirishda dolzarb va potentsialning birligi; insonparvarlashtirish g'oyalari va ta'limni insonparvarlashtirish (E. V. Bondarevskaya, V. P. Zinchenko, E. A. Krukova, V. V. Serikov, V. M. Simonov, E. N. Shiyonov va boshqalar); kompetension (V. I. Baydenko, B. A. Bolotov, I. A. Zimmaya, E. F. Zeer, A. V. Xutorskaya va boshqalar), tizimli (V. G. Afanasyev, V. P. Bepalko, Y. P. Sokolnikov, E. G. Yudin va boshqalar), faoliyat (L. S. Vigotskiy, V. V. Davydov, A. N. Leontyev, C. L. Rubinshteyn va boshqalar), kontekstli (G. M. Andreyeva, A. A. Verbitskiy, G. V. Lavrentyev, L. V. Lvov va boshqalar), shaxsga yo'naltirilgan (D. B. Bogoyavlenskaya, B. S. Gershunskiy, A. M. Novikov, V. V. Serikov, I. S. Yakimanskaya va boshqalar) va integrativ (V. S. Bezrukova, B. S. Gershunskiy, A. Y. Danilyuk, Y. K. Babanskiy, I. Y. Lerner va boshqalar) yondashuvlar.

Tadqiqotning nazariy asoslari quyidagilardan iborat:

- shaxsning kompetensiyasi va kompetensiyani shakllantirish bo'yicha tadqiqotlar (V. A. Adolf, V. I. Baydenko, E. F. Zeer, I. A. Zimmaya, M. D. Ilyazova, A. L. Morozova, V. A. Sitarov, Y. G. Tatur, A. V. Xutorskaya va boshqalar);

- kasbiy kompetensiyani shakllantirish muammosiga bag'ishlangan ishlar (A. A. Busigina, N. P. Grishina, M. V. Denisova, I. A. Zimmaya, M. D. Ilyazova, A. V. Kazakov, V. V. Kosarev, N. N. Kostina va boshqalar);

- o'qituvchining kasbiy tayyorgarligining umumiy nazariy asoslari (V. I. Andreev, V. V. Anisimov, V. G. Katashev, V. G. Maksimov, V. A. Mijerikov, P. I. Pidkasistiy, V. A. Slastenin, S. Yu. Temina va boshqalar.);

- tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish g'oyasi (V. N. Bannikov, N. V. Basareva, A. A. Bulkin, N. A. Dolgix, N. N. Dolgix, L. L. Malinskaya, S. I. Mokrousov, E. A. Panova, N. B. Smirnova, A. R. Xayrullin va boshqalar.);

- tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashga bag'ishlangan ishlar (I. B. Vetrova, N. N. Volkov, O. M. Gushina, V. S. Kuzin, N. K. Musalimov, B. M. Nemenskiy, N. N. Rostovtsev, S. P. Roshin, I. R. Seligeeva, N. M. Sokolnikova, V. A. Shushkina va boshqalar).

Tadqiqot usullari:

- nazariy: tadqiqot mavzusi bo'yicha falsafiy, psixologik, pedagogik va maxsus adabiyotlarni, me'yoriy hujjatlarni o'rganish, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, olingan ma'lumotlarni tasniflash, umumlashtirish, modellashtirish;

- empirik: pedagogik kuzatish, o'qituvchilar tajribasini tahlil qilish va umumlashtirish, so'rovnoma va intervyu, test, suhbat, so'rov, talabalar faoliyati mahsulotlarini tahlil qilish, pedagogik tajriba;

- statistik: matematik statistika usullari, tadqiqot natijalarini sifatli va miqdoriy tahlil qilish.

Mavzuni tayyorlash jarayonida kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetentsiyani samarali shakllantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirishga yordam beradi:

- "tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy kompetentsiyasi" maxsus kursining asosiy asosi bo'lgan mavzuni tayyorlash jarayonida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish modelini o'quv jarayoniga joriy etish.;

- umumiy kasbiy, fakultativ fanlar va fanni tayyorlash fanlarining fanlararo integratsiyasini ta'minlash;

- kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarining mustaqil ishlariga kompyuter yordami.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Dilrabo Elmuratova, Nodira Misirova "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari". O'quv qo'llanma. Guliston-2021.
2. A.I. Avazboyev, Y.U. Ismadiyarov "Kasbiy pedagogika" Toshkent -2014.
3. Qobilov Sh.R "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi" Toshkent-2014.
4. Данилов, А. В. Живопись : учебно-методический комплекс по дисциплине : специальность 050602 «Изобразительное искусство» ; специализации : «Станковая живопись», «Книжная Графика», «Рекламный дизайн» / А. В. Данилов. - Чебоксары : Чуваш, гос. пед. ун-т, 2007
5. Адольф, В. А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя : Дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / В. А. Адольф. -М., 1998.
6. Акулова, О. В. Компетентностная модель современного педагога : Учебно-методическое пособие / О. В. Акулова, Е. С. Заир-Бек, С. А. Писарева, Е. В. Пискунова, Н. Ф. Радионова, А. П. Тряпицына. - СПб. : Изд-во РГПУ им. Герцена, 2009.

KONSTITUTSIYAVIY SHIKOYAT: O'ZBEKISTON VA XALQARO TAJRIBA

Nurmamatova Noila Doniyorovna
Toshkent davlat yuridik universiteti tayanch doktoranti,
nurmamatovanoila@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada konstitutsiyaviy shikoyatni ko'rib chiqish jarayonining bosqichlari va uning fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi o'rnini tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasining "Konstitutsiyaviy sud to'g'risida"gi qonuni asosida shikoyatlarni qabul qilish, dastlabki o'rganish va sud majlisiga tayyorgarlik jarayonlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, Germaniya, Fransiya va AQSh kabi mamlakatlarning konstitutsiyaviy sudlar faoliyati o'rganilib, ular bilan O'zbekiston tajribasi qiyoslangan. Maqolada shikoyatlarni rad etish mezonlari, ishlarni birlashtirish va murojaatni qaytarib olish kabi protsessual amaliyotlar ham ko'rib chiqilgan. Muallif, xalqaro tajribani tahlil qilish orqali, konstitutsiyaviy sudlarning ishi samaradorligini oshirish uchun muhim huquqiy mexanizmlarni aniqlaydi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy sud, shikoyat jarayoni, huquqiy tahlil, xalqaro qiyoslash, protsessual tartib.

Annotation. This article examines the stages of the constitutional complaint process and its role in protecting citizens' rights and freedoms. Based on the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Constitutional Court" the article provides a detailed overview of the acceptance, preliminary review, and preparation for court hearings. The constitutional courts of Germany, France, and the USA are analyzed and compared with Uzbekistan's experience. The study also discusses procedural practices such as criteria for rejecting complaints, case consolidation, and withdrawal of appeals. The author identifies key legal mechanisms to improve the effectiveness of constitutional court activities by analyzing international practices.

Keywords: Constitutional Court, complaint process, legal analysis, international comparison, procedural regulation.

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы процесса рассмотрения конституционной жалобы и его роль в защите прав и свобод граждан. На основе Закона Республики Узбекистан «О Конституционном суде» подробно освещены процедуры принятия жалоб, их предварительного изучения и подготовки к судебным заседаниям. Также исследована деятельность конституционных судов Германии, Франции и США, которая сопоставлена с опытом Узбекистана. В статье обсуждаются процессуальные аспекты, такие как критерии отказа в рассмотрении жалоб, объединение дел и отзыв обращений. Автор, анализируя международный опыт, выявляет ключевые правовые механизмы для повышения эффективности работы конституционных судов.

Ключевые слова: Конституционный суд, процесс жалоб, правовой анализ, международное сравнение, процессуальное регулирование.

Konstitutsiyaviy shikoyatni ko'rib chiqish bosqichlari davlatning huquqiy tizimidagi muhim institutlardan biri sifatida fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini himoya qilishda markaziy o'rin tutadi. Ushbu jarayon aniq normativ talablarga va xalqaro tajriba asosida belgilangan tartib-taomillarga asoslanadi. O'zbekiston qonunchiligida bu jarayonning muayyan bosqichlari mavjud bo'lib, ular xalqaro tajribada keng qo'llaniladigan yondashuvlar bilan qiyoslanishi mumkin.

Konstitutsiyaviy shikoyatni ko'rib chiqishning dastlabki bosqichi shikoyatning qonunchilikda belgilangan talablariga muvofiqligini aniqlash jarayoni

hisoblanib, bu bosqich sudning vakolatlarini aniqlash va shikoyatni ko`rib chiqishga qabul qilish uchun asoslarni belgilashni o`z ichiga oladi. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi "Konstitutsiyaviy sud to`g`risida"gi qonunda belgilangan talablarga muvofiq murojaatlarni qabul qiladi. Dastlabki o`rganish jarayonida murojaatning sud vakolatiga taalluqli ekanligi, shikoyat qiluvchi shaxsning huquqlari yoki erkinliklari bevosita buzilganligi, shikoyatning huquqiy asoslari mavjudligi aniqlanadi. Keyingi bosqich shikoyatni qabul qilish bosqichi – konstitutsiyaviy sud jarayonining muhim bosqichidir. Ushbu jarayonda sud shikoyatni ko`rib chiqish uchun rasmiy qaror qabul qiladi. O`zbekiston qonunchiligiga ko`ra, shikoyatni ko`rib chiqish uchun qabul qilish sudning ajrimi asosida amalga oshiriladi. Ajrimda quyidagilar ko`rsatiladi:

ish bo`yicha ma`ruzachi sudya;

ishni ko`rish sanasi;

sud majlisiga tayyorgarlik bo`yicha boshqa masalalar.

Mazkur masalada xorij tajribasiga nazar solsak, Fransiyada Konstitutsiyaviy Kengash parlament tomonidan qabul qilingan qonunlar ustidan oldindan nazoratni amalga oshiradi. Ushbu jarayonda shikoyatning huquqiy asoslari tekshiriladi va qonun Konstitutsiyaga zid deb topilgan taqdirda u kuchga kirmaydi[1].

Polshada esa Konstitutsiyaviy Tribunal shikoyatlarni rasmiy ravishda qabul qilishdan avval ularning qonuniyligini tekshiradi. Ushbu jarayon shikoyatning Konstitutsiyaga muvofiqligini, uning qabul qilinishi uchun yetarli dalillar va qonuniy asoslarga ega ekanligini baholashga qaratilgan. Tribunal, ayniqsa, shikoyatning faqat shaxsiy manfaatlar emas, balki huquqiy masalalar yuzasidan kengroq ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini ham aniqlaydi. Bu esa Tribunalning samaradorligini oshiradi va shikoyatlarning yuzaki emas, balki asosli muammolarni ko`tarishini ta`minlaydi[2].

Ishni sud majlisiga tayyorlash jarayoni Konstitutsiyaviy sudning eng muhim funksiyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu bosqichda sud ish hujjatlarini yig`ish, ularni tahlil qilish va zarur bo`lgan tomonlarni chaqirish orqali adolatli va har tomonlama asosli qaror qabul qilishga zamin yaratadi. Shikoyat qiluvchi tomonidan keltirilgan dalillar asosida sud tegishli mutaxassislar va ekspertlarning xulosalarini so`rash orqali ishning murakkab qonuniy jihatlarini kengroq o`rganadi[3].

Konstitutsiyaviy sud protsessida shikoyatning asosli yoki asossiz ekanligini aniqlash muhim bosqichlardan biri bo`lib, u sudning ish yuritish sifatini belgilaydi. Sajó va Uitz ta`kidlashicha, sud tomonidan jalb qilingan ekspertlarning huquqiy baholashlari qarorlarning obyektivligini oshirishga yordam beradi. Xorijiy tajribada, xususan, Germaniya Konstitutsiyaviy sudi faoliyatida, ekspert xulosalari sud ishlarini tayyorlash jarayonida keng qo`llaniladi, bu esa sud qarorlarining huquqiy asoslilikini ta`minlashda muhim ahamiyatga ega[4].

O`zbekistonda ham Konstitutsiyaviy sud jarayonida huquqiy masalalar chuqur tahlil qilinadi. Sud tomonidan dalillarni tahlil qilish va tomonlarning ishtirokini ta`minlash sudning odil qaror qabul qilishiga yordam beradi[5]. Bu borada O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi to`g`risidagi qonunda sud

majlisiga tayyorgarlik jarayonida huquqiy masalalar bo'yicha ekspertlarni jalb qilish imkoniyati ko'zda tutilgan.

Bundan tashqari, sud ishtirokchilarni chaqirish orqali ularning qarashlarini tinglaydi va muammoni turli tomonlardan yoritadi. Ishtirokchilar – shikoyat qiluvchi, javobgar, ekspertlar va advokatlar – o'z nuqtai nazarlarini bildirish orqali sudga holatni to'liq baholash imkoniyatini beradi. Ginsburg va Dixon ta'kidlashlaricha, demokratik davlatlarda Konstitutsiyaviy sudlarning ishi nafaqat huquqiy masalalarni hal qilish, balki davlatning qonuniy tamoyillariga rioya qilishni ta'minlash vazifasini ham bajaradi[6].

O'zbekistonlik tadqiqotchilardan birining fikricha, “Konstitutsiyaviy sudning ishi ijtimoiy munosabatlarni muvofiqlashtirish va nizolarni konstitutsiyaviy asosda hal qilishning muhim vositasidir”[7]. Shu ma'noda, ishtirokchilarni chaqirish va ularning fikrlarini hisobga olish sud qarorlarining adolatliligini ta'minlaydi.

Demak, ishni sud majlisiga tayyorlash jarayoni faqatgina dalillarni yig'ish va tahlil qilish bilan cheklanmaydi. U sudning ishni adolatli va qonuniy asosda ko'rib chiqishi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Tegishli mutaxassislarning jalb qilinishi, ishtirokchilar fikrlarining tinglanishi va huquqiy masalalarning chuqur tahlil qilinishi – bularning barchasi sud qarorlarining obyektivligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu nafaqat sudning faoliyatini samarali tashkil etishga, balki Konstitutsiyaga muvofiq yondashuvni kafolatlashga yordam beradi.

Konstitutsiyaviy sudlar faoliyatida murojaatni rad etish mezonlari sud tizimining samaradorligi va adolat prinsiplariga rioya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi “Konstitutsiyaviy sud to'g'risida”gi qonunning 34-moddasida sud tomonidan murojaatni rad etishning asosiy holatlari ko'rsatib o'tilgan. Bu jarayonning aniq belgilangan qoidalari mamlakat sud tizimini huquqiy barqarorlikka hissa qo'shuvchi muhim omillardan biriga aylantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudida arizalarni rad etish qonunchilikda belgilangan bir necha muhim omillarga asoslanadi:

- vakolat doirasidan tashqarida bo'lgan masalalar. Konstitutsiyaviy sud faqat Konstitutsiyaga zid deb hisoblangan masalalarni ko'rib chiqadi. Agar murojaat mazmuni sudning vakolat doirasidan tashqarida bo'lsa, sud murojaatni rad etadi. Misol uchun, iqtisodiy nizolar, ma'muriy huquqbuzarliklar yoki boshqa huquqiy tarmoqlar doirasiga kiruvchi masalalar konstitutsiyaviy nazorat doirasiga kirmaydi[8];

- dalillar yetarli darajada asoslanmaganligi. Murojaatda keltirilgan dalillar isbotlovchi hujjatlarsiz taqdim etilgan bo'lsa yoki murojaatchi o'zining konstitutsiyaviy huquqlari buzilganligini aniq ko'rsata olmasa, sud arizani rad etadi. Bu, xususan, murojaatni vakolatni suiiste'mol qilish vositasi sifatida ishlatishning oldini oladi[9];

- muddatni buzish yoki protsessual talablarning bajarilmaganligi. Sudga murojaat etishda qonunda belgilangan muddatlarga rioya qilmaslik yoki murojaat shaklida protsessual kamchiliklar mavjud bo'lsa, ariza ko'rib chiqilmaydi[10]. Bu

talablar Konstitutsiyaviy sud ishi tizimini tartibga soluvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi[11].

Xorijiy mamlakatlarda ham konstitutsiyaviy sudlar murojaatlarni rad etishda qat'iy mezonlarga amal qiladi. Quyida Germaniya, AQSh va Fransiya kabi davlatlarning tajribasi ko`rib chiqamiz.

Germaniya Federal Konstitutsiyaviy sudi faqat davlat organlarining huquqiy masalalari yoki shaxsiy konstitutsiyaviy huquqlarning buzilishi bilan bog`liq murojaatlarni qabul qiladi. Agar arizada ko`tarilgan masala sudning vakolatiga kirmasa, ariza rad etiladi. Sud, shuningdek, ahamiyatsiz murojaatlarni qabul qilmaslik uchun aniq mezonlarga amal qiladi, bu sudning resurslarini muhim masalalarga yo`naltirish imkonini beradi[12].

AQSh Oliy sudi shikoyatlarni faqat davlat yoki mahalliy qonunlar federal Konstitutsiyaga zid deb topilgan hollarda ko`rib chiqadi. Shuningdek, faqat Konstitutsiyaga bevosita aloqador masalalar ko`rib chiqiladi. Shaxsiy manfaat bilan bog`liq, ammo davlat miqyosida ahamiyat kasb etmaydigan murojaatlar qabul qilinmaydi[13]. Shaxsiy manfaat bilan bog`liq, ammo davlat miqyosida ahamiyat kasb etmaydigan murojaatlar odatda umumiy yurisdiksiyadagi sudlar yoki maxsus vakolatli idoralar tomonidan ko`rib chiqiladi. Bunday murojaatlar, masalan, fuqarolik nizolari, mehnat masalalari yoki ma'muriy huquqbuzarliklar bilan bog`liq bo`lishi mumkin.

Fransiyada Konstitutsiyaviy kengash (Conseil Constitutionnel) davlat va fuqarolar o`rtasidagi konstitutsiyaviy masalalarni hal qilishda o`ziga xos qoidalarga ega bo`lib, murojaatlarni qabul qilishda qat'iy mezonlarga amal qiladi. Bu sud faoliyatining faqat davlat va jamiyat uchun ahamiyatli bo`lgan masalalarga yo`naltirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Fransiya Konstitutsiyaviy kengashi qonuniy normalarni faqat ular konstitutsiyaga zid bo`lgan taqdirda ko`rib chiqadi. Agar qonun yoki normativ hujjatning konstitutsiyaga mosligi isbotlangan bo`lsa yoki murojaatchi buni rad etuvchi aniq dalillar taqdim eta olmasa, bunday murojaatlar qabul qilinmaydi. Ushbu qoida Fransiya huquqiy tizimining umumiy tartib-taomiliga mos bo`lib, normativ hujjatning qabul qilinish jarayonida huquqiy nazoratning kuchli bo`lishi va qabul qilinganidan keyin qonunning qonuniyligi shubha ostiga olinmasligi tamoyiliga asoslangan[14]. Misol uchun, biror bir qonun davlat miqyosida qabul qilingan bo`lsa, lekin u murojaatchiga noqulaylik tug`dirgan taqdirda ham, agar qonun konstitutsiyaviy tamoyillarga mos kelgan bo`lsa, murojaat rad etiladi. Shuningdek, davlatga qarshi noaniq va ahamiyatsiz talablar qabul qilinmaydi. Ya'ni, Konstitutsiyaviy kengashning vakolatlari faqat davlatning asosiy qonunlariga va konstitutsiyaviy tamoyillarga oid masalalarni hal qilishga qaratilgan. Murojaatchi tomonidan davlat siyosati yoki qonuniy tamoyillarni o`zgartirishni talab qiluvchi, lekin aniq huquqiy asosga ega bo`lmagan murojaatlar rad etiladi. Bu mezon davlat tizimini noaniq yoki shaxsiy manfaatlarga asoslangan talablardan himoya qilish uchun ishlab chiqilgan. Konstitutsiyaviy kengash konstitutsiyaviy nazoratni siyosiy yoki shaxsiy manfaatlardan himoya qiluvchi mustaqil organ sifatida olib boradi.

Demak, murojaatning rad etilishi asoslari konstitutsiyaviy sudga taalluqlilik, shikoyatning ahamiyati, buzilgan huquqning konstitutsiyaga aloqadorligi va protsessual muddatlar bilan bog`liq tartibda belgilanadi.

O`zbekiston Respublikasining "Konstitutsiyaviy sud to`g`risida"gi qonunining 35-moddasida murojaat qiluvchiga Konstitutsiyaviy sudda ishni sud majlisida ko`rish boshlanguniga qadar murojaatni chaqirib olish huquqi berilgan. Agar murojaat chaqirib olinsa, ishni yuritish tugatiladi va bu bo`yicha Konstitutsiyaviy sud ajrim chiqaradi[15]. Bu tartib murojaatchining o`z huquqidan voz kechish imkoniyatini saqlab qoladi va sud ish yuritishining ortiqcha yuklanishini oldini oladi.

Xuddi shunday tartib xorijiy mamlakatlarda ham mavjud bo`lib, uning ko`rinishlari davlatning sud tizimi va konstitutsiyaviy sudning vakolatlariga qarab farq qilishi mumkin.

Jumladan, Germaniya Federal Konstitutsiyaviy sudida murojaatni chaqirib olish imkoniyati mavjud. Agar murojaatchi ishni ko`rish boshlanishidan oldin o`z talabidan voz kechsa, sud jarayoni bekor qilinadi. Bu tartib quyidagi hollarda qo`llaniladi:

- agar murojaatchi o`z talabining asossizligini anglab yetsa yoki boshqa sudlarda muammo hal qilinsa;

- fuqarolik nizolari yoki huquqiy nizolar Konstitutsiyaviy sudan tashqarida hal bo`lganda. Bu amaliyot Germaniyada Konstitutsiyaviy sudning resurslarini muhim ishlarni ko`rib chiqishga yo`naltirishga yordam beradi[16].

AQSh Oliy sudida ham taraflar sud muhokamasi boshlanishidan oldin da`volarini qaytarib olish imkoniyatiga ega. Bu, ayniqsa, shaxsiy manfaatlarga oid ishlar yoki fuqarolar huquqlari bo`yicha sud jarayonlarida keng qo`llaniladi. Oliy sud ishni qabul qilishdan oldin murojaatning qaytarib olinishi sud jarayonini bekor qilish uchun yetarli sabab hisoblanadi. Bu tartib sud tizimining moslashuvchanligi va taraflarning erkinligini ta`minlaydi[17].

Fransiya Konstitutsiyaviy kengashi ham murojaatchiga o`z talabini chaqirib olish imkoniyatini beradi. Murojaat faqat sud muhokamasi boshlanguniga qadar chaqirib olinadi. Agar murojaat qaytarib olingan bo`lsa, kengash muhokamani davom ettirmaydi va ishni tugatish haqida qaror chiqaradi. Bu tartib Fransiyada davlat va shaxslar o`rtasidagi sud jarayonlarini osonlashtiradi va sud tizimiga ortiqcha yuk tushishining oldini oladi[18].

Ko`rinib turganidek, murojaatchi tomonidan arizaning chaqirib olinishi konstitutsiyaviy nazoratni amalga oshiruvchi organlarga qulaylik tug`diradi va ish hajmi ko`payishining oldini oladi.

Sud tizimining samaradorligini oshirishga va qarorlarning izchil bo`lishini ta`minlashga qaratilgan protsessual harakatlardan yana biri konstitutsiyaviy shikoyatlar bo`yicha ishlarni birlashtirish hisoblanadi. Ushbu jarayon bir xil yoki o`xshash huquqiy masalalarni o`z ichiga oluvchi ishlarni birgalikda ko`rib chiqishni nazarda tutadi. O`zbekiston Respublikasining "Konstitutsiyaviy sud to`g`risida"gi qonuni ishlarni birlashtirishni nazarda tutadi. Xususan, 36-moddaga muvofiq, agar bir nechta shikoyatlar o`zaro bog`liq bo`lsa yoki bir xil masalalarni

qamrab olsa, Konstitutsiyaviy sud ularni birlashtirib ko`rib chiqishi mumkin[19]. Bir xil qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshirish, bir qancha fuqarolar yoki tashkilotlar bir xil qonun normalarini Konstitutsiyaga zid deb topishi va bir xil huquqiy masala bo`yicha shikoyatlar ishlarni birlashtirish uchun asos bo`ladi.

Sud ishlarini birlashtirish orqali sud qarorlarining izchilligi ta`minlanadi va protsessual jarayonlarning soddalashtirilishiga olib keladi. Shuningdek, bu yondashuv sudning vakolatidan ortiqcha foydalanishni oldini olishda muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etadi[20].

Germaniya Federal Konstitutsiyaviy sudi ishlarni birlashtirish bo`yicha keng qamrovli amaliyotga ega. Agar bir nechta murojaatlar bir xil qonunning konstitutsiyaviyligini baholashga qaratilgan bo`lsa, ular yagona jarayonga birlashtiriladi. Bu sud qarorlarining izchilligini ta`minlash va bir xil masalalarni qayta-qayta ko`rib chiqmaslik uchun amalga oshiriladi. Kommers va Miller ushbu yondashuvni "sud faoliyatining huquqiy tamoyillarni izchil tatbiq etishini kafolatlovchi asosiy mexanizm" sifatida baholagan[21].

AQSh Oliy sudi shikoyatlarni birlashtirishni odatda federal qonunlarning Konstitutsiyaga mos kelishini baholashda qo`llaydi. Bir xil federal qonun bo`yicha bir nechta shtatda murojaatlar berilsa, ular birlashtiriladi. Sud bu orqali milliy darajada yagona yondashuvni saqlaydi va ijtimoiy barqarorlikni ta`minlaydi. AQSh sud tizimida ishlarni birlashtirish milliy qarorlar tizimini izchil qilish uchun muhim vosita sanaladi[22].

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiyaviy shikoyatni ko`rib chiqish jarayoni fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o`ynaydi va bu jarayonning to`g`ri tashkil etilishi davlatning huquqiy tizimi samaradorligini ta`minlashga xizmat qiladi. O`zbekiston qonunchiligida bu borada aniq belgilangan talablar va bosqichlar mavjud bo`lib, ular xalqaro tajriba bilan uyg`unlashgan holda, konstitutsiyaviy sud faoliyatining ishonchligini oshiradi.

Shikoyatni ko`rib chiqish jarayoni bir necha bosqichni o`z ichiga oladi: dastlabki tekshiruv, shikoyatni qabul qilish, sud majlisiga tayyorgarlik, va shikoyatni ko`rib chiqish. Xususan, dastlabki tekshiruv jarayonida shikoyatning qonunchilikka muvofiqligi va sud vakolatiga kirishi aniqlanadi. Sud majlisiga tayyorgarlik esa ishni adolatli va asosli ko`rib chiqish uchun zarur hujjatlarni yig`ish, dalillarni tahlil qilish va ekspertlarni jalb qilishni ta`minlaydi. Bu jarayonlarda ishtirokchilar o`z fikrlarini bildirish orqali sud qarorlarining obyektivligini oshiradi.

Xorij tajribasida, jumladan Germaniya, Fransiya va AQShda, konstitutsiyaviy shikoyatlarni ko`rib chiqish jarayonida qat`iy protsessual talablar va aniq mezonlar belgilangan. Bu talablar murojaatlarning ahamiyatligini ta`minlashga, yuzaki yoki shaxsiy manfaatlarga asoslangan shikoyatlarni rad etishga qaratilgan. O`zbekistonda ham shunga o`xshash yondashuvlar qo`llanilib, konstitutsiyaviy sudning faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy mexanizmlar mavjud.

Ishlarni birlashtirish, murojaatni qaytarib olish va shikoyatlarni rad etish kabi protsessual chora-tadbirlar sud tizimining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu chora-tadbirlar sud qarorlarining izchil bo`lishini

ta'minlaydi, resurslarni tejashga imkon beradi va fuqarolarning huquqlarini konstitutsiyaviy himoya qilish jarayonini takomillashtiradi.

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy sud tizimi xalqaro tajribadan kelib chiqib, milliy huquqiy tamoyillar asosida rivojlanishda davom etmoqda. Ushbu jarayonni takomillashtirish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stone Sweet, A. (2014). *The Politics of Constitutional Review in France and Europe*. Oxford University Press.
2. Sadurski, W. (2012). *Constitutional Justice, East and West: Democratic Legitimacy and Constitutional Courts in Post-Communist Europe*. Kluwer Law International.
3. Feichtner, I. (2020). *Constitutional Adjudication in Comparative Perspective*. Cambridge University Press.
4. Kommers, D. P., & Miller, R. A. (2012). *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Duke University Press.
5. Shirinov, N. (2019). O'zbekistonda Konstitutsiyaviy sudning huquqiy asoslari. *Adolat va Huquq Jurnali*, 2(3), 45-52.
6. Ginsburg, T., & Dixon, R. (2011). *Comparative Constitutional Law*. Edward Elgar Publishing.
7. Abdullayev, Q. (2020). Konstitutsiyaviy sud: nazariya va amaliyot. *Huquqshunoslik Ilmiy Tadqiqotlari*, 4(1), 12-20
8. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni. (2021). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risidagi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5391934>
9. G'afurov, A. B. (2023). O'zbekistonda konstitutsiyaviy sud nazoratining shakllanishi va rivojlanishi: nazariya va amaliyot masalalari. Toshkent: Yuridik nashriyot.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni. (2021). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risidagi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5391934>
11. Abdullayeva, M. (2024). *Konstitutsiyaviy nazorat va konstitutsiyaviy odil sudlov*. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti.
12. Kommers, D. P., & Miller, R. A. (2012). *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Duke University Press.
13. Ginsburg, T., & Dixon, R. (2011). *Comparative Constitutional Law*. Edward Elgar Publishing.
14. Stone Sweet, A. (2000). *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*. Oxford University Press.
15. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni. (2021). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risidagi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5391934>
16. Kommers, D. P., & Miller, R. A. (2012). *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. Duke University Press.

-
17. Ginsburg, T., & Dixon, R. (2011). Comparative Constitutional Law. Edward Elgar Publishing.
 18. Stone Sweet, A. (2000). Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe. Oxford University Press.
 19. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy qonuni. (2021). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risidagi qonuni. <https://lex.uz/docs/-5391934>
 20. Abdullayeva, M. (2024). Konstitutsiyaviy nazorat va konstitutsiyaviy odil sudlov. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti.
 21. Kommers, D. P., & Miller, R. A. (2012). The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. Duke University Press.
 22. Ginsburg, T., & Dixon, R. (2011). Comparative Constitutional Law. Edward Elgar Publishing.

NEOLOGISMS IN OUR LIFE

Sayfullo Nurtayev
assisting professor of "Languages"
department of TashSAU, (PhD)

Annotation. Today, the role of neologisms in language development, which indicate the adaptation of the language to changes under the influence of external factors, is important. The starting point of lexical innovations is practice, since the cultural, historical, socio-political conditions of the life and activity of speech communities primarily affect their lexical and nominative activity.

Key words: neologisms, technical development, translation, context.

Annotatsiya. Hozirgi kunda tilning tashqi omillar ta'sirida o'zgarishlarga moslashishini ko'rsatuvchi neologizmlarning til taraqqiyotidagi o'rni muhim. Leksik innovatsiyalarning boshlang'ich nuqtasi amaliyotdir, chunki nutq jamoalari hayoti va faoliyatining madaniy, tarixiy, ijtimoiy-siyosiy sharoitlari, birinchi navbatda, ularning leksik va nominativ faoliyatiga ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: neologizmlar, texnik rivojlanish, tarjima, kontekst.

Аннотация. Сегодня важна роль неологизмов в развитии языка, которые свидетельствуют об адаптации языка к изменениям под влиянием внешних факторов. Исходной точкой лексических инноваций является практика, поскольку культурно-исторические, социально-политические условия жизни и деятельности речевых коллективов в первую очередь влияют на их лексическую и номинативную активность.

Ключевые слова: неологизмы, техническое развитие, перевод, контекст.

In the world community, representatives of all nationalities are constantly trying to understand the process of communication, study intercultural communication in the formation of language, and identify the factors that hinder the exchange of ideas between representatives of different peoples: media terms, neologisms, and the influence of neologisms on the local language. All nations pay serious attention to preserving the purity of their national language. In the context of the continuous development of the process of ethnolinguistic and national dialogue, taking into account the semantics of words, the influence of language on economic and social issues, the full reflection of international exchange of ideas in translation, the prevention of disruption of the economic process, the correct understanding of each other among nations, and the semantically correct organization of international relations are among the important and urgent issues in the field of translation studies.

By studying and closely understanding neologisms in foreign media, we gain a deeper understanding and appreciation of our own language, and by studying new concepts that are entering our language as a result of rapid development, we become aware of all the information that is happening on the modern world stage.

Currently, the role of the media in learning and teaching foreign languages is very important, because along with receiving information through the media (Mass Media), we need to be aware of the changes in modern language and the vocabulary used. At the same time, by listening to the words and terms used in the media, we not only increase our vocabulary, but also have the responsibility to not lose the national language, to correctly read and use the meaning of new terms.

The fact that increasing the desire to learn a foreign language in our country through the adoption of legal documents and further improving relations with foreign countries are among the pressing issues requires us to pay greater attention to the sector.

In world linguistics, changes in the development of science and technology among the peoples of the world, and at the same time, the influence of neologisms on the formation of each nation's native language, require that each nation constantly have access to daily statistical data, stay abreast of news, conduct consistent research to preserve the purity of its native language, and be constantly monitored. We believe that it is the duty of every person and translator to study the newly emerging universal words - neologisms - living in a huge mass media center, to study the human factor, the rapid penetration of information into the native language, to research the areas where they are having an impact on the language, to determine their constant amount, and to pay constant attention to not losing the spirit of the national language and increasing its prestige.

Today, the role of neologisms in language development, which indicate the adaptation of the language to changes under the influence of external factors, is important. The starting point of lexical innovations is practice, since the cultural, historical, socio-political conditions of the life and activity of speech communities primarily affect their lexical and nominative activity.

The reason why the study is dedicated specifically to neologisms in the media is that new concepts and terms in all fields become popular and brought to the attention of the public after they are written and spoken in the media, thereby determining whether they enter the general public and remain there or not. At the same time, the media sector has the opportunity to review and analyze new terms in all fields. In addition, most neologisms are created in the media, mainly in newspapers and magazines, and then begin to be used by the general public.

The object of neology - the new word itself - has several names, all of which are generalized in a synonymous series with the same "new": new form, neo form, novation, innovation, new nomination, neo nomination, new name, novelty, neologism, occasionalism. Some of these are known in advance, while others have arisen recently. The most common of these terms is neologism, which was originally used to denote new words that came from a foreign language. This term came from French (neologisme) and Greek (neos logos - new word) in the 19th century. Based on this etymological meaning of the term, every new word that appears in the language is a neologism, this concept is the simplest and most obvious. However, over time, various linguistic units began to be understood as neologisms. Accordingly, the term neologism has significantly expanded its

meaning, no longer meeting the requirement of univocal meaning. This fact has put this term on a par with the previously mentioned terms, which have instead been used in linguistic research and dictionaries as complete synonyms, replacing each other. Some linguists pay more attention to one of the mentioned terms. For example, in V.G. Kostomarov's book "Linguistic Taste of the Epoch" the main term defining a new word is called a new form, "among the newest forms there are many outstanding ones"¹. S.V. Ilyasova uses the term innovation: "By innovation, we understand new words that are not included in explanatory dictionaries"². There are also different views on new words, and R.Yu. Namitokov divides them into two groups: neologisms and new forms, and contrasts them with each other. According to the author, the new form is synonymous with the concept of "occasionalism". Some scholars, however, use the terms neologism, innovation, and new form, which are close to each other, in order to clarify their meanings. For example, Y.V. Rosen proposes to call all lexical innovations - new vocabulary units, new phraseologisms, new meanings, new forms of word use - lexical innovations, to consider neologisms as stable, habitual units of the language, and to consider the terms new form and neologism as completely interchangeable³. The lack of clarity in the definition of neologism as an object of neology, in our opinion, is due to the fact that linguistic neologists have not paid serious attention to this issue. There are no studies in the linguistic literature that clarify the meaning and scope of application of these terms. An analysis of the latest dissertations, monographs, and scientific articles in the field of neology shows that before starting work in this field, each researcher must make the following choice: use one of the existing definitions of the term or propose his own new definition. Of course, one researcher alone cannot cope with the task of forming a clear terminological structure. This issue can be addressed through joint general research by all researching neologists. The beginning of research in this direction can be considered the monograph of B. Senko "Theoretical Foundations of Neology"⁴, in which the author tried to clarify the relationship between the terms innovation and neologism from the point of view of their completeness (what exactly should be understood by neologism). It is proposed to reduce the overly broad semantic concept of the term neologism and return it to its etymological meaning (new word). According to the author, neologism is a lexical category, therefore it is inappropriate to include units that do not have the properties of words in neologisms. In particular, morphemes and word units. A word, morpheme, phraseeme are units of different language levels, stages, and accordingly, they should be considered in the areas of linguistics appropriate to their language levels:

1 Костомаров В Г Языковой вкус эпохи Из наблюдений над речевой практикой массмедиа - М, 1994. – С170

2 Ильясова С В Новые реали и общественно политической жизни и их отображение в инновациях (на материале инноваций конца XXв) // Филология и культура Тезисы II междунар конф /Отв ред Н.Н.Болдырев в 3ч Ч11, Тамбов ТГУ 1999. 134 с

3 К вопросу о сущности неологизма в современной лингвистике Шалина Л.В.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=11728293> <https://ibooks.ru/bookshelf/341512/reading> Розен Е В На пороге XX века. Новые слова и словосочетания в немецком языке – М, 2000. – С 61; 79.

4 Сенько Е В Теоретические основы неологии – Владикавказ 2001. – С 39.

neologisms in neology, neomorphemes in word formation and grammar, neophrase in phraseology. The division of linguistic units that are not the same in terms of their characteristics into groups and inclusion in different structural groups makes it possible to consider neologism as one of the types of concepts in relation to the term innovation used to denote novelty at all levels of the language.

References

1. Ayto, J. 2006. *Movers and Shakers. A Chronology of Words that Shaped Our Age*. Oxford: Oxford University Press.
2. Bauer, L. 2002. *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bauer, L. 1994. *Watching English Change*. London: Longman.
4. Bolinger, D. 1980. *Language – the Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London: Longman.
5. Byron Anderson J. Sick English: Medicalization in the English Language / Janet Byron Anderson. — North Charleston : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012. — 76 p.
6. Conboy, M. 2010. *The Language of Newspapers: Socio-Historical Perspectives*. London: Continuum.
7. Cotter, C. 2010. *News Talk: Investigating the Language of Journalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

ДАЛИЛЛАРНИ СОХТАЛАШТИРИШ (ҚАЛБАКИЛАШТИРИШ)НИНГ ЮРИДИК ТАҲЛИЛИ

Анорбоев Муроджон Рахманкул ўгли

*Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси
мустақил изланувчиси, ю.ф.ф.д., (PhD) адлия кичик маслаҳатчиси,*

Аннотация. Ушбу мақолада Жиноят кодексининг 230¹-моддаси таҳлил қилиниб, далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жиноятининг ҳуқуқий ва ижтимоий хавфлилиги, суд-тергов жараёнига таъсири ҳамда қонунчиликдаги муаммолар ёритилган. Жиноятнинг асосий хавфли жиҳатлари сифатида суд жараёнини манипуляция қилиш, жиноятчиларни жазодан қутқариш, бегуноҳ шахсларни ноқонуний равишда жавобгарликка тортиш ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга ишончни сусайтириш ҳолатлари кўриб чиқилган. Мақолада далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жиноятининг объектив ва субъектив томонлари батафсил таҳлил қилинган. Шунингдек, бу жиноятга оид олимлар томонидан билдирилган турли назарий ёндашувлар, суд-тергов амалиёти ва хорижий қонунчилик тажрибаси ўрганилган. Мақолада ЖК 230¹-моддасини такомиллаштириш бўйича қатор таклифлар берилган. Хусусан, “далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)” тушунчаси “далилларни яшириш ва йўқ қилиш” тушунчаси билан кенгайтирилиши таклиф этилган. Шунингдек, терговга қадар текширув жараёнида иштирок этувчи шахслар ва адвокатларни модда диспозициясига киритиш зарурлиги асосланган. Шу тариқа, мазкур мақолада ЖК 230¹-моддасининг ҳуқуқий таҳлили, амалиётдаги муаммолар ва уни такомиллаштириш бўйича таклифлар баён этилган.

Калит сўзлар: далилларни сохталаштириш, қалбакилаштириш, одил судлов, далилларни яшириш, далилларни йўқ қилиш, терговга қадар текширувни амалга ошираётган шахс, исботлаш, жиноят ишлари материаллари, далилларни тўплаш, далилларни текшириш, далилларни баҳолаш, ёлғон маълумотлар.

Аннотация. В данной статье анализируется статья 230¹ Уголовного кодекса, рассматриваются правовая и социальная опасность преступления фальсификации (подделки) доказательств, его влияние на судебные процессы, а также проблемы законодательства. Основными угрозами данного преступления являются манипуляция судебными разбирательствами, укрытие преступников от наказания, незаконное привлечение невиновных к ответственности и подрыв доверия общества к правоохранительным органам. В статье представлен детальный анализ объективной и субъективной сторон преступления фальсификации (подделки) доказательств. Кроме того, рассматриваются различные теоретические подходы ученых, судебные-следственная практика и международный опыт. В статье предложены рекомендации по

совершенствованию статьи 230¹ Уголовного кодекса. В частности, предлагается расширить понятие “фальсификация (подделка) доказательств”, включив в него “скрытие и уничтожение доказательств”. Также подчеркивается необходимость включения в диспозицию статьи лиц, участвующих в процессе досудебной проверки, а также адвокатов. Таким образом, в данной статье представляется правовой анализ статьи 230¹, выявляются проблемы правоприменения и предлагаются рекомендации по ее совершенствованию.

Ключевые слова: фальсификация доказательств, подделка, справедливый суд, скрытие доказательств, уничтожение доказательств, лицо, проводящее досудебную проверку, доказывание, материалы уголовного дела, сбор доказательств, исследование доказательств, оценка доказательств, ложная информация.

Abstract. This article analyzes Article 230¹ of the Criminal Code, examining the legal and social dangers of the crime of falsification (fabrication) of evidence, its impact on judicial-investigative processes, and legislative issues. The main threats of this crime include manipulation of court proceedings, shielding criminals from punishment, unlawfully prosecuting innocent individuals, and undermining public trust in law enforcement agencies. The article provides a detailed analysis of the objective and subjective aspects of the crime of falsification (fabrication) of evidence. Additionally, various theoretical approaches proposed by scholars, judicial-investigative practices, and international legal experiences are reviewed. The article presents several proposals to improve Article 230¹ of the Criminal Code. In particular, it suggests expanding the concept of “falsification (fabrication) of evidence” to include “concealment and destruction of evidence”. Furthermore, it emphasizes the need to incorporate persons involved in the pre-investigation examination process and defense attorneys into the article’s provisions. Thus, this article provides a legal analysis of Article 230¹, identifies practical issues, and suggests recommendations for its enhancement.

Keywords: falsification of evidence, fabrication, fair trial, concealment of evidence, destruction of evidence, pre-investigation examiner, proof, criminal case materials, collection of evidence, examination of evidence, evaluation of evidence, false information.

ЖК 230¹-моддасида жавобгарлик белгиланган далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жинояти давлатчилик ва жамият учун хавфли бўлган одил судловга қарши жиноятлардан бири ҳисобланади. Ушбу жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги кўплаб жиҳатларга боғлиқ. Уларнинг асосийлари қуйидагича:

– ушбу жиноят суд процессини манипуляция қилиш имконини беради [1, 89-б.], бу эса одиллик принципига салбий таъсир кўрсатади. Далиллар ёлғон бўлганда, ҳақиқий жиноятчилар жавобгарликдан холи бўлиши, адолатли суд қарорлари чиқарилишига керакли шартлар бузилиши мумкин;

– бундай тоифадаги қилмиш қонунчилик тизимининг ишлашини заифлаштиради, чунки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ёки судлар ёлғон

далилларга асосланиб иш кўриши жиноятни аниқлаш, уларни жазолаш ва умумий жиноятчиликка қарши курашишда тўсик бўлади;

– далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жамиятда давлат ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга бўлган ишончни камайтиради. Аҳоли, агар жиноят ишлари ёлғон ва сохта далилларга асосланиб ҳал этилаётганини сезса, ҳуқуқ тизимига бўлган ишончини йўқотиши мумкин. Сохта ёки қалбакилаштирилган далиллар ноқонуний айбловлар ва бегуноҳ одамларга ҳукм чиқаришга олиб келиши мумкин. Бу эса, уларнинг ҳаёти, обрўси ва келажагига жиддий зарар етказди [2, 10-б.];

– далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жиноятчиларни рағбатлантиради. Агар жиноятчилар ёлғон далилларга эга бўлса, улар ўз жиноятларини яширишда муваффақиятли бўлишлари мумкин, бу эса жиноятчиликка ва унинг турларига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатади.

Мазкур жиҳатлар жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини кўрсатади ва далилларни сохталаштиришга қарши курашишнинг аҳамиятини белгилайди.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг бевосита объекти юзасидан олимлар турлича қарашларни баён этишган. Бунда аксарият адабиётларда далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)нинг бевосита объекти сифатида одил судлов органларининг нормал фаолиятини таъминловчи муносабатларни кўрсатадилар сифатида кўрсатилади [3, 938-б.; 4, 606-б.; 5, 14-б.]. Аммо бошқа адабиётлар айнан қайси органлар эканлигига аниқлик киритишга ҳаракат қилишган. Жумладан, М.Х.Рустамбаев – суднинг нормал фаолияти, одил судловнинг манфаатлари, прокуратура, дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолияти [6, 253-б.], Л.В.Иногамова-Хегай – прокуратура, дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолияти [7, 536-б.], Т.А.Веденеев – суд ва дастлабки тергов органларининг нормал фаолиятини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар [8, 510-б.] жиноятнинг бевосита асосий объекти сифатида қайд этишади. Кўриб турганимиздек, ушбу олимларнинг фикрлари турлича бўлса-да, ёндашув ўхшашдир. Бу борада И.В.Дворянсков нисбатан ўзгача ёндашувни таклиф этган: жиноятнинг бевосита объекти – одил судлов органларининг ишончли (моддий ва ёзма) далилларни олишини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар [9, 226-б.]. Яъни, бунда муаллиф жиноят орқали одил судлов органларининг айнан қайси йўналишдаги фаолиятига зарар етишига урғу берган. Бошқача айтганда, “одил судлов органларининг нормал фаолияти” деганда кенгроқ маъно акс этади, бу нормал фаолият турли йўналишларда бўлиши мумкин. И.В.Дворянсков эса, бундай йўналиш айнан ишончли далилларни олишга қаратилган фаолият эканлигига аниқлик киритган. Бу борада Н.К.Ҳожиев янада батафсилроқ тушунтиришни илгари сурган: жиноятнинг асосий бевосита объекти тегишга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов органлари ҳамда судларнинг далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар [10, 147-б.] ҳисобланади. Биз мазкур муаллифнинг ёндашувини нисбатан қўллаб-қувватлаймиз, яъни жиноятнинг бевосита асосий объектини аниқлашда

жиноят натижасида тўғридан-тўғри таъсир кўрсатиладиган чуқурроқ ижтимоий муносабатларга аниқлик киритиш керак, деб ҳисоблаймиз.

Фикримизча, жиноятнинг асосий бевосита объекти терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш тартибини назарда тутувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Бунда далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш жиноят процесси илмида исботлаш жараёнининг босқичлари эканлигига эътибор қаратишимиз зарур. Шунингдек, биз ушбу ёндашувимизда юқорида таҳлил қилинганидек кўплаб олимлар томонидан қайд этилган жиноятнинг асосий бевосита объекти суд, прокуратура, дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолияти қабилдаги ёндашувга қўшилмаймиз. Чунки, ЖК 230¹-моддаси фақат дастлабки тергов ёки суд процессини эмас, балки терговга қадар текширув процессини ҳам қамраб олади. ЖПК 39¹-моддасида эса, жами 14 та орган ва мансабдор шахсларга терговга қадар текширув ваколати берилган. Қолаверса, бугунги кунда мамлакатимиздаги суд-ҳуқуқ ислохотлари йўналиши айблов ва ҳимоя тарафларининг ҳуқуқларини тенглаштириш, тортишув принципини янада қонунчиликда чуқурроқ акс эттириш, шу жумладан, адвокатларга ҳам далилларни тўплаш ҳуқуқини бериш йўналишидан бормоқда Шу сабабдан, жиноятнинг бевосита объектини аниқлашда ҳар бир органнинг ёки мансабдор шахснинг номини санаб чиқиш тўғри ёндашув эмас, деб ҳисоблаймиз.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатларни жиноятнинг қўшимча бевосита объекти сифатида эътироф этиш мумкин. Чунки, битта далилнинг ғаразли ёки бошқа паст ниятларда сохталаштириши ёки қалбакилаштирилиши айни вақтда қайсидир шахснинг ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларига зарар етказиши.

Жиноятнинг факультатив бевосита объекти эса, далилларни сақлаш ва ҳисобга олиш тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Бундай объектлар жиноят процессуал хавфсизликни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу муносабатларнинг факультатив бевосита объект эканлигининг сабаби шундаки, ушбу жиноятнинг содир этилиши натижасида бундай муносабатларга ҳар доим ҳам зарар етказилмаслиги мумкин. Бу ҳолат ижтимоий хавфли қилмишнинг содир этилган пайтига боғлиқ бўлади. Агар далилларни сохталаштириш ёки қалбакилаштириш бундай далилларни расмий равишда аниқлаш, тўплаш ва иш материалларига киритишдан олдин содир этилган бўлса, бундай ҳолатда факультатив объект сифатида тан олинган ижтимоий муносабатларга зарар етказилмайди.

Ушбу жиноятнинг предмети жиноят-процессда қўлланиладиган далил ҳисобланадиган предметлардир.

Объектив томондан жиноят терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни сохталаштириш ёки қалбакилаштириш орқали содир этилади. Ушбу жиноятнинг объектив томонини тўғри тушуниш учун бир қанча саволларга жавоб топиш зарур: 1) сохталаштириш ва

қалбакилаштириш деганча нима тушунилади? 2) Бу борада қонунчилик ёки Олий суд Пленуми қарорларида аниқ тушунтиришлар мавжудми? 3) ушбу жинойт ҳаракат орқали содир этиладими ёки ҳаракатсизлик орқали ҳам содир этилиши мумкинми, бу борада қандай қарашлар мавжуд? 4) ушбу жинойт моддий таркиблими ёки формал? Қуйидаги таҳлилда ушбу саволларга жавоб топишга ҳаракат қиламиз.

Луғавий мазмунига кўра, сохталаштириш – ҳақиқатдан йироқлаштириш, ҳақиқатни бузиб кўрсатиш [11, 555-556-б.], қалбакилаштириш – қалбаки ҳолатга солиш [12, 226-б.] маъноларини англатади.

Сохталаштириш бу, асосан, маълумотларни ёки ҳужжатларни ўзгартириш ёки уларни янгилашдир. Ушбу жараёнда, ҳужжат ёки маълумотлар, уларнинг аслини ёки ҳақиқий мазмунини бузиб, ёлғон ёки манипуляция қилинган маълумотлар тақдим этилади. Илмий тадқиқотларда сохталаштиришнинг икки тури ажратилган: моддий сохталаштириш ва интеллектуал сохталаштириш [13, 53-б.; 14, 261-б.]. Бу борада айрим олимлар бунга аралаш сохталаштириш турини ҳам алоҳида қайд этишган [15, 17-б.].

Моддий сохталаштиришда, ҳужжатларнинг ҳақиқийлиги шакл жиҳатдан бузилади. Бу, одатда, ҳужжатларга турли ўзгаришлар киритиш, тузатишлар қўйиш ёки уларни ўзгартириш орқали амалга оширилади. М.Ҳ.Рустамбаев моддий сохталаштиришни “расмий ҳужжатга турли тузатишларни киритиш, ўчириш, бошқа сана билан белгилаш, асл мазмунини ўчириш ва бошқаси билан алмаштириш” [16, 261-б.] деб таърифлаган. Ушбу турдаги сохталаштириш, асосан, ҳужжатнинг формал жиҳатда ўзгартирилиши билан боғлиқ бўлади.

Интеллектуал сохталаштиришда ҳужжатлар ёки маълумотлар мазмуни ўзгартиради. Бу, воқеликка ёки ишнинг ҳақиқий аҳволига тўғри келмайдиган ёлғон маълумотлар ёки фикрларни ишлаб чиқишни англатади. Бу, хусусан, қандайдир қасдий ёки манипуляция қилинган мазмунни ҳужжатда ёки маълумотда фош қилишни ўз ичига олади. Р.А.Зуфаровнинг фикрича, “сохтакорлик моддий (ҳақиқий ҳужжатга турли ўзгартишларни киритиш) ва ақлий (мазмунига кўра қалбаки, лекин шаклига кўра ҳақиқий ҳужжатни тузиш)” [17, 269-б.] бўлиши мумкин. Бу ерда моддий сохталаштириш, ҳужжатнинг шаклига қаратилган ўзгаришларни англатса, интеллектуал сохталаштириш мазмуннинг манипуляциясини кўрсатади.

Қалбакилаштириш эса, янгиланган ёки ижодий равишда яратилган нарсани, оригинал билан ўхшаш қилиб, кўрсатиш ёки тақдим этишни англатади. Бу, асосан, ёлғон объектларни, хусусан, қалбаки пуллар, санъат асарлари, китоблар ва бошқа моддий объектларни яратишда амалга оширилади. Бу борада энциклопедик адабиётларда ҳужжатларни қалбакилаштириш тушунчасига “сохталаштирувчининг ўзи ёки бошқа шахс фойдаланиши мақсадида муайян ҳуқуқ берадиган ёки муайян мажбуриятдан озод этадиган расмий ҳужжатлар тайёрлаши ёки расмий ҳужжатларни қалбакилаштириши ёхуд бундай ҳужжатларни сотиши” [18, 640-б.], деб

таъриф берилган. Бу борада М.Ҳ.Рустамбаевнинг фикрича, “хужжатларни қалбакилаштириш хужжатнинг шакли ҳамда мазмунини тўлиқ сохталаштиришдан ҳам, асл хужжатларга қисман нотўғри ўзгартиришлар киритишдан ҳам иборат бўлиши мумкин” [16, 261-б.].

Демак, сохталаштириш кўпинча маълумотлар ёки хужжатларнинг аслини ўзгартириш ёки ёлғон тарзда тақдим этиш мақсадида амалга оширилади. Бу жараёнда, амалга оширилган ўзгаришлар моддий ёки интеллектуал бўлиши мумкин. Қалбакилаштириш эса, хужжат ёки объектларни ёлғон, аммо оригиналига ўхшаш қилиб яратишни назарда тутади.

Олий суди Пленумининг 2018 йил 24 августдаги “Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 24-сон қарорида ушбу тушунчани таърифлашда [19] ЖКнинг амалдаги 230¹-моддаси матнини деярли такрорлаш билан чекланилган. Бунда ушбу жиноятнинг моҳияти ёки объектив томонининг мазмуни тўлиқ очиб берилмаган.

Олимлардан В.Н.Кудрявцевнинг фикрича, мазкур жиноятнинг объектив томони далилларни сохталаштириш, яъни уларни йўқотиш, яшириш ёки сунъий равишда яратиш ҳаракатларида намоён бўлади [20, 453-б.]. Бунинг маъноси шундаки, жиноятчи жиноят ишидаги далилларни ўзгартиради, уларнинг аслини йўқотишга ёки яширишга ҳаракат қилади ёки янги, ёлғон далилларни махсус тайёрлайди. А.Гуерреиро ҳамда М.Симас хужжат сохталаштирилганда ёки қалбакилаштирилганда, шахс турли сабабларга кўра, жумладан, хужжатга ёпиштирилган ёзувни таҳлил қилиш, ўчирилган ёки кўшиб қўйилган ёзув белгиларини аниқлаш, сиёҳ ва қоғозни таққослаш мақсадида хужжатли экспертизаларни ўтказиши мумкин [21, 176-179-б.], деб таъкидлайди.

Келтирилган ва бошқа доктринал позициялардан бу жиноятнинг объектив томонини тушунишда қийинчиликлар мавжуд. Бундай позициялар асосан ҳаракатларнинг тасвирини берган ва уларнинг аниқ мазмунини тушунишга ёрдам бермайди. Бунда биз жиноятнинг объекти томонида қандай турдаги аниқ ҳаракат ёки ҳаракатсизлик орқали содир этилади, деган саволга жавоб топишимиз, шунингдек, мазкур ҳар бир ҳаракат ёки ҳаракатсизлик аниқ мазмунини тушуниб олишимиз зарур бўлади. Бу борада олимлар турли қарашларни илгари суришади. Айрим олимлар таҳлил қилинаётган жиноят фақат ҳаракат орқали содир этилишини баён этишса, айримлари ушбу жиноят ҳаракатсизлик орқали ҳам содир этилиши мумкинлигини билдиришган.

Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) ҳаракат орқали содир этиладиган қилмишдир. Зотан, далилларда бирор маълумот яширилганда, бундай ҳаракатсизлик “сохталаштириш” ёки “қалбакилаштириш” атамалари билан қамраб олинмайди. Чунки, бунда хужжатда кўрсатилган маълумотлар ҳақиқий ҳисобланади, яъни у ерда ёлғон маълумот мавжуд бўлмайди. Лекин, бундай ҳолатда далиллар етарли ва ишончли ҳисобланмайди. Натижада

бундай ҳаракатсизлик “сохталаштириш” ёки “қалбакилаштириш” атамалари билан қамраб олинмаса-да, жиноят ишининг натижаларига таъсир кўрсата оладиган ижтимоий хавфли қилмиш ҳисобланади. Бу муаммонинг ечимини қонунчилик нормасини ақс эттириш шаклидан излаш керак, деб ўйлаймиз. ЖК 230¹-моддаси биринчи қисмида ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлғон маълумотларни киритиш ёки ўзга бузиб кўрсатиш учун жавобгарлик белгиланган. Биз ушбу моддада далилларни яшириш ёки йўқ қилиш учун ҳам жавобгарлик белгиланиши зарур, деб ҳисоблаймиз.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда, ЖКнинг 230¹-моддасида “далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)”, унинг шакли сифатида “ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлғон маълумотларни киритиш”, “ҳужжатларга ёхуд ашёларни била туриб ўзгача шаклда бузиб кўрсатиш”, шунингдек, “била туриб далилларни яшириш” ҳамда “била туриб далилларни йўқ қилиш” учун жавобгарлик белгиланиши зарур, деб ҳисоблаймиз. Бунда:

ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлғон маълумотларни киритиш деганда, ҳужжатлар ёки ашёларнинг шакли ёки мазмунида нотўғри ёки ҳақиқий бўлмаган маълумотларни мақсадли равишда қўшиш ёки ўзгартириш;

ҳужжатларга ёхуд ашёларни била туриб ўзгача шаклда бузиб кўрсатиш деганда, ҳужжатлар ёхуд ашёларнинг шаклини ўзгартириш ёки нотўғри тарзда қайта ишлаш орқали ўзгартириш. Бу ҳолатда ҳужжат ёки ашёнинг мазмуни ёки мақсади сақланади, аммо шакли ёки тартиби бузилади;

била туриб далилларни яшириш деганда, қонунга мувофиқ далиллар сифатида ҳисобланиши керак бўлган ашёлар ёки ҳужжатларни яшириш, уларни маълумотлар олиш жараёни ёки тизимидан қонунга хилоф равишда равишда олиб ташлаш ёки кўрсатмаслик орқали уларни яшириш;

била туриб далилларни йўқ қилиш деганда, далил сифатида қабул қилиниш мумкин бўлган ашёларни ёки ҳужжатларни, шунингдек, уларнинг муайян қисмларини умуман олиб ташлаш ёки йўқ қилиш орқали далилларни фактик равишда йўқотиш. Бу жараёнда далилларнинг шакли ёки мазмуни эмас, балки уларнинг мавжудлиги умуман йўқ қилинади.

Кейинги таҳлил қиланидиган масала жиноятнинг тугалланиш вақтини аниқлаш масаласи ҳисобланади. Қайд этиш зарурки, таҳлил қилинаётган жиноят формал таркибли жиноят ҳисобланади [22, 119-б.], яъни ушбу моддада квалификация қилиш учун ижтимоий хавфли оқибатларнинг юзага келиши эмас, фақат сохта (қалбаки) далилларни тақдим этишга қаратилган ҳаракатларнинг ўзи муҳим аҳамиятга эга. Яъни, сохталаштириш (қалбакилаштириш) тегишли далиллар иш ҳужжатларига қўшиш учун тақдим қилинганда тугалланган жиноят деб эътироф этилади [6, 254-б.]. Бунда далилни сохталаштираётган ёки қалбакилаштираётган шахснинг айбдорни жиноий жавобгарликдан ҳимоя қилиш ёки аксинча, очикдан-очик айбсиз шахсни жавобгарликка тортиш шаклида керакли натижани олишга муваффақ бўлганлиги аҳамиятга эга эмас.

Ўз навбатида, ЖК 230¹-моддаси иккинчи қисмининг “б” бандида назарда тутилган шахсни ушлаб туришга, қамоққа олишга, жиноий жавобгарликка тортишга ёки жиноий жавобгарликдан озод этишга, ҳукм қилишга ёхуд оқлашга олиб келадиган қилмиш ҳамда учинчи қисмидаги оғир оқибатларга сабаб бўладиган қилмишлар моддий таркибли жиноят ҳисобланади.

Жиноятнинг субъектив томони. Таҳлил қилинаётган жиноят тўғри қасд орқали амалга оширилади. Айбдор шахс далилларни сохталаштираётганлиги ёки қалбакилаштираётганлигини англайди ва бу далилларни қўллашни хоҳлайди. Мотив ва мақсад “ғаразли ёки бошқа паст ниятлар”да бўлиши мумкин (ишнинг боришидан шахсий манфаатдорлик, ҳасад, хизмат манфаатларининг ёлгон тушунчаси, қасос, яқинлари, қариндошларга ёрдам бериш истаги, айбсизни ҳукм қилиш, айбдорни жавобгарликдан озод қилиш ва ҳ.к.).

Жиноятнинг субъекти. ЖК 230¹-моддасида бевосита кўрсатилганлиги сабабли, исботлашни амалга ошираётган ҳамда ушбу процессда иштирок этиш учун жалб қилинаётган шахслар жиноят субъекти ҳисобланади. Бундай шахслар тоифалари жиноят-процессуал қонунчиликда белгиланган (ЖПК 86-моддаси):

– суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд – исботлашни амалга оширувчи шахслардир;

– гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, ҳимоячи, жамоат айбловчиси, жамоат ҳимоячиси, жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар, уларнинг вакиллари, гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар, холислар, шунингдек бошқа фуқаролар ва мансабдор шахслар – исботлашда иштирок этиш учун жалб қилинувчи шахслардир.

Жиноят субъекти ҳақида тўхталганда, яна бир жиҳатга эътибор қаратиш зарур. Хусусан, тадқиқотчи Н.К.Ҳожиев томонидан ушбу жиноятнинг субъекти сифатида “терговга қадар текширув органлари” ҳамда “адвокат” каби субъектлар ЖК 230¹-моддасида алоҳида акс этирилиши таклиф этилган [23, 21-б.]. Аммо, адвокат жиноят процессида ҳимоячи сифатида ЖК 230¹-моддасида тўғридан-тўғри кўрсатилган “исботлашда иштирок этиш учун жалб қилинувчи шахслар” тоифаларидан бири ҳисобланади. Шу сабабдан, ушбу модда диспозициясига “адвокат” сўзини киритиш зарурати мавжуд эмас. Шунингдек, бошқа тадқиқотчилар томонидан судьяларни алоҳида субъект сифатида кўрсатиш таклиф қилинган [24, 65-66-б.]. Бу фикрга ҳам қўшилиб бўлмайди, чунки судья исботлашни амалга оширувчи шахслар тоифаларидан бири ҳисобланади.

Ўз навбатида, Н.К.Ҳожиев томонидан билдирилган модда диспозициясига терговга қадар текширувни амалга оширувчи шахсларни киритиш тўғрисидаги таклифни биз ҳам қўллаб-қувватлаймиз. Чунки, ушбу моддада терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далиллар ҳақида норма белгиланаётган бўлса-да, диспозицияда кўрсатилган

субъектлар терговга қадар текширувни амалга оширувчи шахслар доирасини камраб олмайди.

Юқоридаги таҳлилларга асосан, ЖК 230¹-моддаси амалдаги тахрирининг номланиши ва биринчи қисми диспозициясини қуйидаги тахрирда баён этиш таклиф этилади:

“230¹-модда. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш), яшириш ёки йўқ қилиш

Терговга қадар текширувни ёки исботлашни амалга ошираётган ёхуд исботлашда иштирок этиш учун жалб қилинаётган шахслар томонидан далилларнинг терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш чоғида заразли ёки бошқа паст ниятларда ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлгон маълумотларни киритишда ва ўзга бузиб кўрсатишларда намоён бўладиган сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши), шунингдек, далилларнинг яширилиши ёки йўқ қилиниши, –”.

Мазкур таклифларнинг жиноят қонунчилигига киритилиши далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш жараёнидаги ижтимоий муносабатларнинг жиноят-ҳуқуқий муҳофазасини янада мустаҳкамлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўктамova Г.У. Далиллар ва тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштириш (қалбакилаштириш) жиноятларини тергов қилишни такомиллаштириш. // Ўзбекистонда фанлараро инновациялар ва тадқиқотлар журнали. – 2024. – № 27. – Б. 89.
2. Ахмедов И.Б. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) жинояти учун жавобгарлик белгиланишининг ижтимоий зарурати. // Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали. – 2023. – № 3 (11). – Б. 10.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.Г.Королькова. – М., 2003. – С. 938.
4. Уголовное право. Особенная часть. / Под общ. ред. Л.Д.Гаухмана, С.В.Максимова. – М., 2005. – С. 606;
5. Будаева Ю.В. Уголовно-правовые проблемы борьбы с фальсификацией доказательств. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 14.
6. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. Т.3. – Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish, 2021. – Б. 253.
7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. / Под ред. А.И.Рарога. – М., 2006. – С. 536.
8. Веденеева Т.А. Объект и объективная сторона фальсификации доказательств, предусмотренных ч. 2 ст. 303 УК РФ. // Актуальные проблемы российского права. – 2007. – № 1. – С. 510.
9. Дворянсков И.В. Фальсификация доказательств. / Черные дыры в Российском законодательстве. – 2003. – № 3. – С. 226.

10. Ҳожиёв Н.К. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)нинг жиноят-хуқуқий ва криминалогик жиҳатлари. Юрид. фан. бўй. фал. докт. (PhD) илм. дар. олиш учун ёзил. дисс... – Тошкент, 2024. – Б. 147.
11. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: Т.4. / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 555-556.
12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: Т.5. / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 226.
13. Эрматов Ғ.О. Расмий ҳужжатларни қалбакилаштириш ва улардан фойдаланиш жиноятини квалификация қилиш масалалари: Монография. / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Қ.Р.Абдурасулова. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. –Б.53.
14. Кадыров М.М. Уголовное право Республики Узбекистан. Особенная часть: Учебник. / Под ред. д.ю.н., проф. У.Таджиханова. – Ташкент: Адолат, 1997. –С.261.
15. Суннатов В.Т. Мансаб сохтакорлигига қарши курашнинг жиноят-хуқуқий ва криминалогик жиҳатлари. Юрид. фан. бўй. фал. докт. (PhD) илм. дар. олиш учун ёзил. дисс... – Тошкент, 2021. – Б. 17.
16. Рустамбаев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят хуқуқи курси. IV том. Махсус қисм. Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар. Экология соҳасидаги жиноятлар. Ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмаслари органларининг фаолият тартибига қарши жиноятлар: Дарслик. – Тошкент: ИЛМ ЗИҲО, 2011. –Б.261.
17. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. / З.Х.Ғуломов, Р.А.Зуфаров, Р.Қ.Қобулов ва бошқ. – Тошкент: Адолат, 1997. – Б. 269.
18. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. / Нашр учун масъул: Р.А.Муҳитдинов ва бошқ. Масъул муҳаррир: Н.Тойчиев. – Тошкент: Адолат, 2009. –Б.640.
19. Уголовное право России. Особенная часть: Учебник. / Под ред. В.Н.Кудрявцева, В.В.Лунеева, А.В.Наумова. – М.: Юристъ, 2005. – С. 453.
20. Guerreiro A., Simas Santos M. Forgery and counterfeiting documents: The expertise evidence: an exploratory research in oporto criminal court. // Forensic Research & Criminology International Journal. – 2017. – Vol. 4. – P. 176–179.
21. Шахмаев М.М. Анализ объективных признаков фальсификации доказательств. // Вестник Тюменского института повышения квалификации сотрудников МВД России. – 2023. – № 2 (21). – С. 119.
22. Климова Ю.Н. Фальсификация доказательств по уголовному делу: особенности объективных и субъективных признаков. // Вестник Владимирского юридического института. – 2020. – № 2 (55). – С. 65-66.

AKT SOHASIDA SUN'IY INTELLEKTNING SAMARADORLIGI VA IMKONIYATLARI

Ishkobilov Farrux Xayrilloyevich
Axborot texnologiyalari va menejment universitet dotsenti
farruxishqobilov@gmail.com

Nurova Dildora Dilmuratovna,
Atoyev Azizjon Komiljon o'g'li
1-kurs, magistrantlari:

Annotatsiya. Hozirgi kunda zamonaviy innovatsion texnologik jarayonlarga faoliyatning turli jabhalari yoki sohalarida ta'siri kuzatilmoqda va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish jamiyat taraqqiyotiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada Sun'iy intellekt rivojlanishining asosiy tendentsiyalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, texnologiya, robot, android, inson omili, xavfsizlik.

Аннотация. В настоящее время современные инновационные технологические процессы оказывают влияние на различные аспекты или сферы деятельности, а использование технологий искусственного интеллекта напрямую или косвенно влияет на развитие общества. В статье рассматриваются основные тенденции развития искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, технологии, робот, андроид, человеческий фактор, безопасность.

Hozirgi vaqtda sun'iy intellekt sohasini kognitiv informatika, psixologiya va matematikaning kombinatsiyasi sifatida tahlil qilish mumkin. Sanoat, ta'lim, bank va moliya, tibbiyot, iste'mol tovarlari va xizmatlar kabi sohalarda sun'iy intellektidan foydalanishning turli jihatlari ko'rib chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.10.2024 yildagi PQ-358-son, Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida qarorida keltirib o'tilgan ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchi dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, "Raqamli O'zbekiston - 2030" [strategiyasiga asosan](#) quydagi maqsad va vazifalar belgilangan. Unga ko'ra:

❖ ma'lumotlarni qayta ishlash hamda Sun'iy intellektga asoslangan loyihalarni ishga tushirish uchun texnik infratuzilma yaratish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida mazkur yo'nalishdagi ustuvor loyihalarni amalga oshirish;

❖ Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha aholining bilim va ko'nikmalarini oshirish, kadrlar salohiyatini rivojlantirish;

- ❖ bank-moliya sohasida - firibgarliklarning oldini olish, foydalanuvchilarning to'lov qobiliyatini baholash, bozor tendensiyalarini prognoz qilish;
- ❖ sog'liqni saqlash sohasida - kasalliklarni tashxislash, davolash usullarini belgilash, tibbiy tasvirlarni tahlil qilish va bemorga oid ma'lumotlarni boshqarish;
- ❖ qishloq xo'jaligi sohasida - hosildorlikni prognoz qilish, qishloq xo'jaligi resurslarini boshqarish, ekinlar, parranda, baliq va chorva mollarini yetishtirish jarayonlarini monitoring qilish;
- ❖ ta'lim muassasalarida shaxsni identifikatsiya qilish orqali o'quvchi va talabalar davomatini monitoring qilish hamda xavfsizligini ta'minlash;
- ❖ fanlar, mavzular, sinflar bo'yicha ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash, shuningdek, o'quvchilarning aqliy va jismoniy rivojlanishini tahlil qilib borish hamda maktab boshqaruvi samaradorligini oshirish;
- ❖ bilim sifatini baholashni avtomatlashtirish va o'quv natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarni tahlil qilish;
- ❖ dasturlash tillari va Sun'iy intellektni o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish;
- ❖ erta yoshdan Sun'iy intellektni tushunish va qiziqishni rivojlantirish uchun o'yin (tajriba)ga yo'naltirilgan dasturlar va Sun'iy intellekt o'quv dasturlarini ishlab chiqish;
- ❖ yuqori sinf, o'rta maxsus hamda professional ta'lim jarayonida kelajakda zarur bo'ladigan asosiy dasturlash tillari va Sun'iy intellekt bo'yicha bilimlar olish imkoniyatini kengaytirish;
- ❖ turizm obyektlariga, jumladan, muzeylar va boshqa madaniy obyektlarga kelgan turistlarga yuqori sifatli va interaktiv xizmat ko'rsatish.

Yuqoridagi Prezident qarorida sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha ustuvor maqsad va vazifalar belgilab berilgan.

Bugungi kunda turli sohalarda, shu jumladan, kelajakka innovatsion texnologiyalarni joriy etishning maqsadga muvofiqligi asoslangan bo'lib, sun'iy intellekt texnologiyalari asosida robotlar, uchuvchisiz ob'ektlar, dronlar, aqli o'quv dasturlari va tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Aslini olganda, "Sun'iy intellekt" atamasining ta'rifi 1956-yilda Amerikalik olim J.Makkarti tomonidan kiritilgan. Sun'iy intellekt - bu inson kabi javob berishga qodir bo'lgan aqli mashinalar va aqli kompyuter dasturlarini yaratish ustida ishlaydigan fan yoki texnikadir. Ya'ni atrofdagi dunyoni his qila oladigan, odamlarning imo-ishoralarini, yuz ifodalarini, suhbatlarini taniy oladigan va inson tanloviga o'xshash qarorlar qabul qila oladigan mashinalardir. Sun'iy intellekt bizga kerakli sohalarda yordam beraoladi deb yuritish mumkin.

Olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, barcha mavjud afzalliklariga qaramay, sun'iy intellekt odamlarga o'z ishini yanada samaraliroq va xavfsizroq bajarishga yordam berishi, lekin hech qanday holatda ularni to'liq almashtirmasligi kerak deb ta'kidlab o'tilgan. Texnologiyalar, albatta, rivojlanishi kerak, lekin bu rivojlanish jamiyat taraqqiyoti bilan uyg'un bo'lishi kerak. Tadqiqotchi mashinani o'qitish va

undan keyingi foydalanish butunlay insonga bog'liq degan xulosaga keladi. Sun'iy intellekt texnologiyalari va robototexnikadan foydalanish hayotimizni yaxshilashi va kelajakda insoniyatning najotiga aylanishi mumkin.

Sun'iy intellektning (keyingi o'rinlarda AI) yaratilishi, u nafaqat o'ziga yuklangan vazifalarni hal qila oladi, balki o'z-o'zini anglashi, oqilona fikrlashi va hatto odamlar kabi ba'zi his-tuyg'ularni boshdan kechirishi mumkin.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda savol tug'iladi: o'z-o'zini biladigan robotlar odamlar bilan teng huquqlarga ega bo'lishi mumkinmi? Agar ongsiz mashina his-tuyg'ulardan xoli bo'lmasa, nima qilish kerak? Agar u rahm-shafqat, mehr va hatto sevgini his qila olsa, bu barcha fazilatlarining mavjudligi insoniyatga ushbu mashinalardan faqat iste'mol maqsadlarida foydalanishni davom ettirishga imkon bera oladimi? Agar ilgari bu haqdagi fikrlar shunchaki xayol va uzoq kelajak deb hisoblangan bo'lsa, bugungi kunda bu unchalik uzoq emasligini ishonch bilan aytishimiz mumkin bo'ladi.

Odamlar inson xatti-harakatlarini ma'lum darajada nusxa ko'chiradigan har qanday mashinani AI deb atashadi. Ammo bu kontseptsiya oddiy nusxalashdan ko'proq narsani o'z ichiga oladi. Masalan, u mantiqiy qarorlar qabul qilish va algoritmlar yordamida mumkin bo'lgan ishlanmalarni baholash uchun mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'z ichiga oladi.

London va Pearson universitet kollejidagi bilim laboratoriyasi hisobotiga ko'ra, ko'plab maktablar va universitetlar allaqachon AI texnologiyalaridan ta'lim maqsadlarida foydalanmoqda. Ularning ko'pchiligi o'quvchilarning darslarga qatnashishini va ularga berilgan topshiriqlarni bajarishini nazorat qilish uchun sun'iy intellektdan foydalanadi.

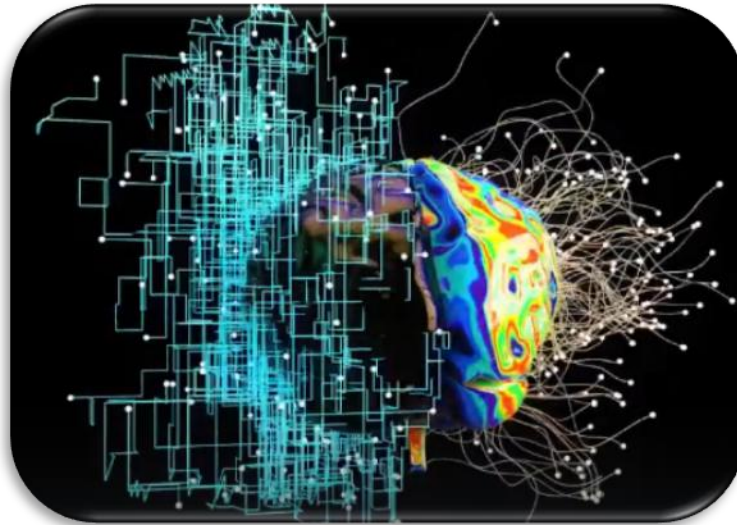
Sun'iy intellektning joriy etilishi tufayli o'quvchilarning topshiriqlarini, ularning bilim darajasini tekshirish, javoblarini tahlil qilish va shaxsiy o'quv rejalarini tuzish mumkin bo'lgan aqlli ta'lim tizimlari paydo bo'ldi. Masalan, sun'iy intellekt deganda inson ko'z oldiga birinchi navbatda robotlar keladi. Ammo robotlar sun'iy intellektning bir kichik ko'rinishi hisoblanadi.

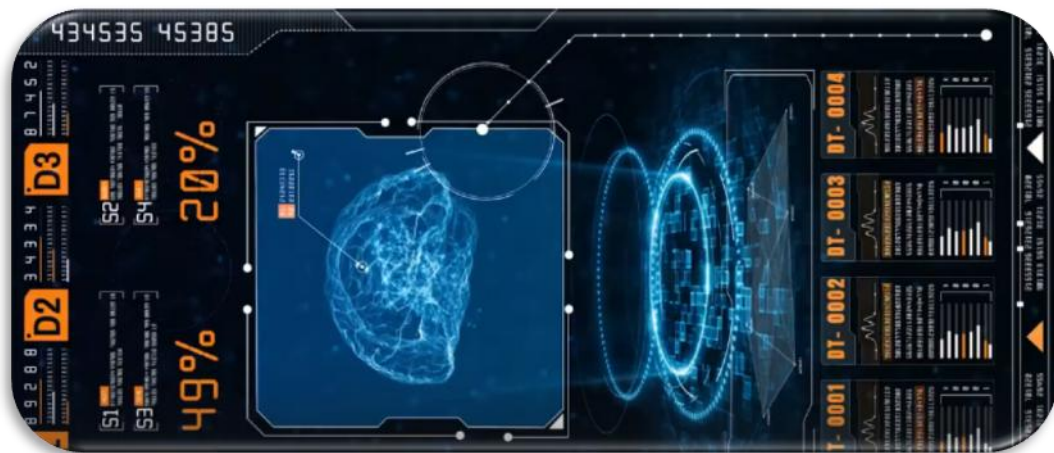
1-rasm. Yuneec Typhoon H Pro-RS RTF RealSense roboti.

Hozirgi kunda texnologiyalar rivojlangani sari sun'iy intellektni belgilaydigan oldingi ko'rsatkichlar eskirib bormoqda. Sun'iy intellekt katta ma'lumotlarni tahlil qilish, aniq mantiq va katta hajmdagi ma'lumotlarni eslab qolish zaruriyati bilan

bog'liq muammolarni hal qilishda odamlarda ustun turadi. Ammo ijodiy masalalarda hamda his-tuyg'ular asosida yashashda odam hali ham sun'iy intellektdan kuchlidir.

2-rasm. Sun'iy intellektni ma'lumotlar tahlili.

2-rasm. Sun'iy intellekt va inson miyasi.

Vaqt o'tgani sari insoniyta taboro kuchli kompyuterlarni yaratmoqda. Bu sun'iy intellektni rivojlantirishda taboro o'z aksini topmoqda. Sun'iy intellektning maqsadi inson ongini kompyuterga joylashtirish, inson miyasining qanday ishlash haqida faqat taxminiy tushuncha mavjud. Hozrcha aqlning barcha xususiyatlarini sun'iy intellekt yordamida taqlid qilishga iloji bo'lmayapti. Shunday ekan sun'iy intellekt insonning aql darajasiga erisha oladimi?

3-rasm. Robot.

Bugungi kunda olimlar sun'iy intellektning yanada xilma-xil mauammolarni hal qilishini ta'minlashga intilmoqda. Ammo inson aql-idroki darajasiga erishish haqida gapirish hali erta, chunki fikrlash faqat bitta algoritm bilan cheklanib qolmaydi. Sababi har qanday mashinaning bir qismini kompyuter tizimini tashkil qiladi va bu yerda faqat kompyuter tizimlari haqida gapirish mumkin. Kompyuterning o'zi esa aql-idrokka ega emas.

4-rasm. Sun'iy intellektning ideal xususiyati.

Sun'iy intellektning ideal xususiyati – bu aniq maqsadga erishish uchun eng yaxshi imkoniyatga ega bo'lgan harakatlarni baholay olish va amalga oshirish qobiliyatidir.

Ehtimol, yaqin kelajakda sun'iy intellekt mustaqil ravishda ishni bajarishi va bu jarayonlarni yanada avtomatlashtirishi mumkin bo'ladi. AI, shuningdek, ishlab chiqarishni optimallashtirish va uning xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa. Sun'iy intellekt texnologiya nuqtai nazaridan insoniyatni tubdan o'zgartirib, biznes, ta'lim va aloqada juda muhim bo'lgan yangi qurilmalar va vositalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Sun'iy intellektda ishlaydigan usullarga

mashinani o'rganish, biometrik identifikatsiya, nutqni aniqlash va tabiiy tilni yaratish kiradi. Ushbu texnologiyalarning barchasi insonning mashinalar bilan o'zaro ta'sirini yaxshilash uchun ko'pchilik operatsiyalarni osonlashtirish uchun qo'llaniladi. Sun'iy intellekt o'zining ko'plab afzalliklari, masalan, uning mavjudligi va ko'plab qurilmalarda foydalanish qulayligi tufayli mashhurlikka erishib bormoqda. U raqamli axborotlar yordamida, tibbiy ilovalar va ishni bajarayotganda xatolarni tuzatish kabi keng ko'lamli tadbirlarni taklif etadi. Biroq, siyosatchilar uning kamchiliklari, jumladan, ma'lumotlar bilan bog'liq qiyinchiliklar, texnologik muammolar va uning ishlashiga xalaqit berishi mumkin bo'lgan xavfsizlik muammolaridan xabardor bo'lishlari kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, sun'iy intellektni rivojlantirish o'n va yigirma yillar davomida faol tadqiqot yo'nalishi bo'lib kelgan va bu jarayonda sezilarli yutuqlarga erishilgan. Biroq, har qanday texnologiya singari, sun'iy intellekt ham mukammal emas va uning kamchiliklari va cheklovlari bo'lishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.10.2024 yildagi PQ-358-son, Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qarori.
2. Ishkobilov F. X., Eshqobilov S. X. UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARI UCHUN VIZUAL DASTURLASHNI O'QITISH METODOLOGIYASINING ASOSIY OMILLARI //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 21. – №. 4. – С. 223-226.
3. Ishqobilov F. X. ELEKTRON DARSLIK YARATISHDA SERIF WEBPLUS X8 DASTURI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH //Интернаука. – 2018. – №. 24-3. – С. 50-52.
4. ИШКОБИЛОВ Ф. Х. КОМПЬЮТЕР ИМИТАЦИОН МОДЕЛЛАРИ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЗООЛОГИЯ ФАНИ БЎЙИЧА БИЛИМЛАРИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 10 (107). – С. 57-63.
5. Lutfillaev M., Abdullaev E., Eshkobilov F. DEVELOPMENT OF VIRTUAL LABORATORIES ON THE TOPIC" STUDY OF THE STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF SPONGES ON THE EXAMPLE OF FRESHWATER BADYAGA". TYPE SPONGIA, CLASS DEMOSPONGIA, ORDER SPONGILLIDAE, SUPERVISOR SPONGILLA //ASJ. – 2021. – Т. 1. – №. 46. – С. 40-48.
6. Ishkobilov, F. "KH "Technology of creating a virtual laboratory of the structure and movements of euglenoids from biology on the base of computer simulation models" Eurasian Scientific Herald." 12-16.
7. ИШКОБИЛОВ Ф. Х. КОМПЬЮТЕР ИМИТАЦИОН МОДЕЛЛАР АСОСИДА ЯРАТИЛГАН ВИРТУАЛ ЛАБОРАТОРИЯ УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ЎҚИТИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 215-221.
8. ИШКОБИЛОВ Ф. Компьютер имитацион моделлар асосида зоология фанидан угленоидларнинг тузилиши ва ҳаракатларини виртуал

- лабораториясини яратиш технологияси //ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ. – 2022. – Т. 1. – №. 1.
9. Ishqobilov F. X. et al. ELEKTRON DARSLIK YARATISHDA SERIF WEBPLUS X8 DASTURI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH //Интернаука. – 2018. – №. 24-3. – С. 50-52.
10. Meyliyev A. R. O'ZBEKISTON SHAROITIDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNING AHAMIYATI //Kokand University Research Base. – 2024. – С. 492-494.
11. Kadyrov B. K. Perspectives of problems in the study of database science in the Credit-Module System and their solutions //International Journal of Formal Education. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 16-22.
12. Ортиков М. С. Расчет переходных процессов в соленоиде размагничивающего устройства рельсовых плетей при включении его на импульсное воздействие //Universum: технические науки. – 2020. – №. 10-3 (79). – С. 46-52.

Internet saytlari

13. <https://itsm.uz/uz/press-releases/view?id=281>
14. https://www.iupr.ru/files/ugd/b06fdc_958c14713f9145e3a60be28ffb458585.pdf?index=true

ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODIGA BIR NAZAR

*Vaxobjonova Guljahon,
Nazarova Nozima,
Rustamova Farangiz,
Aziza Meyliyeva*

Toshkent tibbiyot akademiyasi talabalari

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy hayoti va ijodi yoritilgan. Unda uning bolaligi, ilmiy va ijodiy faoliyati hamda davlat arbobi sifatidagi faoliyati haqida batafsil ma'lumot berilgan. Maqolada Navoiy ijodining o'ziga xos jihatlari, adabiy merosi va turkiy tilni rivojlantirishdagi xizmatlari tahlil qilingan. Shuningdek, uning "Muhokamat ul-lug'atayn", "Majolis un-nafois", "Lison ut-tayr" kabi asarlari haqida fikr yuritilgan. Ushbu maqola Alisher Navoiy merosini o'rganish va qadrlashga qiziquvchilar uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Xuroson, Temuriylar saroyi, "Tazkirot un-shuaro" ("Shoirlar tazkirasi"), Mir Sayyid Qobuliy va Muhammad Ali G'aribiyalar, "Navoiy", "Foniy", "Muhokamat ul-lug'atayn", "Majolis un-nafois", "Lison ut-tayr".

Аннотация. В данной статье рассказывается о жизни и творчестве великого мыслителя и поэта Алишера Навои. Содержит подробные сведения о его детстве, научной и творческой деятельности, а также деятельности как государственного деятеля. В статье анализируются уникальные аспекты творчества Навои, его литературное наследие и заслуги в развитии турецкого языка. Обсуждались также его произведения, такие как «Мухокамат ул-лугатайн», «Маджолис ун-нафаис», «Лисон ут-тайр». Эта статья служит важным ресурсом для тех, кто интересуется изучением и оценкой наследия Алишера Навои.

Ключевые слова: Алишер Навои, Хорасан, дворец Тимуридов, «Тазкирот ун-шуаро» («Тазкир поэтов»), Мир Сайид Кабули и Мухаммад Али Гарибылар, «Навои», «Фани», «Мухокамат ул-лугатайн», «Маджолис ун-нафаис», «Лисон ут-тайр».

Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevral kuni Xuroson davlatining poytaxti — hozirgi Afg'oniston hududidagi Hirot shahrining Bog'i Davlatxona mavzesida tug'ildi. Otasi G'iyosiddin Muhammad - Temuriylar saroyida xizmat qilgan, o'z davrining nufuzli kishilaridan biri, o'g'lining tarbiyasi va ta'limiga jiddiy e'tibor bergan. Onasi (ismi noma'lum) Kobul amirzodalaridan Shayx Abusaid Changning qizi ekani aytiladi. Navoiyning ota-onasi haqida ma'lumotlar kam, u o'z asarlarida ham qarindoshlari haqida batafsil ma'lumotlar berib o'tmagan. Navoiyning Darvesh-ali ismli ukasi bo'lgani haqida ma'lumotlar bor.

XV asrning yetuk adabiyotshunos olimlaridan biri bo'lgan Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirot un-shuaro" ("Shoirlar tazkirasi")da Navoiyning otasi haqida "Navoiyning otasi Abdulqosim Boburning ishonchli kishisi Chig'atoy ulusi

ulug'laridan edi" deya qisqacha ma'lumot berib o'tgan. Shu bilan birgalikda u G'iyosiddin Muhammadning harbiy bo'lganini ham ta'kidlagan.

Bo'lajak shoirning she'riyatdagi birinchi ustozlari tog'asi Mir Sayyid Qobuliy va Muhammad Ali G'aribiylar bo'lgan. Navoiy ular haqida "Majolis-un nafois"da, xususan, Qobuliy haqida: "Yaxshi tab'i bor erdi, turkchada mayli ko'proq erdi..." deya, G'aribiy haqida esa: "Xush muxovara (xushsuhbat) va xushxulq va dardmand yigit erdi. Ko'proq sozlarni yaxshi chalar erdi. Uni va usuli xo'b erdi. Musiqiy ilmidin ham xabardor erdi..."deya qisqacha to'xtalib o'tgan.

1447 yilda Shohrux Mirzo vafot etadi. Temuriy shahzodalar o'rtasida toj-taxt uchun urush ketib, yurtda taloto'plar boshlanganda Alisher Navoiyning oilasi ham ko'p insonlar qatori yurtni tark etadi. Yo'lda yosh Alisher buyuk tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiyni uchratadi. Tarixchi Alisher bilan tanishadi, uning ilmi va farosatini olqishlaydi, duo qiladi. 1452-yili Shohruxning nabirasi Abulqosim Bobur Hirot taxtiga o'tiradi. G'iyosiddin Muhammad Sabzavor shahriga hokim yetib saylanadi, biroq oradan ko'p o'tmay vafot etadi. Bu vaqtda esa Alisher endigina 12 yoshga qadam qo'yadi. Abulqosim Bobur Alisher va uning maktabdosh do'sti Husayn Boyqaroni o'z qaramog'iga oladi. 1457-1463 yillarda Navoiy Mashhad madrasalarida ta'lim oladi.

1463 yilda esa Hirotga qaytadi. Xuroson poytaxtida Sulton Abu Said o'z tartibini o'rnatgan, muhim vazifalarga u bilan Movarounnahrda kelgan kishilar tayinlangan, Alisher Navoiy ga yaqin kishilar quvg'in qilingan, Husayn Boyqaro bilan birga ketgan tog'alari — Mirsaid va Muhammad Ali urushda halok bo'lgan, yashash uchun biron joy topish muammo edi. Alisher Navoiyning o'sha kunlardagi ahvoli uning keyinchalik ustozlari Sayyid Hasan Ardasheriga Samarqanddan yozgan maktubidagi she'riy satrlarda nihoyatda ta'sirli va haqqoniy ifodalab berilgan. Bu vaqtda mamlakatda taniqli shoir bo'lib qolgan Alisher Navoiyni Abu Said ta'qib qilib, Hirotidan chiqarib yuboradi. Shoir Samarqandga ketishga majbur bo'ladi. Alisher Navoiy Samarqandda 1465-yildan 1469-yilning bahorigacha yashadi, Fazlulloh Abu Lays madrasasida o'qib, turli fanlarga oid bilimlarini yanada chuqurlashtirdi.

1500 yillarda shoirning hayot sharoiti qiyinlashadi. Salomatligi yomonlashadi, biroq u ijoddan to'xtamaydi. 1501-yil 3-yanvarda Navoiy kasallikdan vafot etadi. Butun Hirot xalqi buyuk shoiri uchun 7 kun davomida motam tutadi.

Shoir ijodiyoti

Alisher Navoiy ikki tilda mukammal ijod qilgan. Turkiy tilda "Navoiy", forsiy tilda esa "Foniy" taxalluslarini qo'llagan.

Alisher Navoiyning adabiy va ilmiy merosini 4 faslga bo'lish mumkin: 1. Devonlari. 2. Dostonlari. 3. Forsiy tildagi she'riy merosi. 4. Ilmiy-filologik, nasriy va tarixiy asarlari.

Alisher Navoiyning o'zbek tilida yaratgan she'riy merosi asosan "Xazoyin ul-maoniy" devoniga jamlangan. Asar 4 qismdan iborat. Devonning birinchi qismiga "G'aroyib us-sig'ar" ("Bolalik g'aroyibotlari"), ikkinchi qismiga "Navodir ush-shabob" ("Yigitlik nodirotlari"), uchinchi qismiga "Badoye' ul-vasat" ("O'rta yosh

badiolari") va nihoyat, to'rtinchi qismiga "Favoyid ul-kibar" ("Keksalik foydalari") degan nomlar berildi. "Xazoyin ul-maoniy" inson bolasining murakkab va yuksak tafakkuri hamda behisob his-tuyg'ulari bilan bog'liq minglarcha she'r va o'nlarcha she'r turlarini o'z ichiga olgan majmua bo'lib, Sharq adabiyoti tarixida noyob hodisadir. Bu xil majmua Alisher Navoiyga qadar Amir Xisrav Dehlaviy tomonidagina tuzilgan. Ushbu devonga kirgan minglarcha she'rlarni Alisher Navoiy butun umri davomida turli sharoitlarda, har xil sabablar bilan yozgan bo'lib, ular shoir hayoti va u yashagan davr bilan sonsiz-sanoqsiz iplar orqali bog'langan. Alisher Navoiy "Xazoyin ul-maoniy" ga qadar "Ilk devon", "Badoye' ul-bidoya", "Navodir un-nihoya" devonlarini tuzgan. "Xazoyin ul-maoniy" ana shu 3 devonga kirgan hamda "Navodir ul-nihoya" tuzilgandan keyin yozilgan she'rlar asosida yuzaga kelgan.

"Xazoyin ul-maoniy"dagi 4 devonning har birida 650 tadan 2600 g'azal, umuman 4 devonda 210 qit'a, 133 ruboiy, 86 fard, 52 muammo, 13 tuyuq, 10 muxammas, 10 chiston, 5 musaddas, 4 tarje'band, 4 mustazod, 1 musamman, 1 tarkibband, 1 qasida, 1 masnaviy, 1 soqiynoma mavjud bo'lib, Sharq she'riyatining 16 turi namoyondir.

1472-1476-yillarda birinchi devoni "Badoye' ul-bidoya" ("Badiiylik ibtidosi") devonini shoh amri va istagi bilan o'zi kitob qiladi. Mazkur devon 777 g'azal, 85 ruboiy, 52 muammo, 46 qit'a, 53 fard, 10 tuyuq, 10 lug'z, 3 mustazod, 5 muxammas, 3 tarje'band, 2 musaddasdan tarkib topgan.

Alisher Navoiy butun ijodi davomida turli janr va yo'nalishlarda salmoqli ijod qilgan. Nasrda ham, nazmda ham yetuk asarlar yaratgan. Nasrda Navoiy asosan ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy va ilmiy-falsafiy, iqtisodiy yo'nalishlarda qalam tebratgan.

Yillar	Asarlar
1499 y.	„Lison ut-tayr“
1488 y.	„Tarixi mulki ajam“
1499 y.	„Muhokamat ul-lug‘atayn“
1489 yildan so‘ng	“Holoti Sayyid Hasan Ardasher”
1492 y.	„Xamsat ul-mutahayyirin“
1493 yildan so‘ng	„Holoti Pahlavon Muhammad“
1498 y.	„Xazoyin ul-maoniy“
1485 yildan so‘ng	“Tarixi anbiyo va hukamo”
1491–1492, 1498-1499 y.	“Majolis un-nafois”
1500 y.	“Mahbub ul-qulub”

Ushbu asarlar mutafakkirning yirik asarlaridir. Ular turli yillarda, turli yo‘nalishlarda yozilgan. Navoiyning bu qadar keng qamrovda qalam tebratganidan shuni bilish mumkinki, u nafaqat shoir, balki olim, ya’ni tilshunos, adabiyotshunos, tarixchi va faylasuf sifatida jahon ma’naviyatiga ulkan hissa qo‘shgan.

Alisher Navoiy fors tilida ham 12 ming misradan ortiq she’r, muammo janri haqida "Mufradot" risolasi, "Sittayi zaruriya", "Fusuli arbaa" turkum qissalarini yaratgan, “Devoni Foniyy” devonini tuzgan. Bu asarlar shoirning Hoqoniy, Sa’diy, Abdurahmon Jomiy kabi fors adabiyotining yetuk namoyondalari bilan kechgan ijodiy bahslarida tug‘ilgan. Mazmunda, badiiy ifodada Navoiyning asarlari ustozlarinikidan qolishmaydi. Jumladan, Navoiy Abdurahmon Jomiyni o‘zining ustoz, hammaslagi sifatida chuqur hurmat qilgan. Jomiy “Bahoriston” asarida shogirdi Navoiy haqida jumladan shunday deydi: “...turkiy tilda hech kim Navoiydek ko‘p va xo‘p she’r aytmagan hamda nazm gavharlarini sochmagan edi”.

Davlat va jamoat arbobi

Navoiy 1469-1472-yillarda muhrdor, 1472-1476-yillarda vazir bo‘lib ishlaydi. 1487-1488-yillarda Astrobod shahriga hokimlik qiladi.

Alisher Navoiy Husayn Boyqaro saroyida yuksak vakolatli kishilardan bo‘lgan. Boyqaro bolalikdagi do‘stini o‘ziga bosh vazir etib tayinlaydi. Podshoh Boyqaro doimo Navoiyning maslahatlariga amal qilgan, shu sababli, u boshqargan

yillar, nisbatan tinchlikda, shaharsozlik, san'at rivoj topgan davrlar bo'lgan. Navoiy vazir bo'lgan yillarida Hirotda obodonlik avj olgan, madaniyat rivojlangan. Shoir o'zi bosh bo'lib, suvsiz yerlarga suv chiqargan, eski ariqlarni tozalattirgan, yangi kanallar qazdirgan. Eski binolarni ta'mirlatib, yangilarini qurdirgan. Qanchadan-qancha madrasalar, xonahoqlar soldirgan.

Jumladan "Vaqfiya" asarida Navoiy vaqf yerlari, mulklari, miqdori, foydalanish, vaqf mulki va mablag'i evaziga quriladigan bino va inshootlar, bu yo'nalishda madrasa va xonaqohlarda o'rnatilgan tartiblar haqida fikr yuritgan va o'z mablag'lari evaziga qurdirgan xayriya muassalari, ilmiy-madaniy binolar va bog'larni sanab o'tgan. Asar Navoiyning davlab arbobi sifatida va Husayn Boyqaro bilan munosabatlarini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi.

Xondamirning qayd qilishicha, 80-yillar davomida Alisher Navoiy o'z mablag'lari hisobidan Hirotda va mamlakatning boshqa shaharlarida bir necha madrasa, 40 ta rabot, 17 masjid, 10 xonaqoh, 9 hammom, 9 ko'prik, 20 ga yaqin hovuz qurgan yoki ta'mirlattirgan. Ular orasida Hirotdagi "Ixlosiya", "Nizomiya" madrasalari, "Xalosiya" xonaqohi, "Shifoiya" tibgohi, Qur'on tilovat qiluvchilarga mo'ljallangan "Dorul-huffoz" binosi, Marvdagi "Xusraviya" madrasasi, Mashhaddagi "Dorul-huffoz" xayriya binosi va boshqa noyob me'morlik yodgorliklari bor.

Alisher Navoiy hikmatlaridan

Tilga ixtiyorsiz — elga e'tiborsiz.

Odam — tili bilan boshqa hayvonlardan imtiyozlidir. Uning tili orqali boshqa odamlardan afzalligi bilinadi. Til — shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa — tilning ofatidir.

Kimki, yolg'on so'zni birovga to'nkagay, o'z qora yuzini yog'ga bulaydi. Ozigina yolg'on ham ulug' gunohdir; ozgina zahar ham halok qiluvchidir.

Naf'ing agar xalqqa beshakdurur

Bilki, bu naf' o'zungga ko'prakdurur.

Odami ersang demagil odami,

Onikim yo'q xalq g'amidin g'ami.

Onalar oyog'i ostidadur

Ravzayi jannatu jinon bog'i.

Ravza bog'i visolin istar esang,

Bo'l onaning oyog'in tuprog'i.

Yigitlikda yig'ilmning maxzani,

Qarilik chog'i sarf qilg'il ani.

Ruboiylaridan

G'urbatda g'arib shodmon bo'lmas emish,

El anga shafiqu mehribon bo'lmas emish.

Oltun qafas ichra gar qizil gul butsa,

Bulbulg'a tikondek oshon bo'lmas emish.

Dunyo tan olgan mutafakkir

Navoiy ijodi nafaqat O'zbekistonda, balki Yevropa, okeanorti mamlakatlarida ham yuksak qiziqish bilan o'rganiladi. Shu sabab, adabiyotshunoslik fanidan

mustaqil “Navoiyshunoslik” fani vujudga keldi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Navoiy ijodi u yashab o‘tgan davridayoq mukammal o‘rganila boshlagan va hamon o‘rganilmoqda. Uning ijodi va hayotiga bag‘ishlab butun dunyoda minglab ilmiy ishlar, maqolalar, traktatlar, asarlar, filmlar, spektakllar, badiiy asarlar yaratilgan. Jumladan, o‘zbek adabiyotida yozuvchi Oybekning “Navoiy” romani, (bu roman bilan Oybek o‘zbek adabiyotida tarixiy shaxslar haqida badiiy asar yaratish an‘anasiga asos soladi) Mirkarim Osimning turkum hikoyalari mashhur. Yevropada Navoiy asarlariga qiziqish katta. Bu borada ko‘plab sharqshunos olimlarning ishlari misol bo‘la oladi. Chunki, uning asarlari shunchaki badiiy xayolot mahsuli bo‘lib qolmasdan, sharq xalqlari tarixi va falsafasini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy asarlaridagi uslub, yo‘nalishlar keyinchalik adabiyotda ko‘plab oqimlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Buyuk sharqshunos olim Armeniy Vamberi Navoiy haqida: “hammaga ma‘lum va mashhur buyuk o‘zbek shoiri” deya e‘tirof etgan. Yana bir buyuk mutafakkir, shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur Navoiy haqida “Boburnoma” asarida: “Alisherbek naziri yo‘q kishi edi. Turkiy til bila to she‘r aytubturlar, hech kim oncha ko‘p va xo‘b aytqon emas”deya to‘xtalib o‘tgan.

Har yili 9-fevral - Navoiy tavallud topgan kun respublika bo‘ylab keng miqyosda nishonlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Alisher_Navoiy
2. <https://oz.sputniknews.uz/20190208/alisher-navoiy-hayoti-va-ijod-yoli-22240204.html>
3. <https://tafakkur.net/alisher-navoiy.haqida>
4. https://m.vk.com/wall285149321_6
5. Alisher Navoiy hayoti va ijod yo‘li — XOJA BUXORIY O‘RTA MAXSUS ISLOM TA'LIM MUASSASASI
6. <https://xojabuxoriy.uz/?p=3393>

BIOLOGIYA DARSLARIDA GAMIFIKATSIYANING ROLI

Karimova Lobar Fatulloyevna
BuxDU, o'qituvchi

Xayritdinova Moxichexra Umid qizi
BuxDU, talaba

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o'rta ta'lim sifatini oshirish, dars jarayoni samaradorligiga erishish uchun zamonaviy o'qituvchiga qo'yilgan talablar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Maktab biologiya darslarida gamifikatsiyani qo'llash, o'quvchilarni darsga qiziqishlarini uyg'otish, ularning faolliklarini oshirish, dars jarayonida qo'llaniladigan usullar yoritilgan

Kalit so'zlar: pedagogika, texnologiya, psixologiya, Interfaol doskalar, planshetlar, kompyuterlar, virtual, interfaol, Google Forms, Kahoot, dizayn, tadqiqot.

Аннотация. В статье представлена информация о требованиях, предъявляемых к современному учителю для повышения качества современного среднего образования, достижения эффективности учебного процесса. Применение геймификации на школьных уроках биологии, о воспитание у ребят интереса к уроку, повышение их активности, освещаются методы, применяемые в процессе урока.

Ключевые слова: педагогика, технология, психология, интерактивные доски, планшеты, компьютеры, виртуальные, интерактивные, Google Forms, Kahoot, дизайн, исследования.

Abstract. The article provides information on the requirements for a modern teacher to improve the quality of modern secondary education and achieve the effectiveness of the educational process. The use of gamification in school biology lessons, the education of children's interest in the lesson, increasing their activity, highlights the methods used during the lesson.

Keywords: pedagogy, technology, psychology, interactive whiteboards, tablets, computers, virtual, interactive, Google Forms, Kahoot, design, research.

Ta'lim sifatini oshirish keyingi yillarda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib boryapti. Xususan texnika rivojlanib borayotgan bizning asrimizda zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, yangicha pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni dars sifatini oshirishda qo'llashni ta'lim jrayoniga tatbiq etishni talab qiladi. Bu esa hozirga zamon o'qituvchisi oldiga katta vazifalarni yuklaydi.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi nafaqat bilim tashuvchisi, balki ustoz, motivator, o'quv jarayonining tashkilotchisi hamdir. Bugungi kunda o'qituvchilarga qo'yiladigan asosiy talablar: kasbiy malaka-mavzu bo'yicha chuqur bilim, zamonaviy o'qitish usullarini bilish, materiallarni oquvchilar darajasiga moslashtirish qobiliyati; pedagogik ko'nikmalar-oquvchilarga individual yondashuv, rag'batlantiruvchi muhit yaratish qobiliyati, bolalarda tanqidiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirish; raqamli savodxonlik- elektron jurnallar va onlayn

platformalarga egalik qilish, treningda interaktiv texnologiyalardan foydalanish, agar kerak bo'lsa, masofaviy ta'limga o'tishda moslashuvchanlik; aloqa qobiliyatlari- kommunikativlik- oquvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot, mojarolarni hal qilish va talabalarni rag'batlantirish qobiliyati, doimiy kasbiy o'sishga tayyorlik qobiliyatlarining egasi bo'lishi kerak.

Zamonaviy maktab ta'limi ko'plab omillarni, shu jumladan texnologik, uslubiy va psixologik jihatlarni hisobga olishni talab qiladi. Asosiy talablarni bir nechta asosiy yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

-zamonaviy texnologiyalardan foydalanish- interfaol doskalar, planshetlar, kompyuterlar, ta'lim platformalari, ta'limni gamifikatsiya qilish, virtual va kengaytirilgan haqiqat, raqamli sinov va fikr-mulohaza vositalari (Google Forms, Kahoot).

Zamonaviy maktabda biologiyani o'qitish o'rganishni yanada vizual, interaktiv va samarali qiladigan turli xil texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi. Quyidagilarni biologiya darslari samaradorligini oshirishda qo'llash juda qulaydir, Interfaol doskalar (masalan, SMART Board) jarayonlarni tasavvur qilish, so'rovlar va tajribalar o'tkazishga yordam beradi, virtual laboratoriyalar (Labster, Phet, BioManBio) - tajribalarni simulyatsiya qilishga imkon beradi, kengaytirilgan (AR) va virtual haqiqat (VR), ta'lim videolari va animatsiyalari (Xan Akademiyasi, Biologiya YouTube kanallari)-murakkab jarayonlarni tushuntiradi, Gamifikatsiya va dizayn usullari-ta'lim o'yinlari (masalan, Plague Inc., Spore) evolyutsiya, virusologiya va ekologiyani o'rganishga yordam beradi.

Gamifikatsiya inglizcha so'z bo'lib Gamification, o'yin ma'nosini anglatadi, bizga G'arbdan juda yaqinda kirib kelgan.

O'rta maktabda o'qitishda gamifikatsiya qilishning ko'plab afzalliklari bor, chunki u o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Bu erda asosiy afzalliklar: oquvchilarning motivatsiyasini oshirish, o'yin elementlari, ballar, darajalar, mukofotlar, qiziqish va o'quv jarayonida ishtirok etish istagini uyg'otadi, oquvchilarning dars jarayonida ishtirok etishini ko'paytiradi, o'quvchilar material bilan faolroq muloqot qilishadi, chunki o'yinlashtirilgan topshiriqlar jarayonni yanada dinamik qiladi. Gamifikatsiya o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi, o'yin vazifalari ko'pincha analitik va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan nostandart yechimlarni izlashni talab qiladi. Shuningdek ta'limning bu texnologiyasi murakkab mavzularni soddalashtirish, murakkab mavzularni o'yin mexanikasi, simulyatsiyalar va rolli o'yinlar yordamida tushuntirish imkonini beradi, bu esa ularni o'zlashtirishni osonlashtiradi. Zamonaviy pedagogika talab qiladigan yana asosiy narsa bu, dars jarayonida oquvchilarni kommunikativlikka undash, jamoaviy ishlashni shakllantirishdir. Gamifikatsiya jamoa ishini rivojlantirishda katta yordam beradi, guruh o'yinlari va kvestlari hamkorlik, aloqa va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Mavzuga doimiy qiziqishni shakllantirish, agar o'rganish ijobiy his-tuyg'ular bilan bog'liq bo'lsa uni ham shakllantiradi.

O'rta maktab biologiyasini o'qitishda gamifikatsiya-bu o'quv jarayonini yanada qiziqarli, rag'batlantiruvchi va samarali qilish imkonini beradigan samarali

usul. Bu o'quvchilarning faolligini oshirish uchun o'quv jarayonida o'yin elementlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Biologiyani oqitishda gamifikatsiyaning afzalliklari:

Motivatsiya va jalb qilish-o'yin elementlari mavzuni o'rganishni yanada qiziqarli qiladi, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish-talabalar muammolarni hal qilishni o'rganadilar, o'quv samaradorligini oshirish-o'yin yondashuvi materialni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi, jamoa ishini rivojlantirish - ko'plab o'yin mexanikasi asoslanadi, nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik-o'yinlar bilimlarni amalda qo'llashga imkon beradi.

Biologiyada gamifikatsiya usullarini qo'llash juda yaxshi samara beradi; ta'lim topshiriqlari, masalan "DNK sirlari" kvesti, unda o'quvchilr topshiriqlarni bajarayotganda genetik kodni dekodlashlari kerak, DNK ning tuzilishini tahlil qilsihni o'rganishadi. Yoki rolli o'yinlarni qo'llash ham yaxshi samara beradi. Masalan, oziq zanjirini tuzishda, organizmlarning ooziq zanjiri orqali bog'lanishi, ularning biosferadagi rolini o'rganishni osonlashtiradi.

Masalan: o'quvchilar yirtqichlar, o'txo'rlar rolini o'ynaydigan ekotizim ishini simulyatsiya qilishadi.

Biologiya darslarida gamifikatsiyani qo'llash quyidagi natijalarni beradi:

kognitiv qiziqish va motivatsiya, tanqidiy fikrlash va analitik qobiliyat, jamoaviy ish va hamkorlik ko'nikmalari, mantiq va tizimli fikrlash, xotira va diqqat, tajriba va tadqiqot qobiliyatlari, mustaqillik va mas'uliyat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сафарова З. Т. ХАЛҚ ҲАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАРИНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ДАРСИДА ҚўЛЛАШНИНГ ФИЗИОЛОГИК АФЗАЛЛИКЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 44-46.
2. Тогаева М. Б., Каримова Л. Ф. Межпредметная интеграция на уроках биологии //Academy. – 2020. – №. 7 (58). – С. 50-51.
3. Сафарова З. Т., Райимов А. Р., Саидова М. Адаптирование детей к новым социальным условиям //Научный журнал. – 2018. – №. 5 (28). – С. 20-22.
4. Fatulloevna K. L. et al. METHODS OF IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF INDEPENDENT LEARNING //International Journal of Pedagogics. – 2022. – Т. 2. – №. 06. – С. 1-3. Iskandarovich D. B., Osuda D., Qunduzxon I. BIOLOGIYANI O'QITUSHDA INKLYUZIV TA'LIM //Modern education and development. – 2025. – Т. 19. – №. 1. – С. 296-301.

MAKTABLARDA TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA GOOGLE
CLASSROOMDAN FOYDALANISH

Ibragimov Sodiqjon Sadriiddinovich

*University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi
sodhaker@gmail.com +998972553470*

Annotatsiya. Ushbu maqola maktablarda to'garak mashg'ulotlarida Google Classroom platformasidan foydalanish imkoniyatlari va afzalliklariga bag'ishlangan. Maqolada Google Classroomning ta'lim jarayonidagi o'rni, uning yordamida o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida samarali hamkorlikni tashkil etish, o'quv materiallarini boshqarish, topshiriqlarni tekshirish va baholash kabi masalalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada Google Classroomning to'garak mashg'ulotlarida qo'llanilishi bo'yicha afzalliklari va imkoniyatlari keltiriladi.

Kalit so'zlar: Google Classroom, to'garak mashg'ulotlari, ta'lim, axborot texnologiyalari, onlayn ta'lim, masofaviy ta'lim.

Аннотация. Эта статья посвящена возможностям и преимуществам использования платформы Google Classroom на школьных занятиях. В статье рассматривается роль Google Classroom в образовательном процессе, с его помощью можно организовать эффективное сотрудничество учащихся и преподавателей, управлять учебными материалами, проверять и оценивать задания. Также в статье представлены преимущества и возможности использования Google Classroom на групповых занятиях.

Ключевые слова: Google Classroom, групповые занятия, образование, информационные технологии, онлайн-обучение, дистанционное обучение.

Annotation. This article is devoted to the possibilities and advantages of using the Google Classroom platform in school group classes. The article considers the role of Google Classroom in the educational process, issues such as organizing effective cooperation between students and teachers with its help, managing educational materials, checking and evaluating assignments. The article also presents the advantages and possibilities of using Google Classroom in group classes.

Key words: Google Classroom, group classes, education, information technology, online education, distance learning.

Kirish. To'garak mashg'ulotlarini interfaol usullardan foydalanib olib borish ta'lim sifatini yanada oshiradi. Bola mashg'ulotda erkin fikrlay olishi, ijodkorlik mahoratini oshkora namoyish eta olishi lozim. To'garakda bola maktab darslaridan keyingi bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish uchun sharoit yaratilishi zarur. To'garak mashg'ulotlari bola o'z ustida ishlashi, o'zi qiziqqan yo'nalishi bo'yicha shug'ullana olishi, qo'shimcha bilimga ega bo'lishi uchun imkon beradi. Zamonaviy ta'lim tizimi texnologiyaning rivojlanishi bilan birga o'zgarib bormoqda. Buning tasiri o'quvchilarning o'qish va ta'lim olish usullariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda maktablarda ta'limning samaradorligini oshirish uchun turli texnologik vositalar, xususan, Google Classroom kabi onlayn

platformalardan foydalanish keng tarqalgan. Google Classroom o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi interaktiv aloqani mustahkamlashga yordam beruvchi qulay vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada maktablarda to'garak mashg'ulotlarida Google Classroomdan qanday foydalanish mumkinligi haqida so'z yuritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolani tayyorlash davrida Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti professor-o'qituvchisi Gulchexra Darxonovaning "To'garak mashg'ulotlarni tashkil etish" mavzusidagi ilmiy maqolasi o'rganib chiqildi. Ushbu maqolada to'garak mashg'ulotlarini interfaol usullardan foydalanib olib borish ta'lim sifatini yanada oshirishi, to'garak mashg'ulotlari bola o'z ustida ishlashi, o'zi qiziqqan yo'nalishi bo'yicha shug'ullana olishi, qo'shimcha bilimga ega bo'lishi uchun imkon berishi haqida so'z yuritilgan. G.H.To'rayevaning "Google Classroom platformasida ishlash bo'yicha metodik tavsiyalar" mavzusida uslubiy qo'llanmasi o'rganib chiqildi. Ushbu uslubiy qo'llanmada hozirgi sharoitda eng dolzarb masalalardan biri hisoblangan onlayn ta'lim olishni Google Classroom platformasi yordamida tashkillashtirishning eng muhim jihatlari ko'rsatib o'tilgan. Bundan tashqari <https://classroom.google.com/u/0/> sayti orqali Google Classroom platformasi imkoniyatlari o'rganib chiqildi.

Tahlil va natijalar. **Google Classroom – asosiy konseptsiyalar**

Google Classroom – bu o'qituvchilarga o'quv materiallarini taqdim etish, vazifalarni topshirish va nazorat qilish, shuningdek, o'quvchilar bilan muhokama qilish imkoniyatlarini taqdim etuvchi bepul onlayn platformadir. Ushbu platforma Google tomonidan ishlab chiqilgan va Google Drive, Google Docs, Google Sheets, Google Slides kabi boshqa Google ilovalari bilan to'liq integratsiyalashgan. Shuningdek, platformada o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatish imkoniyati ham mavjud.

To'garak mashg'ulotlarida Google Classroomdan foydalanishning afzalliklari:

1) **Interaktivlik va hamkorlik.** Google Classroom o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqani yaxshilash uchun ajoyib vosita hisoblanadi. To'garak mashg'ulotlari ko'pincha guruhli ishlarni talab qiladi. Google Classroom orqali o'quvchilar o'zaro fikr almashishlari, muhokama qilishlari, va birgalikda loyihalar ustida ishlashlari mumkin. Platforma guruhlarini yaratish, ularni boshqarish va jamoaviy ishlarni muvofiqlashtirishda katta yordam beradi.

2) **Masofaviy o'qitish va o'quvchilarning qo'llab-quvvatlanishi.** Pandemiya davrida masofaviy ta'limning ahamiyati ortganligi sababli, Google Classroom o'qituvchilar va o'quvchilarni masofaviy aloqada tutish uchun ideal platformaga aylangan. To'garak mashg'ulotlarini onlayn tarzda o'tkazish uchun Google Classroom platformasidan samarali foydalanish mumkin. O'quvchilar ma'lumotlarni onlayn ravishda o'z vaqtida olishlari, topshiriqlarni bajarishlari va o'qituvchi bilan masofadan ham muloqot qilishlari mumkin.

3) **Boshqaruv va tashkiliy jarayonlar.** Google Classroom platformasi to'garak mashg'ulotlarining tashkil etilishida ham yordam beradi. O'qituvchilar dars jadvalini, vazifalarni, testlarni va materiallarni osonlik bilan taqdim etishlari

mumkin. Boshqaruv jarayonlarining avtomatlashtirilganligi o'qituvchining ishini sezilarli darajada osonlashtiradi. O'quvchilar uchun esa to'garak mashg'ulotlariga oid barcha materiallar bir joyda jamlangan bo'ladi, bu esa ularning o'quv jarayonini yanada soddalashtiradi.

4) **Ko'p turlik vazifalar.** Google Classroom platformasida o'qituvchi turli xil vazifalarni yaratishi mumkin: testlar, anketalar, kotirovkalar va boshqa interaktiv vazifalar. Bu o'quvchilarga mavzu bo'yicha turli xil qiziqarli mashqlarni bajarish imkonini beradi. To'garak mashg'ulotlari doirasida o'qituvchi o'quvchilarni yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun turli xil shakllarda mashqlar bilan ta'minlashi mumkin.

5) **Ma'lumotni yig'ish va tahlil qilish.** Google Classroom o'qituvchilarga o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini kuzatish va baholash imkoniyatini beradi. Platformada o'quvchilarning barcha ishlari, bajarilgan topshiriqlar va aloqalar tarixi saqlanadi, bu esa o'qituvchilarga har bir o'quvchining rivojlanishini tahlil qilish imkonini beradi. To'garak mashg'ulotlarida ham o'qituvchilar bu ma'lumotlarni tahlil qilib, o'quvchilarni individual tarzda qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

To'garak mashg'ulotlari uchun Google Classroomni qanday foydalanish imkoniyatlari:

1) **To'garaklarni yaratish.** O'qituvchi Google Classroomda yangi kurs yoki to'garak yaratishi mumkin. Har bir to'garak uchun alohida sinf yaratilib, o'quvchilarga kod yuboriladi yoki elektron pochta orqali taklifnoma yuboriladi. To'garakni yaratishda mavzu, o'quv materiallari va maqsadlarni belgilash mumkin.

2) **Materiallarni joylashtirish.** O'qituvchi to'garak mashg'ulotlarida foydalaniladigan barcha materiallarni (masalan, taqdimotlar, video darslar, testlar va boshqalar) platformada joylashtirishi mumkin. O'quvchilar ushbu materiallarni istalgan vaqtda ko'rib chiqishlari va ishlashlari mumkin.

3) **Vazifalar va testlar o'tkazish.** Google Classroomning eng yaxshi xususiyatlaridan biri bu topshiriqlar va testlar yaratish imkoniyatidir. O'qituvchi o'quvchilarga individual yoki guruh bo'yicha topshiriqlar berishi va ularni baholashi mumkin. O'quvchilar topshiriqlarni onlayn tarzda bajarib, belgilangan muddatlarda topshirishlari kerak.

4) **Aloqa o'rnatish.** Google Classroomda o'qituvchi va o'quvchilar doimiy ravishda aloqada bo'lishlari mumkin. O'quvchilar o'zlarining fikrlarini va savollarini yozishlari, o'qituvchi esa javoblar yoki qo'shimcha tushuntirishlarni taqdim etishi mumkin.

Xulosa. Ushbu maqolada hozirgi sharoitda eng dolzarb masalalardan biri hisoblangan onlayn ta'lim olishni Google Classroom platformasi yordamida tashkillashtirishning eng muhim jihatlari ko'rsatib o'tildi. Google Classroom maktablarda to'garak mashg'ulotlarini o'tkazishda juda qulay va samarali vosita hisoblanadi. U nafaqat o'qituvchilar uchun ishni yengillashtiradi, balki o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash va rivojlantirish imkoniyatini ham beradi. Onlayn o'qitish va masofaviy o'quv mashg'ulotlarini amalga oshirishda

Google Classroom juda foydali platforma bo'lib, uning imkoniyatlari maktablarimizda yangi ta'lim metodlarini joriy etishda katta yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Абдрахманова Ж. Е. Методические рекомендации для работы в платформе Google Classroom // Нур-Султан-2019.
2. Александрова З.В. Инструкция по созданию онлайн-курса в Google Classroom // 2019.
3. G.H.To'rayeva, "Google Classroom platformasida ishlash bo'yicha metodik tavsiyalar". Uslubiy qo'llanma. Buxoro - 2020.
4. G.Darxonova, "To'garak mashg'ulotlarni tashkil etish". Ilmiy maqola. Alisher Navoiy nomidagi Toshketn davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti - 2023, iyun.
5. Google Classroom rasmiy veb-sayti: <https://classroom.google.com/u/0/>
6. Google for Education veb-sayti: <https://edu.google.com/>

O'SIMLIKLARDA FIZIOLOGIK JARAYONLARNI KUZATISHDA SPEKTRAL TAHLIL USULI

Karimova Lobar Fatuloyevna
BuxDU, o'qituvchi

Ismoilova Umida Ilg'or qizi
BuxDU, doktorant

No'monova Dildora O'ktam qizi
BuxDU, talaba

Annotatsiya. maqolada o'simliklarda kechadigan fiziologik jarayonlarni aniqlashda qollaniladigan turli usullar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Kengaytirilgan spektral tahlil usul, uning fiziologik jarayonlarni o'rganishdagi roli, fotosintez jarayonlari, xlorofil miqdori, metabolizm jarayonlari va ularning ekologik sharoitlarga qanday moslashayotganini aniqlash mumkinligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: fiziologik jarayonlar, fotosintez, nafas olish, transpiratsiya, mineral oziqlanish, spectral usul, xlorofil, metabolik jarayonlar.

Аннотация. В статье представлена информация о различных методах определения физиологических процессов в растениях. Объясняется метод расширенного спектрального анализа, его роль в изучении физиологических процессов, процессов фотосинтеза, количества хлорофилла, обменных процессов и их адаптации к условиям окружающей среды.

Ключевые слова: физиологические процессы, фотосинтез, дыхание, транспирация, минеральное питание, спектральный метод, хлорофилл, обменные процессы.

Abstract. The article provides information on various methods for determining physiological processes in plants. The method of extended spectral analysis, its role in the study of physiological processes, photosynthesis processes, the amount of chlorophyll, metabolic processes and their adaptation to environmental conditions are explained.

Key words: physiological processes, photosynthesis, respiration, transpiration, mineral nutrition, spectral method, chlorophyll, metabolic processes.

O'simliklarda fiziologik jarayonlarni aniqlash uchun bir nechta usullar mavjud. Bu usullar o'simliklarning yashash faoliyatini va uning organizmdagi turli fiziologik jarayonlarni o'rganish uchun qo'llaniladi. O'simliklarning fiziologik jarayonlarini aniqlash uchun fotosintez, nafas olish, transpiratsiya, mineral oziqlanish va bir qator jarayonlarni o'rganishga imkon beradigan turli usullar qo'llaniladi.

O'simliklarda kechadigan jarayonlarni quyidagi usullar bilan o'rganish mumkin:

- mikroskopik tahlil: o'simliklar to'g'risida eng asosiy ma'lumotni olishda mikroskopiya usuli muhim ahamiyatga ega. Bu usul yordamida o'simliklarning

hujayralari, organlari va ularning strukturalari haqida batafsil ma'lumot olish mumkin;

- tajribalar, fiziologik jarayonlarni tushunishda tajriba usullari asosiy rol o'ynaydi. O'simliklarni laboratoriya sharoitida kuzatib borish, masalan, ularni turli iqlim sharoitlarida, harorat, namlik va yorug'likka qarab o'zgartirib, ularning reaksiyalarini tahlil qilish mumkin;

- fotosintez tahlili- fotosintez – o'simliklar uchun muhim jarayon bo'lib, ularning energiya manbalaridan biri hisoblanadi. Fotosintez tezligini o'lchash usullari yordamida o'simliklarning quyosh nuri va karbon dioksidni qanday ishlatishini aniqlash mumkin. Bu jarayonni o'rganish uchun gaz analizatori kabi qurilmalardan foydalaniladi;

- o'simliklardagi metabolik jarayonlarning tahlil, o'simliklarning ichki metabolik jarayonlarini o'rganish uchun biokimyoviy usullar qo'llaniladi. Fermentlarning faoliyatini tahlil qilish, organik kislotalar, shakar va boshqa metabolitlarni o'lchash yordamida o'simliklarning ichki jarayonlari haqida ma'lumot olish mumkin;

- xlorofil o'lchovlari, o'simliklardagi fotosintez jarayonini o'rganishda xlorofil miqdorini o'lchash juda foydali. Xlorofilning miqdori fotosintez tezligini va o'simlikning fiziologik holatini aks ettiradi. Xlorofil o'lchagichlari orqali bu jarayonlarni osonlik bilan o'lchash mumkin;

- kengaytirilgan spektral tahlil, o'simliklarning yashash jarayonlarini o'rganish uchun o'simliklarning spektral xususiyatlarini o'lchash usullari mavjud. Bu usul orqali o'simliklarning metabolizmidagi o'zgarishlarni, masalan, stress holatini aniqlash mumkin;

- fotosintez va respiratsiya o'rtasidagi bog'lanishlarni o'rganish, o'simlikning fotosintez va respiratsiya jarayonlarini birgalikda tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini va energiya oqimini tushunish uchun zarurdir.

Bu usullar o'simliklarning fiziologik jarayonlarini aniq o'rganishga yordam beradi va ilmiy tadqiqotlarda keng qo'llaniladi.

Quyida kengaytirilgan spektral tahlil usuli haqida to'xtalib o'tmoqchiman. Kengaytirilgan spektral tahlil- bu o'simliklarning yoki boshqa materiallarning fizik va kimyoviy xususiyatlarini tahlil qilishda qo'llaniladigan usul bo'lib, ular orqali spektral ma'lumotlar yig'iladi. Ushbu tahlil yordamida ma'lum bir moddaning turli tolalar yoki to'lqin uzunliklaridagi nurlanishini o'rganish mumkin. O'simliklar va boshqa tabiiy tizimlarda kengaytirilgan spektral tahlil ko'pincha ularning fiziologik holati, o'sish sharoitlari va stress holatini aniqlashda ishlatiladi.

O'simliklar uchun spektral tahlil yordamida ularning fotosintez jarayonlari, xlorofil miqdori, metabolizm jarayonlari va ularning ekologik sharoitlarga qanday moslashayotganini aniqlash mumkin. Masalan, o'simliklar stress holatiga tushganda ularning spektral xususiyatlari o'zgaradi, bu esa ilg'or sensorlar yordamida aniqlanishi mumkin.

O'simliklar stress holatiga tushganda, ularning spektral xususiyatlarida sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi. Stress holatlari, masalan, qurish, yuqori harorat, zararli kimyoviy moddalar yoki boshqa ekologik omillar ta'sirida o'simliklar

fotosintez jarayonlarida, metabolizmida va boshqa fiziologik jarayonlarda o'zgarishlar yuz beradi. Bu o'zgarishlar o'simliklarning spektral xususiyatlarida aks etadi.

O'simliklarning spektral xususiyatlaridagi asosiy o'zgarishlar quyidagicha bo'ladi: fotosintezning kamayishi va xlorofilning o'zgarishi, xlorofil miqdori fotosintezning asosiy elementi bo'lib, stress holatida uning miqdori kamayishi mumkin. Xlorofil miqdorining kamayishi o'simlikning ko'rinishida, ayniqsa qizil va ko'k spektral hududlarda o'zgarishlarga olib keladi. Xlorofilning a va b spektral xususiyatlaridagi o'zgarishlar bu- xlorofilning kamayishi yoki o'zgarishi o'simliklarning ko'k va qizil spektral to'lqin uzunliklarida o'zgarishlarga olib keladi, chunki xlorofil nurlanishni ko'k va qizil to'lqin uzunliklarida eng yaxshi sindirib oladi. Stress holatida bu hodisaning kamayishi kuzatiladi. Spektral "qaytarilish", ya'ni refleksiya xususiyatlarining o'zgarishiga olib keladi. O'simliklar stressga duchor bo'lganda ularning refleksiya koeffitsienti o'zgaradi. O'simliklarning yashil spektral hududidagi refleksiya ko'rsatkichi o'sish jarayonlarining zaiflashishi bilan kamayadi. Bu, ayniqsa, fotosintez faoliyati past bo'lsa va xlorofilning so'rilish xususiyati o'zgarganda kuzatiladi. O'simliklarning qizil va yashil spektral hududlaridagi spektral refleksiya miqdori o'zgaradi, bu esa stressdan ta'sirlangan o'simliklarning holatini aniqlashda foydalidir.

Stressga qarshi moddalar va pigmentlarning o'zgarishi. O'simliklar stressga qarshi turli moddalarni ishlab chiqaradi, masalan, antioksidantlar yoki stressga qarshi pigmentlar. Ushbu moddalar o'simliklar spektrida o'zgarishlarga olib keladi, chunki ularning nurlanishni so'rib olish xususiyatlari boshqacha bo'ladi. Masalan, karotinoidlar kabi pigmentlar stress holatida ko'payishi mumkin va ular turli spektral hududlarda o'zgarishlarga olib keladi. Namlik tanqisligi va termal stress. Namlik yetishmasligi va yuqori harorat o'simliklarning infraqizil spektral so'rish hududida o'zgarishlarga olib keladi. Stressdan ta'sirlangan o'simliklarda issiqlik bilan bog'liq spektral xususiyatlar va infratuzilmaning o'zgarishi kuzatiladi. Turli stress omillari ta'siri. Kimyoviy stress (masalan, pestitsidlar yoki boshqa zararli moddalar), mexanik shikastlanish, yoki elektronlarni zararli ta'sirlar ham spektral o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Bu o'simliklarning ranglarining va fotoyorug'likni so'rib olishining sezilarli darajada o'zgarishiga olib keladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, o'simliklar stressga tushganda ularning spektral xususiyatlarida aniqlangan o'zgarishlar o'simlikning fiziologik holati va holatini aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Spektral tahlil yordamida o'simliklarning stress holatini, fotosintez faoliyatini va boshqa fiziologik jarayonlarini tez va samarali aniqlash mumkin, bu esa qishloq xo'jaligi va ekologik monitoringda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova L. F., Bahodirov I. R. O. G. L. Na'matakning xalq tabobatidagi o'rni va ahamiyati //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 217-223.
2. Khushnudovna K. B., Fatulloyevna K. L. THE EFFECT OF DIFFERENT ENVIRONMENTAL SALT LEVELS ON AUTUMN WHEAT GROWTH

-
- //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 04. – С. 29-32.
3. Гуламов М. И., Сафарова З. Т., Саидова М. С. Разнообразие физического мира //Научный журнал. – 2018. – №. 5 (28). – С. 13-15.
 4. Каримова Л. Ф. АРПАБОДИЁН (ANISUM) НИНГ ШИФОБАХШ ХУСУСИЯТЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 26-28.
 5. Сафарова З. Т., Асадова Н. Е. КОСТЕР ДАНТОНА-BROMUS DANTHONIAE //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 6-1 (96). – С. 5-8.
 6. Гафарова С. М., Алимова Л. Х. Биологические и экологические свойства марены красильной (*Rubia tinctorum*) //Вопросы науки и образования. – 2018. – №. 10 (22). – С. 23-25.
 7. Karimova L. Непревзойденные свойства базилика //Центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

ABDULLA ORIPOV IJODIDA POETIK OBRAZNING O'ZIGA XOSLIGI

Toshtemirova Dilbar Bozarovna

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi

M.S.Vosiqova nomidagi akademik litsey

dilbar1985t@gmail.com

Annotatsiya. Abdulla Oripov – o'zbek she'riyatining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning poetik obrazlari o'ziga xos badiiy kashfiyot va an'analar uyg'unligida namoyon bo'ladi. Shoir folklor an'alaridan samarali foydalanib, milliy va umumbashariy qadriyatlarni yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlaydi. Uning she'riyatida vatanparvarlik, inson va tabiat uyg'unligi, ishq va ma'naviyat mavzulari chuqur tadqiq etilgan. Abdulla Oripovning badiiy obrazlar jarayonidagi o'ziga xosligi folklor, klassik adabiyot va zamonaviy tendensiyalarni muvaffaqiyatli singdirishida yaqqol namoyon bo'ladi. Uning ijodida xalq og'zaki ijodi, an'anaviy she'riyat va jahon adabiyoti ta'siri sezilarli bo'lib, bu badiiy obrazlar shakllanishida alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada shoir ijodidagi poetik obrazlarning xususiyatlari va ularning shakllanish tamoyillari tahlil qilinadi.

Abstract. Abdulla Oripov is one of the prominent figures of Uzbek poetry, and his poetic imagery emerges as a distinctive blend of artistic innovation and tradition. The poet skillfully employs folklore traditions to depict national and universal values with exceptional artistic mastery. In his poetry, themes such as patriotism, the harmony between humanity and nature, love, and spirituality are deeply explored. The uniqueness of the artistic images in Oripov's work is vividly manifested in his successful fusion of folklore, classical literature, and modern trends. His work is significantly influenced by folk oral traditions, traditional poetry, and world literature, which play a crucial role in the formation of these artistic images. This article analyzes the characteristics of the poet's poetic imagery and the principles underlying its formation.

Аннотация. Абдулла Арипов – один из выдающихся представителей узбекской поэзии, и его поэтические образы проявляются как уникальное сочетание художественного новаторства и традиций. Поэт умело использует фольклорные традиции для изображения национальных и универсальных ценностей с исключительным художественным мастерством. В его поэзии глубоко исследованы темы патриотизма, гармонии между человеком и природой, любви и духовности. Уникальность художественных образов в творчестве Арипова ярко проявляется в успешном объединении фольклора, классической литературы и современных тенденций. Его творчество существенно обогащено влиянием народного устного творчества, традиционной поэзии и мировой литературы, что имеет особое значение в формировании этих художественных образов. В данной статье анализируются особенности поэтических образов в творчестве поэта и принципы их формирования.

Kalit soʻzlar: Abdulla Oripov, poetik obraz, folklor anʼanasi, badiiy mahorat, sheʼriyat, milliy qadriyat, zamonaviylik.

Keywords: Abdulla Oripov, poetic imagery, folklore tradition, artistic mastery, poetry, national values, modernity.

Ключевые слова: Абдулла Орипов, поэтический образ, фольклорная традиция, художественное мастерство, поэзия, национальные ценности, современность.

Kirish. Abdulla Oripov – oʻzbek adabiyotida alohida oʻrin tutadigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni sheʼriyatda yuksak saviyada aks ettirgan ijodkorlardan biridir. Uning sheʼriyati milliy anʼanalarga chuqur tayanadigan holda, zamonaviy tendensiyalarni ham mujassam etadi. Abdulla Oripov ijodida poetik obrazlar oʻzining serqirraliligi, maʼnaviy chuqurligi va inson qalbiga taʼsirchanligi bilan ajralib turadi. Uning sheʼriyatida xalq ogʻzaki ijodi va klassik adabiyot anʼanalari muhim oʻrin egallagan boʻlib, bu omillar shoirning badiiy tasvir vositalarida yaqqol namoyon boʻladi.

Shoir ijodida Vatan, inson taqdiri, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar, ishq, tarix va zamonaviylik masalalari markaziy oʻrin tutadi. U oʻz asarlarida anʼanaviy obrazlardan foydalanish bilan bir qatorda, ularni yangicha talqin etish va zamonaviy sheʼriyatga moslashtirishga alohida eʼtibor qaratgan. Uning poetik obrazlari faqat bir xalq yoki davrga xos emas, balki umumbashariy mazmun kasb etib, kengroq maʼnoda talqin qilinishi mumkin.

Asosiy qism. Abdulla Oripov poetik obrazlar yaratishda folklor timsollarini ijodiy oʻzlashtirish, klassik sheʼriyat anʼanalarini rivojlantirish va yangi estetik tajribalarni singdirish orqali oʻzining benazir uslubini shakllantirgan. Shu jihatdan uning ijodi oʻzbek adabiyotida alohida ahamiyat kasb etadi va uning sheʼriyatini poetik obrazlar tizimi nuqtayi nazaridan tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Abdulla Oripov ijodida poetik obrazlarning shakllanishi, ularning badiiy mazmun va mohiyatini anglash muhim masalalardan biridir. Shoir oʻz sheʼrlarida xalq ogʻzaki ijodi, klassik adabiyot va zamonaviy sheʼriyat tajribalaridan foydalangan holda obrazlar tizimini shakllantirgan. Uning sheʼriyatida anʼanaviy timsollar zamonaviylik bilan uygʻunlashib, inson maʼnaviyati, Vatan, ishq, tabiat va ijtimoiy masalalarni qamrab olgan. Abdulla Oripov ijodida folklor obrazlarining oʻrni beqiyosdir. U anʼanaviy timsollardan ijodiy foydalanish orqali xalq ogʻzaki ijodi va sheʼriyatini mustahkam bogʻlaydi. Shoir oʻz sheʼrlarida xalq maqollari, rivoyatlar, epik qahramonlar va xalq ogʻzaki ijodiga xos boʻlgan metaforalardan ustalik bilan foydalanadi. Masalan, uning baʼzi sheʼrlarida uchraydigan obrazlar xalq ogʻzaki ijodidagi timsollar bilan uzviy bogʻliq. "Qasam dara" sheʼrida shoir sof oʻzbek milliy xarakteri aks ettirilgan obrazlardan foydalangan. Bu obrazlar xalq folkloridagi timsollar bilan uygʻun boʻlib, oʻzbekona ruhni, milliy qadriyatlar va irodani ifodalaydi. Abdulla Oripov oʻz ijodida tabiat obrazlariga ham katta eʼtibor beradi. U tabiatni inson ruhiyati bilan uygʻun holda tasvirlaydi. Tabiatiga xos romantik va falsafiy mushohadalar uning sheʼrlarida muhim oʻrin egallaydi. Tabiiy holatlar inson his-tuygʻulari bilan bogʻliq holda berilgan boʻlib, bunda shoir xalq ogʻzaki ijodi va klassik poetik anʼanalardan samarali foydalanadi.

Abdulla Oripov ijodida an'anaviy poetik timsollar she'riyat mazmunini boyitish va uning ma'naviy ta'sirchanligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shoir o'z she'rlarida qadimiy an'analarga xos bo'lgan timsollardan ijodiy foydalanib, ularni yangi shakllarda qayta tiklaydi. Uning she'riyatida xalq og'zaki ijodiga xos timsollar keng o'rin egallagan bo'lib, ular asosan inson va tabiat, tarix va zamonaviylik o'rtasidagi bog'liqlikni namoyon qiladi.

Shoir poetik obrazlarini yaratishda Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur, Boborahim Mashrab, G'afur G'ulom va Mirtemir ijodidan samarali foydalangan. Ularning she'riyatidagi obrazlar shoir ijodiy tafakkuri uchun katta manba bo'lib xizmat qilgan. Xususan, Abdulla Oripov Alisher Navoiy ijodidan ilhomlanib, uning san'at maktabidan saboq olganini aytib o'tadi. Uning "Sozim" she'ridagi:

"Kerak bo'lsa mening uchun ham
Javob berar bobom Alisher"

misralari shoir ijodiy tafakkurida Navoiy maktabining ta'sirini ko'rsatadi.

Shoir milliy an'analarni saqlab qolish va ularni zamonaviy she'riyatda davom ettirishga alohida e'tibor qaratadi. U xalq maqollari, iboralar va turg'un timsollarning ma'no doirasini kengaytirish orqali ularga yangi ma'nolar yuklaydi. "Izhor" she'rida:

"Qancha diyorlarda sayr etib yurdim,
Qancha manzillarda tuzdim oshiyon,
Va buyuk hikmatga oxir yuz burdim:
Siylangan joyida azizdir inson."

misralari shoirning xalq maqollarini o'z uslubida qayta ishlab, ularga yangi mazmun berish usulini namoyon qiladi.

Abdulla Oripov ijodida Vatan va millat mavzulari alohida o'rin tutadi. Uning she'rlarida Vatan nafaqat geografik hudud sifatida, balki millat tafakkuri va o'zligining timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Shoir bu mavzuda klassik va zamonaviy she'riyat an'analarni uyg'unlashtirib, Vatan obrazini boy ma'naviy va badiiy mazmun bilan ifodalaydi. Uning "Men nechun sevaman O'zbekistonni" she'rida Vatan tushunchasi chuqur falsafiy mazmun kasb etadi. U Vatanni faqat tabiiy go'zalliklar va boyliklar bilan emas, balki uning tarixi, qadriyatlar va millat taqdiri bilan bog'laydi:

"Yurtim, seni faqat boyliklaring-chun
Sevgan farzand bo'lsam, kechirma aslo!"

Bu misralar shoirning Vatanni sevish tamoyillarini umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga intilishini ko'rsatadi.

Shoir ijodida tarixiy shaxslar obrazi ham muhim o'rin egallaydi. Uning she'rlarida Bobur, Alisher Navoiy, Hamid Olimjon, Abdulla Qahhor kabi shaxslar haqida fikr yuritiladi. Bu tarixiy shaxslar orqali shoir milliy ma'naviyatni asrash va uni yangi avlodlarga yetkazish vazifasini bajaradi. Abdulla Oripov ishq mavzusida yozgan she'rlari bilan o'zbek she'riyatida yangi mazmun va shakllarni kiritdi. Uning muhabbat mavzusidagi she'rlari yuksak tuyg'u, samimiyat va falsafiy mushohada bilan yo'g'rilgan. Unga ko'ra, muhabbat faqat hissiy tuyg'u emas, balki inson ma'naviy olamining ajralmas qismi, hayot mohiyatidir.

Shoirning muhabbat mavzusidagi she'rlarida xalq og'zaki ijodi an'analari va klassik she'riyat tajribalaridan keng foydalanilgan. U o'zi yaratgan ishq obrazlariga milliy ruh va umuminsoniy mazmuni uyg'unlashtirish orqali ularga yangi badiiy qirralar bergan. Uning she'rlarida ishq timsoli ko'pincha Vatan va ma'naviy komillik bilan bog'lanadi.

Xulosa. Abdulla Oripov ijodida poetik obrazlar xalq og'zaki ijodi, klassik adabiyot an'analari va zamonaviy estetik tamoyillar uyg'unligida shakllangan. Shoir o'z she'riyatida obrazlar tizimi orqali milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yorqin ifodalaydi. Uning poetik obrazlari xalq maqollari, epik dostonlar, tarixiy shaxslar va tabiat timsollari orqali boyitilgan bo'lib, bu uning ijodida alohida badiiy qiymat kasb etadi.

Shoirning obraz yaratish mahoratlari folklordan ilhomlanish, klassik she'riyat an'analarni ijodiy o'zlashtirish va yangi davr she'riyatidagi tendensiyalarni singdirish bilan bog'liq. U milliy an'analarga sodiq qolgan holda, o'z poetik obrazlarini yangi mazmun bilan boyitgan va bu bilan o'zbek adabiyotida o'z o'rniga ega bo'lgan. Abdulla Oripovning ijodi nafaqat o'zbek adabiyoti uchun, balki kengroq ma'noda jahon adabiyoti uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning poetik obrazlari va badiiy uslubi mukammallikka intilish, ma'naviy izlanish va xalq ruhiyatini ifoda etishga asoslangan bo'lib, bu uning ijodini o'ziga xos va takrorlanmas qilib qo'yadi. Shu jihatdan, uning she'riyati va poetik obrazlari o'zbek adabiyotidagi badiiy izlanishlar jarayonida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, N. "O'zbek adabiyoti tarixi" – Toshkent: Fan, 2004.
2. Shukurov, H. "Poetika nazariyasi" – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
3. Normatov, U. "She'riyat va estetika" – Toshkent: Adabiyot va san'at, 2007.
4. Rahimov, D. "O'zbek she'riyatida obraz va uslub" – Toshkent: Fan, 2012.
5. Afoqova, N. "Abdulla Oripov she'riyatida badiiy san'atlar" // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1994.
6. Ernazarova, G. "Abdulla Oripov ijodida inson talqini" // O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2002.
7. Haqqul, I. "Abdulla Oripov she'riyatida g'oya va estetik kashfiyotlar" // O'zbekiston adabiyoti va san'ati. – Toshkent, 2005.

MUTAXASSISLIK FANLARINI O'QITISHDA NAZARIYA VA AMALIYOTNING BIRLIGI PRINSIPI

Daminova Gulrux Baxromovna
University of business and science
dotsent v/b.

Annotatsiya. Ushbu maqolada mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyotning birligi prinsipi, uning ahamiyati, zamonaviy ta'limdagi o'rnini va samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilingan. Tadqiqot adabiyotlar tahlili asosida olib borilgan bo'lib, nazariy va amaliy ta'limning integratsiyasi masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: mutaxassislik fanlari, nazariya va amaliyot birligi, kompetentsiyaviy yondashuv, integratsiya, kasbiy ta'lim

Аннотация. В данной статье анализируется принцип единства теории и практики в преподавании профильных дисциплин, его значение, место и пути повышения эффективности в современном образовании. Исследование проводилось на основе анализа литературы и было посвящено вопросам интеграции теоретического и практического образования.

Ключевые слова: специальная наука, единство теории и практики, компетентностный подход, интеграция, профессиональное образование

Abstract. This article analyzes the principle of unity of theory and practice in teaching specialist subjects, its importance, its place in modern education and ways to improve their effectiveness. The study was conducted on the basis of literature analysis, focusing on the issues of integration of theoretical and applied education.

Keywords: specialist science, theory and unit of practice, competency approach, integration, professional education

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri - yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashdir. Bu vazifani samarali hal etishda mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyotning birligi prinsipi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur prinsip o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish va bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi [1]. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida nazariy bilimlar berish bilan birga, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki mehnat bozori talablari tobora ortib bormoqda va ish beruvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislarni talab qilmoqda [2].

Mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarning optimal nisbatini ta'minlash, ularning o'zaro bog'liqligini kuchaytirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu masalaning yechimi bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini yanada yuqori darajaga ko'tarish imkonini beradi. Ta'lim jarayonida nazariya va amaliyot birligi prinsipining ahamiyati shundaki, u talabalarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, real hayotiy vaziyatlarda ulardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Bu esa o'z

navbatida, bitiruvchilarning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirish va kasbiy faoliyatda yuqori natijalarga erishish imkoniyatlarini oshiradi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli-tahliliy yondashuv qo'llanilgan. O'zbek, rus va xorijiy manbalardagi nazariya va amaliyot birligi prinsipi bo'yicha mavjud tadqiqotlar, ilmiy maqolalar va monografiyalar o'rganilgan. Adabiyotlar tahlili quyidagi tartibda olib borildi:

Smith [1] nazariya va amaliyot integratsiyasining professional ta'limdagi o'rnini tadqiq etgan. Uning tadqiqotida kompetensiyaviy yondashuv asosida nazariya va amaliyotning optimal nisbati aniqlangan. Olim tomonidan ishlab chiqilgan model amaliy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida nazariy bilimlardan foydalanishning samarali mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Petrov [2] nazariya va amaliyot birligini ta'lim jarayonining fundamental qonuniyati sifatida o'rgangan. U ushbu prinsipning psixologik-pedagogik asoslarini ochib bergan va uni ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlagan. Olim tomonidan ishlab chiqilgan yondashuv ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida nazariya va amaliyot birligini ta'minlash imkonini beradi.

Ahmedov [3] O'zbekiston oliy ta'lim tizimi sharoitida mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyot birligini tadqiq etgan. U milliy ta'lim tizimining xususiyatlarini hisobga olgan holda bu prinsipni amalga oshirish modelini ishlab chiqqan. Olim tomonidan taklif etilgan model nazariy va amaliy ta'limning integratsiyalashuvi mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Johnson [4] zamonaviy ta'limda nazariya va amaliyot integratsiyasining innovatsion yondashuvlarini o'rgangan. Uning tadqiqotida raqamli texnologiyalar asosida nazariy va amaliy mashg'ulotlarni integratsiyalash metodikasi ishlab chiqilgan. Olim virtual laboratoriyalar va simulyatorlardan foydalanish orqali nazariya va amaliyot birligini ta'minlash yo'llarini ko'rsatgan.

Wilson [5] professional ta'limda nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan. U dual ta'lim tizimi asosida nazariya va amaliyot birligini ta'minlash modelini ishlab chiqqan. Olim ishlab chiqarish va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali bu prinsipni amalga oshirish mexanizmlarini taklif etgan.

Karimov [6] nazariya va amaliyot integratsiyasining zamonaviy yondashuvlarini tadqiq etgan. U kompetensiyaviy yondashuv asosida nazariy va amaliy ta'limni uyg'unlashtirish metodikasini ishlab chiqqan. Olim tomonidan taklif etilgan model kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Brown [7] kompetensiyaviy ta'limda nazariya va amaliyot birligini ta'minlash masalasini o'rgangan. U kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda nazariy va amaliy ta'limning o'zaro bog'liqligini ta'minlash mexanizmlarini ishlab chiqqan va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini ko'rsatgan.

Usmonov [8] kasbiy ta'limda nazariya va amaliyot birligining metodologik asoslarini tadqiq etgan. Olim bu prinsipni amalga oshirishning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqqan va uni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini ko'rsatgan. Uning tadqiqoti milliy ta'lim tizimi xususiyatlarini hisobga olgan.

Raxmonov [9] mutaxassislik fanlarida nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash masalasini o'rgangan. U nazariy va amaliy mashg'ulotlarning optimal nisbatini aniqlash metodikasini ishlab chiqqan. Olim tomonidan taklif etilgan model o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Qodirov [10] ta'lim jarayonida nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning innovatsion usullarini tadqiq etgan. U zamonaviy axborot texnologiyalari asosida nazariy va amaliy mashg'ulotlarni integratsiyalash modelini ishlab chiqqan va uni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini taklif etgan.

Yo'ldoshev [11] oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasini o'rgangan. U dual ta'lim elementlarini joriy etish orqali nazariya va amaliyot birligini ta'minlash modelini ishlab chiqqan. Olim tomonidan taklif etilgan yondashuv ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish imkonini beradi.

Tursunov [12] raqamli texnologiyalar asosida nazariya va amaliyot birligini ta'minlash masalasini tadqiq etgan. U virtual laboratoriyalar va simulyatorlardan foydalanish metodikasini ishlab chiqqan. Olim tomonidan taklif etilgan innovatsion yondashuv masofaviy ta'lim sharoitida ham nazariya va amaliyot birligini ta'minlash imkonini beradi.

Azimova [13] modulli ta'lim asosida nazariya va amaliyot birligini ta'minlash masalasini o'rgangan. Uning tadqiqotida nazariy va amaliy modullarning o'zaro bog'liqligi ta'minlash mexanizmlari ishlab chiqilgan. Olima tomonidan taklif etilgan model o'quv jarayonining tizimligini ta'minlaydi.

Karimova [14] bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda nazariya va amaliyot birligini ta'minlash masalasini tadqiq etgan. U nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni integratsiyalashning innovatsion modelini ishlab chiqqan. Olima tomonidan taklif etilgan yondashuv kasbiy kompetensiyalarni kompleks shakllantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nazariya va amaliyot birligi prinsipi ko'plab olimlar tomonidan turli aspektlarda o'rganilgan. Ularning tadqiqotlari bu prinsipni amalga oshirishning nazariy-metodologik asoslarini yaratish, innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Natijalar va muhokama. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyot birligini ta'minlash zamonaviy ta'limning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Nazariy va amaliy ta'limni integratsiyalash orqali bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish mumkin.

Ta'lim jarayonida nazariya va amaliyot birligini ta'minlash bir nechta yo'nalishda amalga oshirilishi kerak. Birinchi yo'nalish - bu o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish [3]. Buning uchun har bir fan bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlarning optimal nisbatini aniqlash, ularning mazmunini mehnat bozori talablariga moslashtirish zarur. Bu nisbat fanning xususiyati va o'quv maqsadlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Ikkinchi yo'nalish - zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, loyiha usuli, keys-stadi kabi innovatsion

metodlar nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantirishning samarali vositalari hisoblanadi. Bu metodlar talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantirish imkonini beradi.

Uchinchi yo'nalish - ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish. Buning uchun ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, dual ta'lim elementlarini joriy etish, talabalarning ishlab chiqarish amaliyotini samarali tashkil etish zarur. Bu yo'nalish bo'lajak mutaxassislarining real ish sharoitlariga moslashuvini tezlashtiradi.

To'rtinchi yo'nalish - o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish. O'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta o'zlashtirishi, ishlab chiqarish tajribasiga ega bo'lishi va uni muntazam yangilab borishi lozim [4]. Bu o'quv jarayonining sifatini oshirish va nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Nazariya va amaliyot birligini ta'minlashda kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash zarur.

Modulli ta'lim tizimini rivojlantirish orqali ham nazariya va amaliyot birligini ta'minlash mumkin [7]. Nazariy va amaliy modullarning o'zaro bog'liqligi ta'minlanganda o'quv jarayonining samaradorligi oshadi. Har bir modul bo'yicha nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantirish mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar va boshqa raqamli vositalar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyot birligini ta'minlash kompleks yondashuvni talab etadi. Bu prinsipni amalga oshirish uchun o'quv jarayonining barcha komponentlarini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ta'lim sifatini oshirish choralarini ko'rish zarur.

Tahlil natijalariga ko'ra, nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning asosiy ko'rsatkichlari quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

1-jadval

Nazariya va amaliyot birligi prinsipining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Amaliy natija	Ta'sir darajasi	Rivojlanish yo'nalishi
Nazariy va amaliy mashg'ulotlar nisbati	40:60	Yuqori	Dual ta'lim tizimiga o'tish
Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish	Simulyatorlar, virtual laboratoriyalar	O'rta	Raqamli ta'lim muhitini kengaytirish
Ishlab chiqarish bilan aloqa	Amaliyot bazalari	Yuqori	Hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish
O'qituvchilar malakasi	Kasbiy rivojlanish	O'rta	Malaka oshirish tizimini modernizatsiya qilish

Kompetensiyaviy yondashuv	Kasbiy ko'nikmalar	Yuqori	Baholash tizimini takomillashtirish
---------------------------	--------------------	--------	-------------------------------------

Jadval ma'lumotlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, nazariya va amaliyot birligini ta'minlashda eng yuqori ta'sir darajasi nazariy va amaliy mashg'ulotlar nisbatini optimal belgilash, ishlab chiqarish bilan aloqalarni kuchaytirish va kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish orqali erishiladi.

O'quv jarayonida nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning samaradorligini oshirish uchun bir qator muhim choralarni amalga oshirish talab etiladi. Birinchi navbatda, o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirish zarur [8]. Bu yo'nalishda elektron ta'lim resurslarini yaratish, ularni zamonaviy talablar asosida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, amaliy mashg'ulotlar uchun metodik ko'rsatmalarni yangilash, ularni amaliyot talablari asosida takomillashtirish lozim. Case-study materiallarini ishlab chiqish ham nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarga aylantirishning samarali vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim jarayonining sifatini nazorat qilish uchun monitoring tizimini joriy etish ham dolzarb masala hisoblanadi. Bu tizim doirasida talabalarning amaliy ko'nikmalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish, ularning kasbiy kompetensiyalarini muntazam monitoring qilish mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur. Shuningdek, ish beruvchilarning talablarini muntazam o'rganish orqali o'quv dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish, bitiruvchilarning mehnat bozorida faoliyatini kuzatish orqali ta'lim sifatini baholash mumkin.

Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish ham nazariya va amaliyot birligini ta'minlashning muhim yo'nalishi hisoblanadi. O'quv laboratoriyalarini modernizatsiya qilish, ularni zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash zarur [12]. Simulyatsion markazlar tashkil etish orqali talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratiladi. Raqamli platformalarni joriy etish esa masofaviy ta'lim sharoitida ham nazariya va amaliyot birligini ta'minlash imkonini beradi.

Ushbu choralarning kompleks amalga oshirilishi nazariya va amaliyot birligini ta'minlash samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilash imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu choralar ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga, ta'lim mazmunini mehnat bozori talablariga moslashtirish va bitiruvchilarning bandligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyotning birligi prinsipi zamonaviy ta'limning asosiy tamoyillaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu prinsip talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bu prinsipni samarali amalga oshirish uchun quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish zarur:

O'quv jarayonini tashkil etishning yangi shakl va metodlarini joriy etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, loyiha-tadqiqot faoliyati, keys-stadi, simulyatsion texnologiyalar, virtual laboratoriyalar kabi innovatsion usullarni keng joriy etish zarur.

Nazariya va amaliyot birligini ta'minlashda ishlab chiqarish korxonalarini bilan hamkorlikni kuchaytirish, talabalarning ishlab chiqarish amaliyotini samarali tashkil etish, dual ta'lim elementlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda nazariy va amaliy mashg'ulotlarning optimal nisbatini ta'minlash, ularning mazmunini mehnat bozori talablariga moslashtirish zarur. Bu o'z navbatida bitiruvchilarning bandligini ta'minlash va ularning kasbiy moslashuvini tezlashtirish imkonini beradi.

O'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish, ishlab chiqarish tajribasini muntazam yangilab borish mexanizmlarini takomillashtirish lozim.

Shunday qilib, nazariya va amaliyot birligi prinsipi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlash imkonini beradi. Bu prinsipni amalga oshirishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Smith, J. (2023). Integration of Theory and Practice in Professional Education. *Journal of Higher Education*, 45(2), 123-135.
2. Петров, А.В. (2022). Принцип единства теории и практики в профессиональном образовании. *Педагогика*, 5, 67-78.
3. Ahmedov, B.A. (2023). Mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyotning birligi. *Ta'lim va innovatsiya*, 3(4), 45-52.
4. Johnson, K. (2024). Modern Approaches to Theory-Practice Integration. *Educational Review*, 12(1), 89-102.
5. Wilson, M. (2023). Professional Education: Bridging Theory and Practice. *Higher Education Review*, 56(3), 234-248.
6. Каримов, У.К. (2023). Современные подходы к интеграции теории и практики. *Высшее образование сегодня*, 4, 45-53.
7. Brown, R. (2023). Competency-Based Education: Theory and Practice. *Journal of Professional Development*, 34(2), 167-179.
8. Усмонов, М.А. (2023). Касбий таълимда назария ва амалиёт бирлиги. *Узлуксиз таълим*, 2, 78-85.
9. Рахмонов, М.Р. (2023). Мутахассислик фанларида назария ва амалиёт уйғунлиги. *Замонавий таълим*, 4(6), 112-120.
10. Қодиров, А.А. (2023). Таълим жараёнида назария ва амалиёт бирлигини таъминлашнинг инновацион усуллари. *Педагогик маҳорат*, 3, 89-96.
11. Ёўлдошев, С.Ю. (2024). Олий таълим муассасаларида мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси. Тошкент: Фан ва технология.

-
- 12.Турсунов, Н.Қ. (2023). Рақамли технологиялар асосида назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш. Педагогик инновациялар, 5(8), 145-152.
 - 13.Азимова, З.Э. (2024). Модулли таълим асосида назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш. Олий таълим тараққиёти, 2, 67-75.
 - 14.Каримова, М.Н. (2023). Бўлажак мутахассисларнинг касбий компетенцияларини шакллантиришда назария ва амалиёт бирлиги. Педагогик таълим, 6, 98-106.

FIZIKA FANIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Ibragimova Laylo Karimboyevna
Xorazm viloyati Urganch shahar
2-sonli politexnikumi o'qituvchisi

Qodirova Gulsara
Xorazm viloyati Urganch shahar
1-son politexnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ta'lim jarayonidagi samaradorligi ko'rib chiqilgan. Maqolada interaktiv ta'lim dasturlari, simulyatsiyalar, virtual reallik va 3D modellashtirish kabi texnologiyalarning fizika fanini o'qitishda qanday qo'llanilishi, o'quvchilarning fizikaviy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni va afzalliklari tahlil etilgan. Innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilar murakkab fizik hodisalarni amaliyotda kuzatish, o'rganilgan bilimlarni vizual tarzda ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Maqolada, shuningdek, texnologiyalarni qo'llashda yuzaga keladigan cheklovlar va ularni bartaraf etish yo'llari ham muhokama qilingan. Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini oshirishga va ularni yangi bilimlarni o'zlashtirishga yanada qiziqtirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: fizika fani, innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta'lim, simulyatsiyalar, virtual reallik (VR), 3D modellashtirish, ta'lim samaradorligi, ta'lim metodikasi.

Zamonaviy ta'lim tizimida informatika va texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga, fizika fanining o'qitilish metodikasi ham yangi, innovatsion yondashuvlarga asoslanmoqda. Fizika kabi tabiiy fanlar o'qitish jarayonida amaliyot va nazariyani uyg'unlashtirish, murakkab fizikalik hodisalarni tushunishni osonlashtirish uchun innovatsion texnologiyalarni qo'llash katta ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilarga fizika fanidagi asosiy qonunlar va tajriba natijalarini tushuntirishda yangicha yondashuvlar va vositalar yaratilmoqda.

Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarga o'rganilayotgan materialni tushunishni yengillashtirish, tajribalar va amaliy mashqlarni interaktiv tarzda o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Buning natijasida o'quvchilar faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki bu bilimlarni amaliyotda qo'llash orqali ko'proq mustahkamlashadi.

Fizikadagi ko'plab tajribalar va hodisalar o'quvchilarga laboratoriya sharoitlarida amalga oshirish uchun qiyin yoki imkonsiz bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda kompyuter simulyatsiyalari va virtual laboratoriyalar yordam beradi. Misol uchun, PhET platformasida mavjud bo'lgan interaktiv simulyatsiyalar orqali o'quvchilar turli fizik hodisalarni virtual muhitda kuzatishlari mumkin. Bu

texnologiya o'quvchilarga nazariy qonunlarni amaliy tajribalar orqali vizual ravishda ko'rsatishga imkon yaratadi.

Fizika fanining qiyin mavzularini o'rgatishda interaktiv ta'lim dasturlari va mobil ilovalar samarali vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, Khan Academy yoki Physion kabi platformalar yordamida o'quvchilar turli fizik jarayonlarni vizual tarzda o'rganishlari mumkin. Bu platformalar o'quvchilarga o'qish jarayonida o'zini mustaqil tekshirish va tayyorlangan testlar orqali bilimlarini sinab ko'rish imkonini beradi.

Fizika fanida 3D modellashtirish va virtual reallik texnologiyalari yordamida o'quvchilar fizikaviy jarayonlarni o'rgatishda yangi darajada tajriba olishadi. Masalan, o'quvchilar elektr maydoni, magnit maydonlarining ta'siri va boshqa murakkab fizik hodisalarni 3D modellar orqali o'rganishlari mumkin. VR texnologiyalari yordamida o'quvchilar fizikaning turli aspektlarini bevosita tajriba qilishlari mumkin, bu esa ularning fizika faniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ta'lim samaradorligini yaxshilaydi.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llashning asosiy afzalliklaridan biri, o'quvchilarga fizika fanini yanada samarali va qiziqarli tarzda o'rganish imkoniyatini yaratishdir. Bunday texnologiyalar yordamida o'quvchilar:

- Nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlashtiradi: O'quvchilar murakkab fizik qonunlarni amaliy tajribalar bilan qo'llash orqali yanada chuqurroq tushunadilar.

- Interaktiv va vizual ta'lim: Fizik hodisalar va tajribalar o'quvchilar uchun ko'rinarli va tushunarli bo'ladi.

- Mustaqil o'rganish imkoniyatlari: Mobil ilovalar va onlayn platformalar yordamida o'quvchilar mustaqil ravishda dars materiallarini o'zlashtirishlari va o'z bilimlarini tekshirishlari mumkin.

- O'quvchilarning motivatsiyasi oshadi: Interaktiv va texnologiyalarga asoslangan darslar o'quvchilarda fizika faniga bo'lgan qiziqishni oshiradi, bu esa o'qish jarayonini yanada samarali qiladi.

Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilimlarini amaliyotda qo'llashda yordam beradi, ularning fizikaviy ko'nikmalarini rivojlantiradi va fanni o'rganishni qiziqarli va samarali qiladi. Biroq, texnologiyalarni qo'llashda yuzaga keladigan cheklovlar va qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va zarur infratuzilma yaratish talab etiladi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni to'liq qo'llash, o'quvchilarning fizika faniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularga yangi bilimlarni samarali tarzda o'rganish imkonini beradi.

Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llashda turli metodlarni tatbiq etish mumkin. Quyida bitta samarali metod — *"Interaktiv simulyatsiyalar yordamida fizik hodisalarni o'rgatish"* metodini keltiraman. Interaktiv simulyatsiyalar yordamida fizika fanida o'quvchilarga murakkab fizik jarayonlarni real vaqt rejimida ko'rsatish va tushuntirish imkoniyatini yaratish mumkin. Bu metodda kompyuter simulyatsiyalari yoki maxsus ta'lim platformalaridagi virtual

tajribalar yordamida o'quvchilarga fizik qonunlarni, hodisalarni va tajribalarning natijalarini interaktiv tarzda ko'rsatish amalga oshiriladi.

Metodning maqsadi:

- Fizikaviy qonunlarni o'quvchilarga interaktiv tarzda tushuntirish.
- O'quvchilarni fizika fanining murakkab jarayonlari bilan tanishtirish va ularga mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.
- O'quvchilarda ilmiy usulni qo'llash, tajriba qilish va natijalarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.
- Metodning afzalliklari
- Interaktivlik: O'quvchilar simulyatsiyalar orqali fizik hodisalarni real vaqt rejimida kuzatishlari va tajriba qilishlari mumkin. Bu ularning o'rganilayotgan mavzuga qiziqishini oshiradi.
- Visualizatsiya: Fizik qonunlar va jarayonlar ko'rsatmalarga qaraganda ancha murakkab bo'lishi mumkin. Simulyatsiyalar yordamida bu hodisalar ko'z o'ngida tasvirlanadi, bu esa o'quvchilarning tushunish darajasini oshiradi.
- Xatoliklarni aniqlash: O'quvchilar simulyatsiyalar yordamida eksperimentlarni bajarganida xatoliklarni topish va ularni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularga bilimlarini yanada mustahkamlashga yordam beradi.
- Tez-tez sinovlar o'tkazish imkoniyati: Sinovlar va tajribalar ko'plab vaqt va resurslarni talab qilishi mumkin. Virtual simulyatsiyalar orqali bu tajribalarni bir necha bor o'tkazish mumkin.
- Metodning qo'llanilishi
- PhET simulyatsiyalari: PhET — bu interaktiv simulyatsiyalar platformasi bo'lib, unda turli fizika mavzulari bo'yicha tajribalar va simulyatsiyalar mavjud. Masalan, "Elektr maydoni", "Havo qarshiligi", "Tog'lar va ishqalanish" kabi simulyatsiyalar yordamida o'quvchilar fizika qonunlarini o'rganishlari mumkin.
- Simulyatsiyalarni qo'llash: Darsda o'quvchilarni bir necha guruhlariga bo'lib, ularga turli fizika hodisalarini simulyatsiya qilishni topshirish mumkin. Har bir guruh turli parametrlarni o'zgartirib, hodisaning qanday o'zgarishini kuzatishi kerak. Masalan, bir guruhni "Yorug'likni sinish va ayni vaqtning o'zida u qanday tarqalishini" o'rganishga jalb qilish mumkin. O'quvchilar parametrlarni o'zgartirib, natijalarni ko'rib, fizik qonunlarni amalda qo'llashni o'rganadilar.
- Metodning qo'llanilishidagi cheklovlar
- Texnik jihatlar: Internetga ulanish va kompyuterlar bilan ta'minlash muammolari mavjud bo'lishi mumkin. Simulyatsiyalarni to'liq qo'llash uchun barcha o'quvchilarda kompyuterlar yoki mobil qurilmalar bo'lishi kerak.
- O'qituvchilarning tayyorligi: Innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari zarur. Ular simulyatsiyalarni qanday qo'llash va o'quvchilarga tushuntirish bo'yicha bilimga ega bo'lishlari kerak.
- Resurslar yetishmasligi: Simulyatsiyalarni o'tkazish uchun zarur bo'lgan platformalar va texnik vositalar ba'zi o'quv yurtlarida mavjud bo'lmasligi

mumkin. Shuning uchun ta'lim muassasalarida bu texnologiyalarni keng joriy qilish uchun moliyaviy resurslar kerak.

Metodning natijalari va samarasi. Simulyatsiyalar yordamida fizika fanini o'rgatish o'quvchilarga murakkab fizik hodisalarni osonroq tushunish imkoniyatini beradi. Interaktiv tarzda fizika qonunlarini kuzatish va amaliy tajribalar o'tkazish o'quvchilarning muammolarni hal qilish, tahlil qilish va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu metod nafaqat fizika fanini o'rganishni yengillashtiradi, balki o'quvchilarda ilmiy fikrlash, mantiqiy va analitik yondashuvlarni shakllantirishga yordam beradi.

"Interaktiv simulyatsiyalar yordamida fizik hodisalarni o'rgatish" metodi fizika o'qitishda samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Bu metod o'quvchilarga amaliyotga asoslangan ta'limni taqdim etadi, o'quvchilarning tushunishini chuqurlashtiradi va ularni ilmiy yondashuvlarga jalb qiladi. Shu bilan birga, simulyatsiyalarni qo'llash nafaqat fizika fanini, balki boshqa tabiiy fanlarni o'qitishda ham muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin.

Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning ta'lim jarayonida samarali o'qish va o'rganish imkoniyatlarini yaratadi. Kompyuter simulyatsiyalari, virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar va 3D modellar yordamida fizika fanining murakkab qonunlari va jarayonlari o'quvchilarga aniq va tushunarli tarzda taqdim etiladi. Bu metodlar o'quvchilarning ilmiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, tajriba qilish va natijalarni tahlil qilish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalar fizika ta'limida nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarda qiziqish va motivatsiya yaratishning samarali vositalaridan biridir. Simulyatsiyalar va virtual tajribalar orqali o'quvchilar real sharoitlarda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tajribalarning natijalarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, bu metodlar fizika fani bo'yicha o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Biroq, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga to'liq integratsiyalashda ba'zi cheklovlar mavjud. O'quvchilar uchun zarur bo'lgan texnik resurslarning etishmasligi, o'qituvchilarning yangi texnologiyalarni qo'llashdagi tayyorgarligi va tizimli infratuzilmaning mavjudligi talab etiladi. Shuning uchun, ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llash uchun maxsus o'quv dasturlari, treninglar va zarur texnik ta'minot yaratilishi zarur.

Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni fizika fanida qo'llash o'quvchilarning ilmiy va texnik ko'nikmalarini rivojlantirish, ilmiy yondashuvlarni kengaytirish hamda ta'limni interaktiv va samarali qilishda katta ahamiyatga ega. Fizika fanini o'rganishda bunday texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarda yangi bilimlarni mustahkamlash va ularga ilmiy izlanishlar qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa ularning nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida ham muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Xulosa qilgan holda, fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Aminov B.** (2021). *Innovatsion texnologiyalar yordamida fizika ta'limini samarali tashkil etish*. Toshkent: O'zbekistan Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. **PhET Interactive Simulations.** (2020). *PhET Simulations: A powerful tool for teaching physics*. URL: <https://phet.colorado.edu>
3. **Abdullayev T. & Iskandarov, A.** (2022). *Fizika ta'limida interaktiv metodlar: Tajriba va nazariya*. Tashkent: Science Education Press.
4. **Bert T. & Martin J.** (2019). *The Role of Technology in Science Education: Enhancing Learning and Understanding in Physics*. *Journal of Science Education*, 34(2), 245-257. DOI: 10.1234/jse.2019.02356.
5. **Khalilova N. & Tashkent, M.** (2019). *Innovative teaching methods in physics education: Virtual reality applications*. *Physics Education Review*, 27(3), 65-72.
6. **Guseva S.** (2020). *The Use of Virtual Laboratories in Teaching Physics*. *Modern Physics Education*, 12(1), 22-30.
7. **Shah P. & Williams, H.** (2018). *Integrating 3D simulations in physics instruction: A study on student engagement and learning outcomes*. *Journal of Educational Technology*, 15(4), 123-132.
8. **O'rmonov U.** (2020). *Fizika fanida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning o'qitish samaradorligiga ta'siri*. Toshkent: Fan va ta'lim.
9. **Johnson M. & Lee K.** (2021). *Interactive Learning in Physics: Virtual and Augmented Reality Applications*. *Educational Technology Journal*, 38(4), 102-113.
10. **Akbarov F.** (2022). *Educational technologies in the classroom: A practical guide for teaching physics*. Tashkent: Science and Technology Publishing House.

TOMCHILAB SUG`ORISHNING QISHLOQ XO`JALIGIDAGI IMKONIYATLARI VA G`O`ZA MAHSULDORLIGIGA TA`SIRI

Teshayeva D.R.
Bux.D.U. b.f.f.d. dotsent (PhD),

Norboyeva Sh.N.
Buxoro davlat uniuersiteti tayanch doktoranti
sunnatovnemat3@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada g`o`zani tomchilatib sug`orishning g`o`za mahsuldorligiga ta`siri o`rganilgan bo`lib, suv tejankor texnologiyalarning afzalliklari va kamchiliklari, fermer xo`jaliklarida tomchilab sug`orishdan olingan natijalar, bunday texnologiyalardan to`g`ri foydalanishni yo`lga qo`yish, hamda hozirgi suv tanqis sharoitda eng afzal sug`orish usullarini qo`llashning imkoniyatlari haqida ma`lumotlar keltirilgan.

Kalit so`zlari: suv, tomchilab sug`orish, suv tejovchi texnologiyalar, suv manbai, sug`orma dexqonchilik, mikrog`ovakli tomizgichlar, innovatsiyalar.

Аннотация. В данной статье исследуется влияние капельного орошения хлопчатника на урожайность хлопчатника, приводится информация о преимуществах и недостатках водосберегающих технологий, результатах капельного орошения в хозяйствах, налаживании правильного использования таких технологий, а также о возможностях применения наиболее предпочтительных методов орошения в условиях нынешней нехватки воды.

Ключевые слова: вода, капельное орошение, водосберегающие технологии, источник воды, ирригационное земледелие, микропористые капельницы, инновации.

Abstract. This article examines the impact of drip irrigation of cotton on cotton yields, provides information on the advantages and disadvantages of water-saving technologies, the results of drip irrigation in farms, the proper use of such technologies, as well as the possibilities of using the most preferred irrigation methods in the current water shortage.

Keywords: water, drip irrigation, water-saving technologies, water source, irrigation agriculture, microporous drippers, innovations.

Dunyoda g`o`za yetishtirish jarayonida suv eng katta cheklovchi omil sanaladi. G`o`za nisbatan qurg`oqchilikka chidamli ekin bo`lsada, paxtachilik sohasi rivojlangan ilg`or mamlakatlarda fermerlar suvdan oqilona foydalanishni ta`minlovchi suv menejmenti amaliyoti qabul qilgan. O`zbekiston Respublikasining sug`oriladigan yer maydoni 4 million 300 gektarni tashkil qiladi. Bugungi kunda mamlakatimizdagi sug`oriladigan yerlarning 328 ming gektari yoki umumiy ekin maydonining atigi 7% da tomchilatib sug`orish texnologiyasidan foydalanilmoqda. Hozirda tomchilab sug`orish Buxoro viloyati turli tuproq sharoitlarida suvga bo`lgan ehtiyojning kamayishiga, mavjud suv resurslaridan oqilona foydalanishga imkon yaratadi.

O'zbekistonda paxtani sug'orish uchun zarur bo'lgan suv miqdori sug'orish usuli, iqlim sharoiti va tuproq turiga bog'liq. Ana'anaviy usulda paxta dalalarini sug'rganda gektariga o'rtacha 7000–12000 m³ suv sarflanadi, shundan 50% suv bug'lanish, infiltratsiya va sirt oqimi tufayli isrof bo'ladi, tomchilab sug'organda esa 3500 – 6000 m³ suv tejab qolinadi, chunki tomchilab sug'orishning afzalligi va suvdan foydalanish samaradorligining yuqoro bo'lishi ildizlarga savni, joyli, nuqtali etkazib berishdir.

Tomchilab sug'orish usuli bu suvni maxsus quvurlar yordamida bevosita o'simliklarning ildizi atrofida kichik me'yorlarda tomizib sug'orish usulidir. Tomchilatib sug'orish uchun quvurlarda maxsus tomizgichlar –mikrog'ovak devorlar yoki maxsus teshiklar bo'lin shular orqali suv tomiziladi. Global iqlim o'zgarishlari sharoitida respublikamizda har yili 25-30% gacha suv resurslari taqchilligi sezilmoqda. O'zbekiston suv tanqisligi eng yuqori kuzatilgan davlatlar orasida 25- o'rinda turadi. Keying yillarda suv tanqisligini yumshatish maqsadida prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tomonlaridan ketma-ket qarorlar imzolandi (PQ-4087, PQ-4499, PQ-4919-sonli). Mamlakatimizda suv tejavchi texnologiyalarni joriy etish jarayoni jadal sur'atlarda davom etmoqda va 2030-yilgacha sug'oriladigan yerlarda suv tejamkor texnologiyalarni joriy etish ko'zda tutilgan. 2021-yilda 200 ming ga maydonda tomchilab sug'orish tizimlari o'rnatilib, bu ko'rsatkich umumiy suv tejamkor texnologiyalarining 40%ini tashkil etdi. 2025-yilda esa bu ko'rsatkich 300 ming ga ga yetishi rejalashtirilgan. G'o'zani tomchilatib sug'orish tizimi uning suvga bo'lgan ehtiyojiga teng miqdordagi suvni ildiz qatlamiga yetkazib berishga mo'ljallangan sug'orish tarmog'idir. Tomchilab sug'orishning boshqa sug'orish tarmoqlaridan farqi shundaki, suv ekinning ehtiyojiga mos ravishda daladalar bo'ylab bir tekisda beriladi. O'rganilgan nazariy bilimlarning amaldagi isbotini ko'rish maqsadida Buxoro viloyati Shofirkon tumanida joylashgan "O'ktam Bahrom" fermer xo'jaligida tadqiqotlar olib borildi. Umumiy yer maydoni 74 ga bo'lgan fermer xo'jaligida 34 ga maydonda ekilgan suvsizlikka nisbatan chidamli bo'lgan "Buxoro 6" navli g'o'za hosildorligi 137 tonnani tashkil etib, shundan 126 tonnani 28 gektardagi tomchilatib sug'orilgan yer maydonidan olinganligi suv tejamkor texnologiyalarning g'o'za mahsuldorligiga ijobiy ta'sirda ekanligining isbotidir. Qolaversa, g'o'zani tomchilatib sug'orish fermerlarga misli ko'rilmagan nazorat va moslashuvchanlikni beradi, bu ularga suv va ozuqa moddalarini yetkazib berishni har bir ekinning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga an'anaviy sug'orishda gektariga 1 tonna sarflanadigan mineral o'g'itning 100 kggacha tejab qolinishi, an'anaviy sug'orishda sarflanadigan gektariga 6800 m³ suvning 400 m³ tejab qolinishi fermer xo'jaliklariga kata iqtisodiy imkoniyatlar yaratib beradi. Aniq rejalashtirish va monitoring orqali ishlab chiqaruvchilar resurslarni taqsimlashni optimallashtirishi, kirish xarajatlarini kamaytirishi va atrof-muhitga ta'sirini kamaytirishi mumkin. Bunday aniqlik darajasi nafaqat g'o'za mahsuldorligini oshiradi, balki qishloq xo'jaligi amaliyotlarida uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi.

G`o`zani tomchilatib sug`orishning afzalliklari sifatida quyidagilarni sanab o`tish joizdir. Yer maydonlarining tejab qolinishi, egatlar orqali sug`orishga nisbatan suvning tejalib qolinishi, suvning filtratsiya va bug`lanish orqali ortiqcha sarflanishi keskin kamayadi, suvning oqavaga chiqmaganligi hisobiga irrigatsiya eroziyasi kuzatilmaslgi, go`zaning ildiz tizimi tarqalgan tuproq qatlami optimal va barqaror namlanib, mineral o`g`itlar suvda erigan holda berilishi hisobiga oziqlantirish samaradorligining oshishi va o`simlikda stress holatining kamayishi, kultivatsiya sonining qisqarishi hisobiga tuproqning zichlashishi kamayadi va tuproq strukturasi donador va mayin bo`ladi, kam me`yorlar bilan tez-tez sug`orish natijasida yer osti suvlari sathi ko`tarilishi kuzatilmaydi va ikkilamchi sho`rlanishning oldi olinadi, sug`orish bilan shug`ullanuvchi ishchilar soni qisqaradi va sug`orishning foydali ish koiffitsiyenti 10-15% ga oshadi, paxtadan qo`shimcha 7-10 s/ga gacha hosil olish imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining "O`zbekiston Respublikasi suv xo`jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo`ljallangan kontseptsiyasini tasdiqlash to`g`risida"gi PF-6024-son Farmoni. 2020 yil 10 iyul.
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 11 dekabrda "Qishloq xo`jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni yanada jadal tashkil qilish chora-tadbirlari to`g`risida"gi 4919-sonli qarori.
3. Mamatov S.A. Tomchilatib sug`orish tizimi; Toshkent-2012 yil
4. Raximov Sh.J., Qarshiev R.J. "Suv Xo`jaligida tejamkor sug`orish texnologiyalarni joriy qilish" Toshkent- 2021 yil.
5. Alonso, J. A. "Xavfli Yer sayyorasi: global isish, iqlim o'zgarishi, echimlar" Universitario tahririyat klubi. (2020).
6. Сафарова З. Т., Фармонов С. С. У. Остаточная токсичность инсектицидов и акарицидов //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1085-1086.
7. Тешаева Д. Р., Саидова С. Б. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАРУБЕЖНЫХ СОРТОВ ПШЕНИЦЫ В УСЛОВИЯХ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 37. – №. 2. – С. 81-87.
8. Тешаева Д. Р. БУХОРО ВОҲАСИДА КУЗГИ БУҒДОЙ НАВЛАРИНИНГ ШЎРГА ЧИДАМЛИЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ //Miasto Przyszłości. – 2024. – Т. 48. – С. 239-242.

YOSHLAR TARBIYASIDA BAG'RIKENGLIK VA MILLATLARARO MADANIYATNING O'RNI

Xoliqov Yunus Ortiqovich

*Zarmed Universiteti (Samarqand kampusi),
"Ijtimoiy fanlar, pedagogika va psixologiya"
kafedrasi dotsenti falsafa fanlari doktori (DSc),
xolikovyunus88@gmail.com Tel: +998939976442*

Annotatsiya. Ushbu maqolada jahon taraqqiyotining hozirgi bosqichida yoshlarda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirish masalasi millatlararo madaniyatni rivojlantirishning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Har bir davlatning millatlararo madaniyat rivojiga qo'shadigan alohida hissasi ijtimoiy falsafiy jihatlarini tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, mehmondo'stlik, axloq, dunyoqarash, mafkura, bag'rikenglik, madaniyat, mentalitet, millat, elat, ong, kuch-qudrat, imperiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос формирования культуры толерантности среди молодежи на современном этапе мирового развития как один из актуальных вопросов развития межнациональной культуры. Исследуются социально-философские аспекты уникального вклада каждой страны в развитие межэтнической культуры.

Ключевые слова: духовность, гостеприимство, нравственность, мировоззрение, идеология, толерантность, культура, менталитет, нация, народ, сознание, власть, империя.

Abstract. This article examines the issue of promoting a culture of tolerance among young people at the current stage of world development, one of the urgent issues of developing interethnic culture. The socio-philosophical aspects of the specific contribution of each state to the development of interethnic culture are studied.

Key words: spirituality, hospitality, morality, worldview, ideology, tolerance, culture, mentality, nation, people, consciousness, power, empire.

Kirish. Millatlararo totuvlik masalasida "O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonda yoshlar masalasi alohida tilga olinib, quyidagi fikrlar keltirilgan: "aholi, ayniqsa, yoshlarning fuqarolik mas'uliyatini his etish, vatanparvarlik va ona-Vatanga mehr-muhabbat, ko'p millatli O'zbekiston xalqining tarixiy o'tmishi va an'alariga hurmat ruhida tarbiyalash"[1]. masalalari muhim konseptual masala sifatida e'tirof etiladi. Shuni takidlash kerakki, O'zbekistonda demokratiya va sivilizatsiya rivoji bilan jamiyatda ochiqlik, bag'rikenglik muttasil oshib bordi Bugungi integratsiyalashgan muhitda "millatlararo bag'rikenglik" tushunchasi odamlar qalbidan chuqur joy olayotganligini ko'rishimiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Millatlararo madaniyat va bag'rikenglikni rivojlantirishning axloqiy va falsafiy ildizlarini mustaqillik yillarida respublikamiz olimlaridan S.Otamuratov, Z.Qodirova, U.Saidov, J.To'lanov, X.Xonnazarov,

Z.Xusniddinov, E.Yusupovalar o'rganishgan. Keyinchalik bu masala bo'yicha shug'ullangan taniqli chet ellik olimlar qatorida D.Lokk, J.J.Russo, R.Myullerson, K.Popper, B.Spinoza, D.Turiman, L.Drobijeva, A.Karnishev U.Altermatt B.Freyxof, Y.Altermatlar millatlararo madaniyat va bag'rikenglikning axloqiy jarayonlari o'z-o'zidan paydo bo'lasligini ochib bergan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda qiyosiy tahlil, tahlil va sintez, nazariyalarni qiyoslash, dala etnografik ishi, tarixiylik, mantiqiylik, ketma-ketlik va tizimlilik usullaridan foydalanilgan.

Tahlillar va natijalar. Dunyo xalqlari o'rtasida o'zaro muloqot jarayoni millatlararo madaniyatning qay darajada yo'lga qo'yilganiga bog'liq. Undagi o'zaro bog'lanish jarayonlari o'zining rang-barang qiyofasi, turlicha ideallari bilan xarakterlanadi. Xususan, yosh avlod vakillari orasida millatlararo madaniyatni ta'minlash milliy nizolarning oldini oluvchi vosita sifatida tilga olinadi. Zamonaviy yoshlar bugungi global taraqqiyotning bir qismi sifatida aksariyat insonlar kabi bir xil qarama-qarshi hodisalarga duch kelmoqdalar. Shu bilan birga yosh avlodning yangi global muammolar girdobiga tushib qolishi ham ko'p kuzatilmoqda. "Yoshlar jamiyatning shunday ijtimoiy guruhiga mansubki, ular o'tkir hissiy bilish qobiliyatiga ega bo'lib, so'z bilan amaliyotning nomutanosibli holatlarini kuchliroq sezadilar"[2; 277-B.]. Binobarin, mamlakatimizda yashab kelayotgan turli millat (yoshlar) vakillarini o'zaro hamjihatlik ruhida tarbiyalash, bag'rikenglik tamoyillaridan asosiy vosita sifatida foydalanish imkoniyatlarini yanada oshirish - milliy g'oyaning asosiy maqsadlaridan biridir. Biz ularning ruhiyatida boshqa xalq va millatlar uchun xos bo'lgan bag'rikenglikning ideal qirralari mavjudligini tarixiy manbalardan ko'rishimiz mumkin.

Bugungi integratsiyalashgan jamiyatda barkamol jamiyat qurish millatlararo bag'rikenglik madaniyatiga asoslanishi kerak. Uning o'ziga xos fundamental negizlari asrlarga teng bebaho falsafamizning tomirlarida mujassam. Yoshlarning g'ayratini oshirish va o'z tarixini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishi hamda boshqalar bilan sayohatlarida ham erkin va hurmatli bo'lishi bilan bog'liqdir. Barcha millat vakillari o'z yosh avlodining ongida, avvalo, ajdodlaridan madaniy meros bo'lib qolgan madaniyat, qadriyat, an'analarni shakllantirishga intiladi.

Millatlararo bag'rikenglikning tamoyillari O'zbekistonning an'anaviy madaniyatiga asoslanishi juda muhimdir. O'zbek xalq o'ziga xos qadriyatlar asosida millatlararo bag'rikenglikni shakllantirib, jamiyatning rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Millatlararo madaniyat O'zbekistonda chuqur asosga ega bo'lib, u mamlakatimiz fuqarolarining dunyoqarashi, qadriyatlari va hayotga bo'lgan qarashlariga jiddiy ta'sir etadi. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning fikricha, "Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna solayotgan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir"[3; 28-B.]. Bunga erishishning yo'li davlat boshqaruvida turli millat vakillarining faol qatnashishidir.

Zamonaviy dunyoda yoshlar o'rtasida millatlararo munosabatlarni rivojlantirish fuqarolik jamiyati rivojida ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu masala ayni paytda Yangi O'zbekistonning mazkur yo'nalishdagi islohotlarida ham o'z aksini topgan. Xususan, "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"[4]gi mazkur qarorning yo'nalishlaridan birida elatlar-aro totuvlik, xorijiy tillarda faoliyat olib borayotgan mas-mediani qo'llab-quvvatlash, xorijiy davlatlar bilan do'stlik aloqalarini rivojlantirish masalalari mamlakat Prezidenti va hukumatining diqqat markazida turganini tasdiqlaydi. Yoshlar davlatning milliy siyosatini amalga oshirishda millatlararo madaniyatda bag'rikenglik munosabatlarni rivojlantirish maqsadida **"O'zbekiston yoshlari - 2030" Konsepsiyasida ta'kidlanganidek, "yoshlar o'rtasida turli millat va elatlarning urf-odatlarini qadrlash, unga hurmat bilan yondashish qadriyatlar tizimi bilan o'zaro aloqadorlikni ta'minlash, millatlararo totuvlikning turli xil stereotiplarini birlashtirishga imkon beradi"**[5]. Bundan kelib chiqadiki, yoshlar bilan olib boriladigan o'quv va tarbiyaviy ishlar ma'lum bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Xalqning dunyoqarashini o'zida mujassam etgan millatlararo madaniyat barcha uchun birdek amal qilishi tabiiydir. Uning negizida qadimdan shu hududda o'troq yashagan turli millatlar madaniyatlarini e'zozlash, ularga hurmat ruhini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, yoshlar guruhlarida turli elat va millatlar o'rtasida ziddiyatlarga qarshi ta'sir ko'rsatuvchi ko'nikmalarni yaratish va targ'ib qilish lozim. Jahondagi umuminsoniy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, siyosiy, diniy, ijtimoiy kurash hamda bir qator ziddiyatlarning kechayotgani, ochiq ma'lumotlar tizimlari va kibermakonda ziddiyatlar kurashi rivojlanib borayotganligi davrida millatparvarlik va chet davlatlar bilan har tomonlama birodarlik munosabatlarini yanada oshirish borasida hali o'zning yechimini topishi lozim bo'lgan qator muhim masalalarning mavjudligini ko'rsatib, quyidagicha falsafiy munosabat bilan ilmiy yondashilgan: "millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirish sohasida davlat organlari va tashkilotlarining, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro hamkorlik darajasini yanada oshirish"[6; 455-B.]. Mazkur Farmonda nazarda tutilgan milliy tolerantlik va totuvlik konsepsiyasi o'zbek xalqi bilan birga mamlakatimizda istiqomat qilayotgan boshqa millat va elat vakillari o'rtasidagi azaliy do'stlik g'oyasi zamirida mujassamlashgan. Har bir millat vakili uchun kundalik madaniyat, axloqiy tamoyillar majmuasi konsepsiyada ifodalanib, millatlararo madaniyatning boy tarixi mujassam bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda butun jamiyat va ma'naviyatimiz tarixiga xos bo'lgan ushbu xususiyatlar tarixiy-falsafiy merosimizda mavjud bo'lgan qator muammolar, xususan, yoshlarda bag'rikenglik masalalarini hal qilishdagi ma'lum umumiyliklarni belgilab kelgan. Shu bois xalqimiz ma'naviy merosining asosiy bo'lagi bo'lgan jadidlar tomonidan rivojlantirilib kelingan yoshlarning ijtimoiy faollashuvini oshirish, ayniqsa, bag'rikenglik g'oyalari katta ahamiyatga egaligini ta'kidlash lozim. Ushbu konseptual g'oyalar biz o'rganayotgan mavzu, ya'ni

millatlararo munosabatlarning axloqiy tarbiya jarayoniga chuqurroq kirib borishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalangana dabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллатлараро муносабатлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсати концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. <https://lex.uz/uz/docs/4597662>
2. Миллий истиқлол ғояси.– Тошкент: Академия, 2005. – Б. 277.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон, 2018. –Б. 28.
4. <https://lex.uz/docs/5841063>
5. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини янги босқичга олиб чиқишга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. <https://regulation.gov.uz/ru/document/4824>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” Farmoni// <https://lex.uz/uz/docs/-4597662>
7. Холиқов, Ю. О. (2022). Бағрикенглик маданиятнинг моҳияти ва унинг ахлоқий асослари. Journal of Integrated Education and Research, 1(6), 17–21.
8. Xoliqov, Yunus Ortiqovich. “Yangi O‘zbekistonda bag‘rikenglikni rivojlantirishda millatlararo aloqalarning mohiyati”. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2. Special Issue 23 (2022): 764-774.
9. Ortiqovich, Xoliqov Yunus. “The importance of moral values in the development of a culture of tolerance in youth”. International Journal of Intellectual Cultural Heritage 1.3 (2021): 65-69.
10. Xoliqov, Y. "The role of ethics and education in the development of tolerance relations between uzbekistan and the nation in the process of development." International Conference on Problems of Improving Education and Science. Vol. 1. No. 02. 2022.
11. Холиқов, Юнус Ортиқович. "Бағрикенглик маданиятнинг моҳияти ва унинг ахлоқий асослари." Journal of Integrated Education and Research 1.6 (2022): 17-21.
12. Холиқов, Юнус Артиқович. "Ўзбекистонда миллатлараро бағрикенглик инсонпарварликнинг асосий тамойили сифатида." философия и жизнь международный журнал.–2022.–№. SI-1 (2022).
13. Kholikov, Y. O. "Ethical foundations for the development of a culture of tolerance in youth. Philosophical Readings XIII. 4." 2021,

TARIX SAHIFALARIDA AYOLLARNING IJTIMOIIY HOLATLARI

Karimova Muyassarxon Abduqayumovna
KUAF "Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar" kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixda ayollarga munosabatning turli xalqlarda turlicha yondashuvi ilmiy – falsafiy tahlil etilgan. Qadimda ayollarni inson sifatida ko'rmalik, unga past nazar bilan qarash, xo'rlash xolalari manbalar asosida o'rganilgan. Ammo islom dini ayollarga insoniy vujud maqomini berganligini Muqaddas manba Qur'on tafsirlari bilan keltirgan. Agar qiz farzandli bo'lsa, ota safardan qaytganida sodir bo'ladigan fojidan qutqarish uchun uni chuqurga tashlab yuborardi. Muallif bunday illatlardan qiz farzandlarni islom dini qutqarganligini ilmiy adabiyotlar bilan izohlagan.

Kalit so'zlar: ayol, Xinduizm, Yaxudiylik, arab jamiyati, Qadimgi yunon, meros.

Аннотация. В этой статье представлен научно – философский анализ различных подходов к обращению с женщинами в истории у разных народов. В древности женщины не воспринимались как люди, смотрели на нее свысока, унижали тетушек. Но то, что исламская религия наделила женщин статусом человеческого существа, священный источник привел с толкованиями Корана. Если у девочки был ребенок, отец бросал ее в яму, чтобы спасти ее от трагедии, которая случится, когда она вернется из поездки. Автор объяснил в научной литературе, что от таких пороков девочек спасла религия ислам.

Ключевые слова: женщина, индуизм, иудаизм, арабское общество, древнегреческий, наследие.

Abstract. This article presents a scientific and philosophical analysis of different approaches to the treatment of women in the history of different nations. In ancient times, women were not perceived as people, looked down on her, humiliated aunts. But the fact that the Islamic religion has endowed women with the status of a human being, the sacred source cited the interpretations of the Koran. If a girl had a child, her father would throw her into a pit to save her from the tragedy that would happen when she returned from a trip. The author explained in the scientific literature that the religion of Islam saved girls from such vices.

Key words: woman, Hinduism, Judaism, Arab society, ancient Greek, heritage.

Kirish. Ayol huquqlari va uning erkinligi haqidagi hikoya hamda mulohazalar bir necha yil davomida muhokama qilinayotgan jonli va jozibali masalalardan biridir. Ayollarning Islomdan oldingi dinlar va millatlardagi mavqeini o'rganish jarayonida ko'pchilik xalqlarda ayolning mavqei past va asossiz bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Ular uning insonligini jon deb hisoblamadilar, balki ular u zot nafsdan yaratilgan, yomonlik va gunohning manbai, deb ishonar edilar.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review): Qadimiy xalqlar tarixi shuningdek, ayollarga munosabat axolining milliy urf-odatlar tarixi haqidagi

adabiyotlar va manbalarni asosan ilmiy va muqaddas manbalarga ajratib tahlil etish mumkin. Qadimgi xalqlarining o'tmishi, turmush-tarzi va milliy marosimlari va ayollar masalasi haqidagi ma'lumotlarni taxlil qilgan olimlar Abul Hasan Ali an-Nadviy. Musulmonlarning islomni chiqishi tufayli dunyo nima boy berdi. – M.: nashr. "Ansor" uyi, 2006.-. 192. Ali Abdulvohid Vafiy. Huqul-insan fil Islom.- Qohira: «Nahdatu Misr», 1999. – 9-11b. Rawaya binti Ahmad Abdulkarim az-Zahar, Islomda inson huquqlari - Jidda: Dorul Muhammadiy, 2003. - 63 b. Women and Islam. Oxford Islamic Studies Online. Дата обращения: 22 мая 2014. Архивировано 30 апреля 2019 года.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology):

Maqolani yoritishda tarixiylik va mantiqiylik, kuzatuv va boshqa ilmiy yondoshuv hamda usullardan foydalanishga harakat qilindi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results):

Hinduizmdagi ayollarning holati:

Manuning hind qonunlariga ko'ra, ayol hech qanday huquqqa ega emas edi. U eriga yoki otasiga oddiy xizmatkor edi. U o'z mulkini tasarruf etish huquqiga ega emas edi va u egalik huquqiga ega emas edi. U ega bo'lgan hamma narsa eri, otasi yoki o'g'lining mulki edi. Bundan tashqari, eri vafot etganida, uni tiriklayin yondirib, u bilan birga ko'mish kerak. Bu jirkanch jinoyat Hindistonda ayollarni tiriklayin yoqishni taqiqlovchi qonunlar joriy etgan Britaniya istilosi boshlanganidan keyin ham davom etdi. " Shunga qaramay, ayollarni yoqish vaqti-vaqti bilan XX asrda ham davom etgan " [1].

Qadimgi yunon sivilizatsiyasidagi ayollarning holati:

Qadimda Gretsiya eng madaniyatli va urbanizatsiyalashgan davlat edi. Afina donolik, falsafa, tibbiyot va bilim shahri edi. Biroq, afinaliklar ayolni oddiy tovardek sotib olib, sotishardi. Ular ayolni shaytonning ishi bilan ifloslanishdan boshqa narsa emas deb hisoblashardi. Ilgari spartalik ayollarga bir necha er bilan turmush qurish ruxsat berilganligini bilib hayratda qolasiz. " Shubhasiz, bu eng jirkanch odatlardan biri edi " [2].

Yahudiylikdagi ayollarning holati: Yahudiylikdagi ayol xizmatkor darajasida edi. Ota voyaga etmagan qizini sotishga haqli edi. Agar otasining o'g'il farzandi bo'lmasa, uning meros olish huquqi yo'q edi. Eski Ahdda (buzilgan Tavrot) aytilishicha, oilada erkaklar bor ekan, ayol merosxo'r bo'lmasligi kerak; balki u merosning bir qismidir. U yovuzlik va gunohning manbai ekanligiga ishonishgan. Ayniqsa, hayz ko'rgan kunlarida uni harom deb hisoblardilar va bu vaqtda unga tegib ketgan kishi etti kun davomida harom bo'lib qoladi. Ular Odam alayhissalomni jannatdan haydab chiqarishda uni aybladilar, chunki u uni taqiqlangan daraxtdan yeyishga undagan deb o'ylashadi. Ular uni Odam va uning avlodlari boshiga tushgan abadiy la'natning sababi deb hisoblashdi. Shunga ko'ra, uning barcha avlodlari gunohning sharmandaligi bilan bo'yalgan holda tug'iladi.

Arab jamiyatidagi ayolning holati: Islomgacha bo'lgan davrda arablar ayolni mulk yoki axlat deb bilishgan. Eri vafot etganida, valiyi mayyitning xotinini kiyimi bilan yopardi va u ruxsat bermagunicha yoki o'zini fidya qilmagunicha qayta turmushga chiqa olmas edi. Toki yosh valiy katta bo'lgunga qadar uni

boshqa turmushga chiqarishga to'sqinlik qilishar, so'ngra uni turmushga berishni xohlaydimi yoki uni boshqa birovga uylantiradimi yoki onasi bo'lmasa, mahrni oladimi, degan qarorga kelishardi. Agar u uning onasi bo'lsa, unga uylanmas edi. Ayolning hech qanday huquqi yo'q edi va u hech narsa meros qilib olmagan. "U xorlik va sharmandalik manbai hisoblangan "[3]. Qolaversa, arablar islomdan oldingi davrda ayolni nafaqat merosdan, balki hayotdan ham mahrum qilganlar. Ulardan ba'zilar qiz farzand ko'rganlarida, chuqur qazib, uni ichiga tashlab, ustiga chang to'plashardi. Eng yomoni va jirkanchligi shundaki, bir paytlar ota bo'lgan rafiqasi qiz tug'ganda sayohatda bo'lgan. Qaytib kelib, katta bo'lgan qizini onasidan olib, kiyimidagi changni qoqayotgan qizini tezlik bilan, qizini hayratda qoldirib, uni teshikka itarib yubordi, keyin esa boshqalarning qizga rahmi kelganda uning ustiga tuproq to'pladi. Ammo uning yuragi unga nisbatan yumshamadi. Ba'zi onalar bu azobli taqdirdan qo'rqishardi. Demak, ona homiladorligida o'zi chuqur qazib olardi. Agar qiz farzandli bo'lsa, ota safardan qaytganida sodir bo'ladigan fojidan qutqarish uchun uni chuqurga tashlab yuborardi. Ba'zi onalar tug'ilgan qizlarini bo'g'ib o'ldirishardi. Qizlarni qattiq yomon ko'rib, xotinlari qiz tug'di, degan xabarni eshitganda ba'zi otalarning yuzlari qorayib, uni tiriklayin ko'mishga yoki xo'rlikka chidab, tirik qoldirishga ikkilanib qolishardi. Ularning qizlarga bo'lgan nafratlari ikki sababga bog'liq edi: Birinchisi, qizlar urushlarda qatnashmaydi. Ikkinchidan, ular qiz keyinchalik uyat manbai bo'lib qolishi mumkinligidan qo'rqishdi. Ajaboki, arab qabilalari uyatdan qo'rqishlariga qaramay, fohishalikka nisbatan yumshoq munosabatda bo'lganliklari cho'rilarini fohishalikka majburlaganliklariga guvoh bo'ldik: [3]. Islom ayollarga yangi hayot baxsh etdi. Islom ayolning mavqeini yuksak cho'qqilarga ko'tardi: shu qadar balandki, u erkak bilan yelkama-yelka turdi. Erkaklar singari ularning huquqlari ham aniq belgilab qo'yilgan va Islom sudlari bu huquqlarga erishishda ularni qo'llab-quvvatlagan. Islom ayollarga mulk huquqini bergan. Endi ular o'zlarining mehr miqdoriga egalik qilishdi. Ular savdo-sotiq bilan shug'ullanishlari va o'z mulklariga ega bo'lishlari mumkin edi. Shuningdek, ularga vafot etgan ota va erning mulkiga merosxo'rlik qilish huquqi berildi. Islom kelishi bilan Qur'ondan ayollarni go'dak o'ldirganlarni qoralovchi oyat keldi: "Ulardan biriga qiz (bola tug'ilishi) haqida xabar berilsa, uning yuzi qorayib, ichi g'amga to'ladi! Yomon xabarni eshitib, uyat bilan o'z xalqidan yashirinadi! Oh! Ular naqadar yomon (ixtiyor) qaror qildilar "[4]. Islomdan oldin ayollar uyat, qiz bolalar tiriklayin ko'milgan, fohishalik avj olgan, ajrashish faqat erning qo'lida, meros faqat kuchlilar uchun bo'lgan, zulm keng tarqalgan edi. Islom keldi va bu amallarni bekor qildi. Ba'zi Yaqin Sharq mamlakatlari yoki musulmon oilalarida ayollarga nisbatan yomon munosabatda bo'lish Islom tufayli emas, balki ba'zi musulmonlar noto'g'ri amal qiladigan madaniy omillar bilan bog'liq. Biz Robbimiz va barcha erkak va ayollarning Yaratuvchisi va Parvardigori bo'lgan Robbingizning so'zlari bilan yakunlaymiz: "Albatta, musulmon erkaklar va musulmon ayollar, mo'min erkaklar va mo'mina ayollar, itoatli erkaklar va itoatli ayollar, rostgo'y erkaklar va sodiq ayollar, sabrli erkaklar va sabrli ayollar va tavozeli erkaklar va xokisor ayollar uchun Alloh taolo ulug' oqibatlarini tayyorlab qo'ygan..." [5] Islomda

ayollarning fuqarolik erkinliklarini ko'rsatmalar asosida himoya qilishning keng an'analari Alloh va Uning payg'ambari tomonidan bayon qilingan. Ayollar islom qonunlari bo'yicha ko'plab huquq va himoyalarga ega bo'lib, jamiyatda munosib obro'ga Islom bu kamsitishlarning barchasini man qilgan va unga merosdan ma'lum ulush ajratgan. Alloh taolo aytadi: "Ota-ona va yaqin qarindoshlar qoldirgan narsadan erkaklar uchun ulush, ayollar uchun esa ota-ona va yaqin qarindoshlar qoldirgan narsadan ozmi yoki ko'pmi – vojib nasibdir" [6]. «Tiriklayin ko'milgan qizdan so'ralganda*, qaysi gunohi uchun o'ldirilgani haqida» [7]. Oksford lug'atida Islom paydo bo'lganidan keyin ayollarning maqomining umumiy yaxshilanishiga ishora qilib, ayol shaxsiyatining to'liqligini tan olinganligini ta'kidlaydi [8].

Xulosa qilib aytganda, qadimda, xususan ayollar bilan bog'liq marosimlar ko'proq axolining diniy tasavvurlari orqali namoyon bo'lgan. Tadqiqotlar natijasida aholining ayollarga nisbatan qarashlarida asosan zardushtiylik, shuningdek, turli totemistik qarashlarga ega bo'lganligini bilish mumkin. Marosimlar ham mana shu qarashlarning, shu bilan birga turmush tarzining mahsuli sifatida yuzaga kelgan va rivojlangan. Bugungi kunga kelib, xalqimiz dunyoqarashida ayolni ezozlash goyalarini islom dini manbalaridan ajdodlarimizga meros sifatida o'tib kelayotganligini anglash mumkin. Bu g'oyalar nafaqat insonlarni ma'naviy komillika balki, jamiyatda buyk g'oyalar atrofida jipslashishiga ham xissa qo'shadi.

Adabiyotlar

1. Abul Hasan Ali an-Nadviy. Musulmonlarning islomdan chiqishi tufayli dunyo nima boy berdi. – M.: nashr. "Ansor" uyi, 2006.-. 192
2. Ali Abdulvohid Vafiy. Huqul-insan fil Islom.-Qohira: «Nahdatu Misr», 1999. – 9-11b.
3. Rawaya binti Ahmad Abdulkarim az-Zahar, Islomda inson huquqlari - Jidda: Dorul Muhammadiy, 2003. - 63 b.
4. Qur'on 16:58-59
5. Qur'on 9:71
6. Qur'on 81:8-9
7. Women and Islam. Oxford Islamic Studies Online. Дата обращения: 22 мая 2014. Архивировано 30 апреля 2019 года
8. Xusanova, Sh. A., Andijon, Mingtepa arxeologiya yodgorligi. Markaziy Osiyo davlatlari olima ayollarining ilm-fan sohasiga, 323.

MOYCHECHAK EKSTRAKTIDAGI BIOLOGIK FAOL MODDALARNI ANIQLASH

Axmatoxunova M.

*Andijon Davlat Tibbiyot Instituti,
1-Farmasevtik fanlar kafedrası katta o'qituvchisi*

Shokirov A.

*Andijon Davlat Tibbiyot Instituti,
1-Farmasevtik fanlar kafedrası magistranti*

Abstrakt. Moychechak (*Matricaria chamomilla* L.) eng ko'p qo'llaniladigan dorivor o'simliklardan biridir. U yallig'lanishga qarshi, antispazmodik va antioksidant ta'sirga ega bo'lgan bir qator biologik faol moddalarni o'z ichiga oladi. Ushbu birikmalarning asosiy guruhlariga flavonoidlar, terpenoidlar, polifenollar va kumarinlar kiradi. Ushbu ishning maqsadi romashka ekstraktidagi biologik faol birikmalarning tarkibi va tarkibini aniqlashdir.

Kalit so'zlar: Matrikariya, mass-spektrometriya, katexol, sitosterol asetat, glyukopiranoamid, topotekan, O'zbekiston

Аннотация. Ромашка аптечная (*Matricaria chamomilla* L.) является одним из наиболее широко используемых лекарственных растений. Она содержит ряд биологически активных веществ, обладающих противовоспалительным, спазмолитическим и антиоксидантным действием. Основные группы этих соединений включают флавоноиды, терпеноиды, полифенолы и кумарины. Цель данной работы — определить содержание и состав биологически активных соединений в экстракте ромашки аптечной.

Ключевые слова: Матрикария, масс-спектрометрия, катехол, ситостерола ацетат, глюкопираноамид, топотекан, Узбекистан

Abstract. Chamomile (*Matricaria chamomilla* L.) is one of the most widely used medicinal plants. It contains a number of biologically active substances with anti-inflammatory, antispasmodic and antioxidant effects. The main groups of these compounds include flavonoids, terpenoids, polyphenols and coumarins. The purpose of this work is to determine the content and composition of biologically active compounds in chamomile extract.

Keywords: *Matricaria*, mass spectrometry, catechol, sitosterol acetate, glucopyranuroamide, topotecan, Uzbekistan

Методология. Для исследования был использован экстракт ромашки аптечной, полученный методом суперкритической экстракции CO₂. Количественный анализ флавоноидов, терпенов и полифенолов проводился с использованием высокоэффективной жидкостной хроматографии (ВЭЖХ) с фотодиодным детектированием. Идентификация соединений осуществлялась методом масс-спектрометрии (МС), а содержание полифенолов определялось с помощью метода Фолина-Чокальтеу.

Результаты. Результаты анализа показали, что экстракт ромашки содержит значительное количество биологически активных соединений. Основные выявленные компоненты представлены в таблице 1.

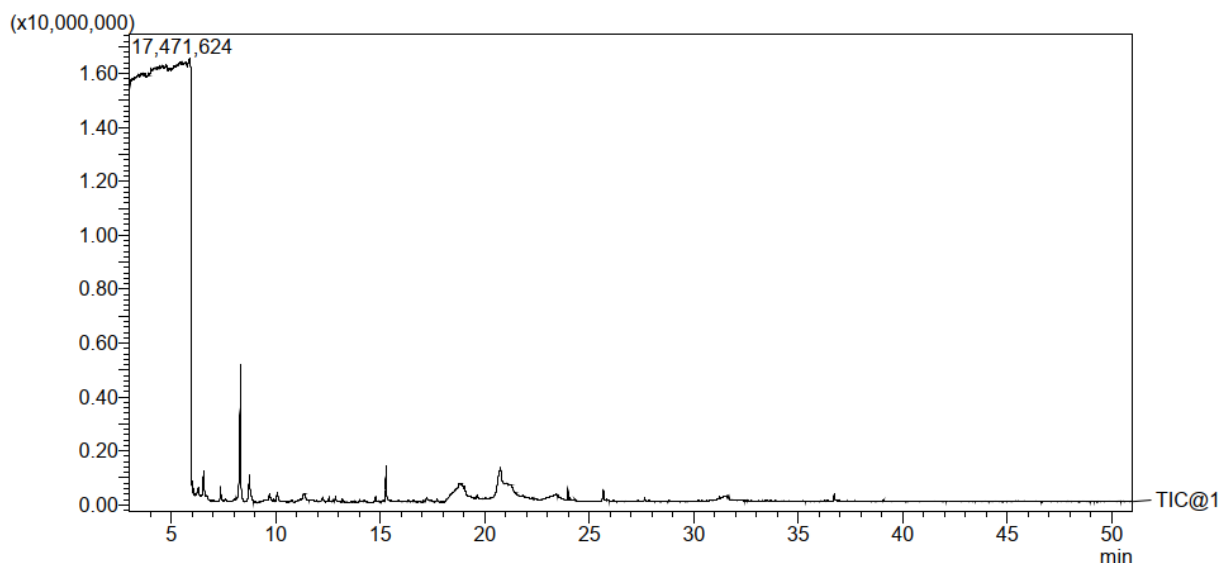

Рисунок ИМС-хроматограмма

Таблица 1. Содержание биоактивных веществ в экстракте ромашки аптечной

Компонент	Содержание (мг/г)
Флавоноиды	12.3
Терпены	7.8
Полифенолы	15.2
Кумарины	5.4

Обсуждение. Полученные результаты подтверждают, что ромашка аптечная является ценным источником биологически активных веществ. Высокое содержание флавоноидов и полифенолов объясняет её выраженные антиоксидантные и противовоспалительные свойства. Кумарины, обнаруженные в экстракте, могут играть важную роль в антикоагулянтном эффекте растения. Метод суперкритической экстракции CO₂ показал высокую эффективность в извлечении биоактивных соединений, что подтверждает его целесообразность для получения концентрированных экстрактов.

Заключение. Ромашка аптечная является богатым источником биологически активных веществ, обладающих значительной фармакологической активностью. Выявленные флавоноиды, терпены, полифенолы и кумарины могут способствовать дальнейшему изучению и применению ромашки в медицине и фармацевтической промышленности. Дальнейшие исследования могут быть направлены на изучение

взаимодействия данных соединений с различными биологическими мишенями для расширения спектра их применения.

Список литературы

1. Blumenthal, M., Goldberg, A., Brinckmann, J. (2000). Herbal Medicine: Expanded Commission E Monographs. American Botanical Council.
2. McKay, D. L., Blumberg, J. B. (2006). A Review of the Bioactivity and Potential Health Benefits of Chamomile Tea (*Matricaria recutita* L.). *Phytotherapy Research*, 20(7), 519-530.
3. Srivastava, J. K., Shankar, E., Gupta, S. (2010). Chamomile: A Herbal Medicine of the Past with Bright Future. *Molecular Medicine Reports*, 3(6), 895-901.
4. Mann, C., Staba, E. J. (2002). The Chemistry, Pharmacology, and Commercial Formulations of Chamomile. *Herbal Gram*, 45, 36-42.
5. Gupta, V., Mittal, P., Bansal, P., Khokra, S. L., Kaushik, D. (2010). Pharmacological Potential of *Matricaria recutita*—A Review. *International Journal of Pharmaceutical Sciences and Drug Research*, 2(1), 12-16.

THE ROLE OF NATIONAL VALUES AND IDEOLOGY IN THE FORMATION OF PERSONALITY

Ashurova Khurshida Sag'dullaevna
Associate professor of the department of
"Humanities and information
technologies" SamSIFL

Annotation. National ideology reflects the values, goals, and needs of a nation, providing the necessary strength, inspiration, and motivation to achieve them. It unites people, encouraging them to strive for the future, achieve progress, and make important decisions in a unified direction. National ideology evolves in response to social, political, economic, and cultural changes, addressing the nation's pressing challenges and creating new opportunities. Historical examples demonstrate the practical significance of national ideology, such as nations in the 20th century that united under their national ideologies to achieve independence. National ideology serves as a unifying system for the nation's collective views, thoughts, and aspirations, helping the nation understand its identity and form a spiritual and moral foundation. In the formation of personality, national ideology plays a crucial role, influencing individuals to see themselves as representatives of the nation and shaping their moral, ethical, and social responsibilities. National ideology impacts individuals' inner worlds, strengthening their connection to historical heritage, cultural values, and national goals. As a result, national ideology not only improves the socio-economic condition of the nation but also significantly contributes to its spiritual and cultural development.

Keywords: national ideology, nation, goals, values, motivation, progress, social, political changes, independence, society, unity, historical events, personality, self-awareness, responsibility, culture, heritage, ethics, spirituality, future, development.

To understand the significance of the national idea in national development, it is necessary to first highlight several of its functions. One of the primary functions of the national idea is the understanding of the nation's identity. Every nation strives to achieve its true goals by understanding its historical heritage, culture, values, and traditions. A people who are able to comprehend their identity not only preserve their culture but also have the opportunity to develop and pass it on to future generations. This process is of fundamental importance in strengthening the national idea and uniting the community.

The national idea is the most important theoretical basis that determines the current and future prospects of a nation and the progress of society. It plays a role not only in the understanding of society's identity but also in shaping its social-political and cultural life. The national idea is the common expression of the nation's spirit and goals, and it forms the nation's vision for the future.

For the national idea to be fully realized, it must express all of the nation's specific characteristics, goals, and needs. The national idea reflects not only values,

goals, and aspirations but also provides the necessary strength, inspiration, and motivation to achieve them. For example, through the national idea, the people unite when making important decisions for their future, directing all members towards their common objectives. The national idea urges the people to strive for the future and move forward in a unified direction towards progress.

At the same time, the development and improvement of the national idea adapt to the social and political changes of the people. The national idea calls for addressing urgent tasks before the nation, resolving existing societal problems, and exploring new opportunities and prospects. The development of the national idea not only improves the socio-economic status of the nation but also has a significant impact on its cultural and spiritual development.

For example, the practical application of the national idea can be linked to several historical events. Many countries achieved the unity of their peoples around common goals by developing their national ideas. For instance, in the early 20th century, nations that sought to establish independent states shaped their national ideas and, based on these ideas, achieved independence. Studying such events shows how important the implementation of the national idea in life is.

The national idea serves as the foundation that unites the nation's collective views and thoughts into a system. This is not just an abstract concept but a collection of views and thoughts materialized through the daily activities of people and society. The national idea is a system that expresses the worldview, values, and aspirations of people, which are dynamically and dialectically interrelated. One of the main tasks of the national idea is to provide the spiritual and moral foundation necessary for understanding the nation's identity and shaping its future.

Examining the relationship between the national idea and personality helps us better understand its role in the formation of personality. It is essential that each member of the nation, each individual, reflects the national idea in their consciousness, heart, and worldview. When the nation periodically renews its idea, it ensures that each member understands their identity and thus contributes to national development. Realizing one's role as a representative of the nation, understanding responsibility, and demonstrating loyalty to national values and goals are crucial stages in the formation of personality.

The influence of the national idea in the process of personality formation is especially important. The national idea not only helps society understand its identity but also directly affects the inner world of each individual. Personality is the process of self-awareness, worldview formation, and goal setting. The national idea supports this process, helping the individual recognize their identity and understand their responsibility to the nation. Respect for the nation's historical heritage, cultural values, and national ideas plays a vital role in shaping personality.

The process of self-awareness is realized in connection with the national idea, as this idea reflects national values, traditions, ethics, and aesthetic standards in the individual's consciousness. Through the national idea, the individual links their activities to the common interests of the nation and feels their social responsibility.

This process helps the individual understand their role in society, respect their historical and cultural heritage, and contribute to future development. Realizing oneself as a representative of the nation encourages the individual to consider the interests of the nation in every decision and action.

The formation of personality is not only influenced by external factors but also by internal motivations, ideas, and values. The national idea impacts the inner world of the individual, shaping their moral and ethical nature. For example, through the national idea, the individual recognizes their responsibility to the nation, historical duties, and aspirations for the future. The national idea helps the individual understand their identity, evaluate their place in society, and preserve their historical and cultural values. As a result, the national idea not only shapes the individual's goals but also significantly impacts their moral and spiritual development.

In the world today, as the process of individuals losing their identity as representatives of the nation continues, there is an increasing necessity to improve the national idea based on the needs of this process. If the nation's representatives are not given new strength, energy, and inspiration to strive for self-awareness, the nation faces the danger of becoming rootless. Becoming rootless refers to the process of losing the nation's unique characteristics, forgetting cultural and spiritual values, and ultimately losing the ability to recognize the nation's identity. Therefore, the improvement of the national idea and its development according to the nation's needs is important.

To prevent this process and ensure the true development of the national idea, it is necessary to develop the dialectical connection between the national idea, national identity awareness, and the spirituality of personality (as the representative of the nation). The influence of the national idea on this triad serves to strengthen the spiritual and moral state of society. The desire of the nation's representatives to understand their identity plays an important role in their sense of responsibility for the nation's future and development.

It is necessary to deeply analyze the relationship between the national idea and the inner spirituality of the individual in the process of personality formation. The process of self-awareness is based not only on external factors, such as social or political factors, but also on their spirituality, worldview, national values, and ideas. The national idea fills its role in shaping personality, as it helps the individual preserve and develop the nation's historical and cultural heritage and understand their responsibility to the people.

If the individual's views, hopes, and aspirations contradict the true essence of the national idea, meaning that the individual does not take into account national values when realizing their identity, then this idea will not positively influence their spiritual development. Therefore, it is necessary to understand the interaction between the national idea and the spiritual development of the individual, and how they are interlinked. The national idea that aids the overall development of the nation creates opportunities for individuals to recognize and develop their identity.

This idea shapes the individual's worldview, their ethical and moral values, and strengthens the individual's responsibility and identity within society.

If the national idea does not align with the views, hopes, and values of the nation's representatives, it will not contribute to its development or improve the spiritual state of individuals. A breakdown in the connection between the national idea, the spirituality of the individual, and their desire for self-awareness can lead to the loss of the nation's cultural and spiritual foundations. The individual, having experienced the nation's values and ideas, must strengthen their confidence in their identity and accurately evaluate their place in society.

The national idea plays a significant role in the formation of personality. In the process of self-awareness, it provides the individual with clear guidance, connecting them to the nation's historical values and cultural foundations. At the same time, the individual's spirituality is shaped through the national idea, aligning their worldview and moral positions with the common goals and interests of the nation. The national idea influences not only the individual's external activities but also their inner world, encouraging them to act for the benefit of the nation. Thus, the dialectical connection between the national idea and personality is crucial for the future and development of the nation.

In conclusion, national ideology is the main tool for a nation to understand its identity, preserve its historical and cultural heritage, educate the new generation, and achieve national development. Through national ideology, the nation builds its future, unites all members of society around common goals, creates new opportunities, and implements the necessary changes to ensure the well-being of the people. Therefore, national ideology is not only a theoretical foundation but also plays an important role in applying practice to life and achieving national development. National ideology occupies a central place in the formation of personality. It not only shapes the individual as a useful and responsible member of society but also develops their inner world, worldview, and values. Through national ideology, a person understands themselves as a representative of the nation, respects its historical and cultural heritage, and is ready to contribute to the development of the nation in the future. Thus, analyzing the relationship between national ideology and personality allows for a more complete understanding of the nation's identity and its role in development. In the process of self-awareness, national ideology shapes an individual's spirituality, worldview, and ethical values. National ideology not only helps a person to realize their identity but also develops them as a responsible member of society for the benefit of the nation. To prevent the danger of national erosion, it is necessary to strengthen the connection between national ideology and personality because only in this way will the future of the nation be secure.

Bibliography

1. Умедова, Ойхон Султановна, and Хуршида Сагдуллаевна Ашурова. "СОЧЕТАНИЕ ЯЗЫКА И ОРИГИНАЛЬНОСТИ В ДИАЛОГЕ." E Conference Zone. 2022.

2. Sag'dullaevna, Ashurova Xurshida. "Biography of Saidakhmad Vasliy in the Works of his Contemporary of Khodji Muin." Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences 14 (2022): 75-78.
3. Saghdullaevna, Ashurova Khurshida. "The History of Origin of the Philosophical Doctrine of Jadidism." Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture 2.12 (2021): 1-3.
4. Ashurova, Xurshida. "POLITICAL VIEWS OF BEHBUDI AND TURKESTAN JADIDS." Конференции. 2021.
5. Sagdullaevna, A. K. "SOME THOUGHTS ON THE HISTORY OF COMING INTO EXISTENCE OF JADIDISM." INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION 1.5 (2020): 146-150.
6. Sagdullaevna, Ashurova Khurshida. "The role of the spiritual heritage of the samarkand jadids in the formation of the youth's vital position." Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) 8.5 (2019): 322-327.
7. Ashurova, Hurshida. "Said Rıza Alizade'nin Eğitim Fikirlerinin Siyasi Önemi." Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 7.13 (2014): 249-253.

HELBA O'SIMLIGINING QANDLI DIABETGA TA'SIRI HAMDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI YARATISHDA SHIFOBAXSH HUSUSIYATLARI

Abdullayeva Nargiza Erkinovna
Kokand university Andijon filiali
Davolash ishi yo'nalishi 2-bosqich talabasi
+998952336026 abdullayevanargiza0513@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Helba (*Trigonella foenum - graecum*) o'simligining tuzilishi, uning populatsiyasi hamda qadimiy va zamonaviy ilmiy tadqiqotlari, kimyoviy tarkibi inson organizmiga bevosita ta'siri, uning o'ziga hos hususiyatlari. Qandli diabet kasalligini an'anaviy va zamonaviy tibbiyot usullari bilan davolashda helba o'simligidan tabiiy vosita sifatida foydalanish, biokimyoviy ta'sir mexanizmlari shuningdek, sog'lom turmush tarzini yaratishda helbaning tabiiy shifobaxsh hususiyatlari va foydalari to'g'risidadir.

Kalit so'zlar: *Trigonella foenum – graecum*, disbakterioz, diyetal tolalar, saponinlar, fenolik birikmalar, alkaloidlar, efir moy, galaktomannan, 4-gidroksiizoleysin moddasi, insulin.

Abstract. In this article, the structure of Helba (*Trigonella foenum - graecum*), its population and ancient and modern scientific researches, the direct effect of it is chemical composition on the human body, its specific features are presented. It is about the use of helba plant as a natural remedy in the treatment of diabetes with traditional and modern medical methods, the biochemical mechanisms of action, as well as the natural healing properties and benefits of helba in creating a healthy lifestyle.

Key words: *Trigonella foenum graecum*, dysbacteriosis, dietary fibers, saponins, phenolic compounds, alkaloids, essential oil, galactomannan, 4-hydroxyisoleucine substance, insulin.

Аннотация. В статье представлены строение хельбы (*Trigonella foenum - graecum*) ее популяция, древние и современные научные исследования, непосредственное влияние ее химического состава на организм человека, ее специфические особенности. Речь идет об использовании растения хельбы как природного средства при лечении диабета традиционными и современными медицинскими методами, о биохимических механизмах действия, а также природных целебных свойствах и пользе хельбы в формировании здорового образа жизни.

Ключевые слова: *Trigonella foenum – graecum*, дисбактериоз, пищевые волокна, сапонины, фенольные соединения, алкалоиды, эфирное масло, галактоманнан, вещество 4-гидроксиизолейцин, инсулин.

Kirish: Biz tomondan o'rganilgan Helba o'simligi (*Trigonella foenum - graecum*) – dukkakliklar oilasiga kiruvchi bir yillik o'simlik bo'lib, odatda uning balandligi 30-60 sm ni tashkil etadi. Helbaning barglari uch qismga bo'lingan bo'lib, har bir barg to'g'ri bargchalarni hosil qiladi. Bu barglar uzunchoq yoki

lansent shaklda bo'lib, 2-5 sm ni tashkil etadi. Helbaning gullari kichik, oq, yoki sariq-ishqor rangda bo'ladi. Helbaning mevalari 10 sm atrofidagi uzunchoq dukkaklarda bo'lib, 10-20 ta kichik romb shaklidagi tuxumchalarni tashkil qiladi. Helba to'g'ri o'suvchi ildiz tizimiga ega. Ildizlarida nitrogen bindonlari mavjud bo'lib, bu oziq moddalarni to'plashga yordam beradi. Helba turli sharoitlarda o'sish va rivojlanish hususiyatiga ega. Shuning uchun uni yetishtirish muammo tug'dirmaydi.

Helbaning tabiiy areali Markaziy va Janubiy Osiyodan kelib chiqqan bo'lib, hozirgi kunda Hindiston, Pokiston, Eron, Afganiston va Markaziy Osiyoda tabiiy holda o'sadi, Shuningdek uning dorivor hususiyatlari uchun dunyo bo'ylab turli mamlakatlarda yetishtiriladi.

Biz tomondan o'rganilayotgan helba o'simligi haqidagi dastlabki ma'lumotlar qadimgi manbalar va tarixiy ma'lumotlarga ko'ra Qadimgi Misrning Ebers papiruslari da yozib qoldirilgan bo'lib unga asosan Helba moyi va urug'lari yallig'lanishni davolashda va tug'ruqni yengillashtirish uchun foydalanilgan. [1] Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra Misr mumiyolarida Helba urug'lari topilgan. Hindistondagi Ayurveda tibbiyotida helba insulinga o'xshahsh ta'sir ko'rsatuvchi o'simlik sifatida tavsiya qilingan. U oshqazon-ichak kasalliklari va yallig'lanishni davolashda qo'llanilgan. Yunon tabibi Gippokrat ham helbani hazm qilishni yaxshilash va yallig'lanishni davolash uchun taklif qilgan. [2]

Ilmiy nuqtai nazardan ilk tadqiqotlar Abu Ali Ibn Sinoning "Al-qonun fit-tib" kitobida helbaning shifobaxsh hususiyatlarini atroflicha yoritgan. U helbani qonni tozalash, yallig'lanishni kamaytirish, oshqazon faoliyatini yaxshilash uchun tavsiya qilgan. [3]

XIX - asrdagi Yevropada helba ustidagi ilmiy tadqiqotlar Fransuz botanigi Alfons Dekandol tomonidan o'rganilib, Helba o'simligini turli botanic turlarini tasniflashda o'z hissasini qo'shgan. [4]

XX asr va zamonaviy tadqiqotlarga asosan Helbaning biologik faol moddalari, jumladan 4-gidroksiizoleysin moddasi ilk marotaba aniqlandi. 1990 – yillarda olimlar bu moddaning insulin sintezi aktivligini oshirishdagi rolga e'tibor qaratishdi.

Aynan M.R.Ragxuvanshi va S. Krishnan kabi olimlar helbaning galaktomannan va 4-gidroksiizoleysin moddalari haqida asosiy tadqiqotlarni o'tkazishgan. [5]

Helba haqidagi ilmiy bilimlar qadimgi tibbiyot va hozirgi ilmiy tadqiqotlar asosida an'anaviy va zamonaviy tibbiyotni rivojlantirish, 4-gidroksiizoleysin moddasining diabet terapiyasidagi o'rnini ilmiy izohlash va helba o'simligini sog'lom turmush tarzini olib borishda profilaktik mahsulot ekanligi haqida aytib o'tmoqchiman.

Helba urug'i tarkibidagi 4-gidroksiizoleysin aminokislotasi Beta-hujayralarda insulin sekretsiyasini rag'batlantiradi. Ya'ni mexanizmiga ko'ra 4-gidroksiizoleysin glukoza sensorlari bilan o'zaro ta'sir qilib, oshqazon osti bezidagi Langengers orolchasining insulin ishlab chiqarishini faollashtiradi.

Ayniqsa glukoza darajasi yuqori bo'lgan hollarda 4-gidroksiizoleysin insulin sekretsiyasini moslashtiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek helba tarkibidagi antioksidantlar va yallig'lanishga qarshi moddalar oshqazon osti bezi hujayralarini oksidativ stress va yallig'lanishdan himoya qiladi. Bu hujayralarning funkcionalligini saqlab qolishga yordam beradi.

Helba ustidagi dastlabki ilmiy tadqiqotlar: 1995 yillarda Raghuwanshi, Krishnanlar helba tarkibidagi 4-gidroksiizoleysin kalamushlarda insulin sekretsiyasini oshirishni ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, helba ekstrakti diabetga moyil hayvonlarda giperglikemiyaning samarali kamaytirgan. [6]

2003 yillarda E Basch tomonidan insonlar bilan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra helbaning galaktomannan tolalari 2-tip qandli diabet bilan kasallangan insonlarda qondagi gulyukoza darajasini 20-30 % ga tushirishini isbotlagan.

2009 yillarda S. Wahab tomonidan helba urug'i ekstraktini iste'mol qilish diabetik bemorlarda insulin sezuvchanligi oshirganini aniqlagan. [7]

Xulosa qilib aytganda biz tomondan o'rganilgan helba o'simligi tarkibidagi alkaloidlar, efir moylari, mukoid birikmalar, galaktomannanlar, flavonoidlar, fenol birikmalar, saponinlar, minerallar va vitaminlar, proteinlar hamda dietal tolalar inson organizmida hazm jarayonlarida, tanadagi toksinlarni chiqarish, immun tizimini stemullashda, antioksidant ko'rinishida shuningdek, yallig'lanish jarayonlarida qolaversa markaziy nerv tizimiga ta'sir etib, umumiy tonusni oshirib berishda faol ishtirok etadi. Dunyodagi ko'plab aniqlangan kasalliklarni davolashda hamda undan muntazam ravishda iste'mol qilinishi biz yuqorida aytib o'tgan kasalliklarning profilaktikasi sifatida alohida e'tirofqa ega.

Ushbu helba o'simligi qandli diabet kasalligi bilan aziyat chekayotgan bemorlar uchun juda foydali bo'lib, helba tarkibidagi galaktomannan va aminokislotalar gipoglikemik ta'sir etib, insulinning chiqarilishini oshiradi va insulin sezgirligini yaxshilaydi. Bu qondagi glukoza darajasini pasaytiradi va natijada qon shakarining mo'tadil darajasini saqlaydi.

Antioksidantlik hossasiga ko'ra helba tarkibidagi fenolik birikmalar va flavonoidlar erkin radikallarni neytrallash xususiyatiga ega bo'lib, hujayralarni oksidlovchilik faoliyatiga ko'ra yallig'lanish hamda hujayra zararlanishining kamayishiga erishadi. Natijada teri to'qimalari yosh va elastiklik qobiliyatini qo'qotmaydi. Ayniqsa ayollarda bu jarayon odatdagidan jadal kuzatiladi va shu sabab ayollar terisida o'z ta'sirini tezroq namoyon qiladi.

Antibakterial va antimikrob ta'sirli mexanizmiga ham ega bo'lib, helba tarkibidagi efir moylari va alkaloidlar bakteriyalar va zamburug'larga qarshi bakterostatik ta'sir ko'rsatib infeksiyalarni tarqalishini kamaytiradi.

Qolaversa helba o'simligi tarkibidagi saponinlar va dietal tolalar qondagi xolestirin darajasini pasaytirib, qon bosimini nazorat qiladi. Profilaktik nuqtai nazardan yurak-tomir kasalliklarining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Helbaning absorbsiyalik qobiliyatiga ko'ra ichakda yaxshi so'riladi, uning biologik faol moddalarining ko'p qismi ichakda so'rilib, qonga kiradi.

Distributsiya xossasiga asosan helbaning bioaktiv moddalari qon orqali organizmning to'qimalariga tarqaladi. Masalan, yuqorida aytib o'tganimdek, galaktomannanlar va yurakda yuqori konsentratsiyada bo'ladi.

Metabolizmga asosan helbaning asosiy komponentlari jigarda metabolizmga uchraydi. Bu jarayonda ularning faol metabolitlari hosil bo'ladi, ular ham shifobaxsh ta'sir ko'rsatadi. Ekskretsiya jarayoniga ko'ra helbaning metabolitlari asosan buyraklar orqali siydik orqali chiqib ketadi.

Helba o'simligidan foydalanish qandli diabet bilan kasallangan bemorlarda qondagi glyukoza darajasini mo'tadillashtirish, insulin sezuvchanligini yaxshilash va umumiy metabolizmni qo'llab-quvvatlash uchun juda samarali. Uni turli shakllarda iste'mol qilish mumkin va bu shakllar bemorning holati, yoshi va kasallik darajasiga qarab tanlanadi.

Helba turli shakllarda qo'llaniladi:

Hom urug'lar:

Iste'mol usuli: 5-10 gramm hom helba urug'ini suvga 6-8 soatga damlab qo'yish kerak. So'ng uni och qoringa yeyish yoki damlamasini ichish mumkin.

Samarasi: qondagi glyukoza darajasini kamaytiradi va uglevod yutilishini sekinlashtiradi.

Helba parashogi:

Dozasi: har kuni 5-15 gramm poroshokni suv, yogurt yoki taom bilan iste'mol qilish mumkin.

Ishlatish usuli: uchga bo'lgan dozalarda, har ovqatdan oldin qabul qilinsa, qondagi shakarni nazorat qilish mumkin.

v) *Helba ekstrakti (kapsula yoki tabletka shaklida).*

Tavsiya etilgan doza: kundalik 500-1000 mg kapsula yoki tabletka ovqat bilan iste'mol qilinadi.

Qulayligi: Zamonaviy tibbiy preparat sifatida samarali va bemorlarga oson qo'llaniladi.

g) *Helba damlamasi yoki choy:*

Tayyorlanishi: 1-2 cjoy qoshiq helba urug'ini 250 ml qaynoq suvga solib, 10-15 daqiqa damlanadi. Kundalik 2-3 marta ichish mumkin.

Ta'siri: uglevod yutilishini sekinlashtiradi va oshqazon-ichak tizimiga yordam beradi.

Helbani qo'llashda extiyot choralari.

Gipoglikemiya havfi bo'lganda, homilador va emizikli ayollarda doza miqdorini nazorat qilish va helbaga nisbatan yuqori sezuvchanlik ya'ni allergic reaksiyalar kuzatilishi mumkin. Albatta shifokor bilan maslahatlashib iste'mol qilish

Manbalar

1. Ebers Papyrus - Ancient Egyptian Medical Text, University of Leipzig, Germany.
2. Hippocrates, "On Ancient Medicine", Translated Edition, Oxford University Press.

3. Ibn Sina, "Al-Qonun fit-tib", Translated and Edited Version, Tehran University.
4. A. De Candolle, "Botanical Classification of Medicinal Plants", 19th Century Research, Paris Botanical Society.
5. Raghuwanshi, M.R., Krishnan, S. (1995). "Effects of 4-Hydroxyisoleucine from Fenugreek on Insulin Secretion", Journal of Endocrinology, 132(4), 595-601.
6. Raghuwanshi, M.R., Krishnan, S. (1995). "Fenugreek and Its Role in Diabetes Control", International Journal of Herbal Medicine, 3(2), 45-52.
7. Basch, E. (2003). "Effect of Galactomannan in Type 2 Diabetic Patients", Diabetes Care Journal, 26(3), 623-629.

TUXUMDON PATOLOGIYALARI VA ULARNI DAVOLASHDA YANGI TEXNOLOGIYALAR

Abdullayeva Nargiza Erkinovna

Kokand university Andijon filiali

Davolash ishi yo'nalishi 2-bosqich talabasi

+998952336026 abdullayevanargiza0513@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tuxumdon patologiyalari va ularning asosiy sabablari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy diagnostika usullari, shu jumladan ultratovush tekshiruvi, gormonal tahlillar va genetik testlar haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, tuxumdon kasalliklarini davolashda innovatsion yondashuvlar-gen terapiyasi, regenerativ tibbiyot va sun'iy tuxumdon texnologiyalari yoritilgan. Ushbu usullar an'anaviy davolash usullari bilan solishtirilgan va ularning samaradorligi muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: tuxumdon patologiyalari, polikistik tuxumdon sindromi, tuxumdon kistalari, endometrioz, gen terapiyasi, regenerative tibbiyot, sun'iy tuxumdon.

Annotation. This article discusses ovarian pathologies and their main causes. Modern diagnostic methods, including ultrasound examination, hormonal analyses and genetic tests, are described. In addition, innovative approaches to the treatment of ovarian diseases, such as gene therapy, regenerative medicine, and artificial ovary technologies, are highlighted. A comparison of traditional treatment methods with new technologies is provided, along with a discussion of their effectiveness.

Keywords: ovarian pathologies, polycystic ovary syndrome, ovarian cysts, endometriosis, gene therapy, regenerative medicine, artificial ovary.

Аннотация. В данной статье рассматриваются патологии яичников и их основные причины. Описаны современные методы диагностики, включая ультразвуковое исследование, гормональные анализы и генетические тесты. Также рассмотрены инновационные подходы к лечению заболеваний яичников, такие как генная терапия, регенеративная медицина и технологии искусственных яичников. Проведено сравнение традиционных методов лечения с новыми технологиями, а также обсуждена их эффективность.

Ключевые слова: патологии яичников, синдром поликистозных яичников, кисты яичников, эндometrioz, генная терапия, регенеративная медицина, искусственный яичников.

Kirish. Tuxumdon patologiyalari ayollar reproduktiv salomatligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi va bepustlikning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ushbu kasalliklarni davolash bo'yicha zamonaviy texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Ushbu maqolada tuxumdon patologiyalarining turlari, ularning diagnostikasi va davolashda innovatsion usullar haqida so'z yuritiladi.

Tuxumdon patologiyalari va ularning sabablari.

Tuxumdon patologiyalari turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin va ular quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga keladi:

• *Polikistik tuxumdon sindromi (PTXS)* – insulin rezistentligi va gormonal disbalans natijasida yuzaga keladi [1]. Ya'ni ayollar orasida keng tarqalgan endokrin va gormonal buzilishlar tufayli yuzaga kelib, tuxumdonlarda mayda kistalar paydo bo'lishi, hayz siklini buzilishi, ayollarda androgen gormonlarini oshishi natijada bepushtlikga olib kelishi kuzatiladi.

• *Tuxumdon kistalari* – tuxumdon ichida suyuqlik bilan to'lgan hosilalar bo'lib, ko'p hollarda simptom bermaydi [2]. Shuni aytish kerakki ular funksional yoki patologik bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda tuxumdon kistalari xavfsiz bo'lib, o'z – o'zidan so'rilib yo'qolishi mumkin. Ammo ba'zi hollarda asoratli bo'lishi va jarrohlik aralashuvini talab etishi mumkin. Turlariga qarab follikulyar kista, sariq tanacha kistasi va patologik kistalar ya'ni dermoid kistalar farq qilinadi.

• *Endometrioz* – tuxumdon va bachadon atrofida endometriyal to'qimalarning o'sishi bilan tavsiflanadi [3]. Endometriozni yana quyidagicha ta'riflash mumkin. Bachadon ichki qavati ya'ni endometriy hujayralarining bachadon tashqarisiga ya'ni boshqa organ va to'qimalarda o'sishi bilan kechuvchi surunkali kasallikdir. Bu holat tuxumdonlar, tuxum naychalari, qorin pardasi va hatto ichak yoki siydik pufagiga ta'sir etishi mumkin. Endometrioz reproduktiv yoshdagi ayollarning taxminan 10-15 % da uchraydi va hayz ko'rishning buzilishi, bepushtlik hamda og'riqlar bilan kechishi mumkin.

Endometriozning sabablariga ko'ra retrograd hayz ko'rish, genetik moyillik, immun tizimning zaifligi, atrof-muhit omillari, gormonal disbalans ya'ni estrogen gormonining ortiqcha ishlab chiqarilishi endometriozga sabab bo'ladi.

Endometrioz kasalligining belgilariga kelsa, og'riqli hayz ko'rish, dispareuniya, bepushtlik, hayz davrida va undan tashqari holatda qon ketish hamda ichak va siydik ajratish muammolari hisoblanadi.

• *Tuxumdon yallig'lanishi* – infeksiyalar natijasida yuzaga keluvchi yallig'lanish jarayonlari [4]. Oofarit bu tuxumdon to'qimalarining bakterial yoki virusli infeksiya natijasida kelib chiquvchi kasallikdir. Oofarit bepushtlik, hayz siklinin buzilishi va surunkalik og'riqlarga olib kelishi mumkin, shu sababli uni o'z vaqtida aniqlash va davolash muhimdir.

Oofaritni sabalari bakterial infeksiyalar, virus va zamburug' infeksiyalari, immunitetni zaiflashishi, abort yoki tibbiy monipulyatsiyalar hisoblanadi.

Ushbu kasallikning belgilari davriy qorin og'riqlari ayniqsa hayzdan oldin, hayz siklining buzilishi, jinsiy aloqa vaqtida noqulaylik, homiladorlikning qiyinlashuvi yoki bepushtlik bo'lib, jiddiy ginekologik kasalliklarga sababchi bo'ladi.

• *Onkologik kasalliklar* – tuxumdonlarda yaxshi yoki yomon xulqli o'smalar paydo bo'lishi mumkin [5]. Ya'ni tuxumdon hujayralaridan rivojlanadigan o'smalar bo'lib, ular yaxshi (benign) yoki yomon (malign) xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Yaxshi o'smalar odatda xavf tug'dirmaydi va jarrohlik yo'li bilan olib tashlanadi, yomon xulqli o'smalar esa saraton kasalligiga olib kelishi va boshqa organlarga ziyon yetkazishi, metastazlar tarqalishi mumkin.

Tuxumdon saratoni ayollar orasida eng xavfli ginekologik kasalliklardan biri hisoblanadi va kech aniqlanganda o'lim darajasi yuqori bo'lishi mumkin.

Tuxumdon o'smalari kelib chiqishiga ko'ra uch asosiy turga bo'linadi. 1. Epitelial o'smalar- tuxumdon yuzasidagi epiteliy hujayralaridan rivojlanadi.

2. Germinal hujayra o'smalari- tuxumdonning tuxum hujayra ishlab chiqaruvchi qismlaridan paydo bo'ladi.

3. Stromal o'smalar- tuxumdonning gormonal faol hujayralaridan kelib chiqadi.

Ushbu o'sma kasallikning kelib chiqish sabablari genetik moyillik, gormonlar muvozanatning buzilishi, bola tug'maslik yoki kech xomiladorlik, erta xayzning boshlanishi yoki kech klimaks, noqulay ekologik muhit va noto'g'ri ovqatlanish hamda chekish va spirtli ichimliklar ichish kabi salbiy odatlar hisoblanadi.

Yuqoridagi barcha kasalliklarni samarali davolash uchun dastavval ushbu kasalliklarni erta aniqlash va to'g'ri tashxis qo'yish muhim ro'l o'ynaydi. Hozirgi kunda bunga zamonaviy diagnostika usullaridan foydalaniladi.

Zamonaviy diagnostika usullari - tuxumdon patologiyalarini erta aniqlash, tashxislash hamda samarali davolashda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda quyidagi zamonaviy diagnostika usullari keng qo'llanilmoqda:

- *Ultratovush tekshiruvi (UTT)* – inson organizmidagi ichki organlarni ultratovush to'lqinlari yordamida vizualizatsiya qilishga asoslangan diagnostik usul. Bu usul zararsiz, og'riqsiz va nurlanish xavfi bo'lmagan tibbiy tekshiruv hisoblanadi. UTT organlarning shakli, o'lchami, tuzilishi va patologik o'zgarishlarini aniqlashga yordam beradi.

UTT tuxumdonlarning tuzilishini aniqlashda eng keng tarqalgan usul hisoblanadi [6].

- *Kompyuter tomografiya (KT) va magnit-rezonans tomografiya (MRT)* – chuqur tekshiruvlar uchun ishlatiladi [7]. Tibbiyotda zamonaviy diagnostik usullar kasalliklarni erta aniqlash va davolash samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shunday texnologiyalardan ikkitasi - kompyuter tomografiyasi (KT) va magnit-rezonans tomografiya (MRT) bo'lib, ular turli organlarning tuzilishini aniq tasvirlash uchun ishlatiladi. Ushbu maqolada KT va MRT haqida to'liq ma'lumot beriladi.

Kompyuter tomografiyasi – bu rentgen nurlari yordamida tana ichki organlarining aniq uch o'lchovli tasvirini yaratish usulidir. KT turli xil to'qimalarning zichligini o'lchaydi va ularni qatlam-qatlam tasvir shaklida aks ettiradi.

Kompyuter tomografiyaning afzalliklari:

1. Yuqori aniqlikdagi tasvirlarni olish imkoniyati.
2. Jarrohlik yoki invaziv muolajalarsiz ichki organlarni tekshirish.
3. Suyaklar, o'pka va boshqa zich to'qimalarni yaxshi tasvirlaydi.
4. Tekshiruv jarayoni nisbatan tez (5-10 daqiqa davom etadi).

Magnit-rezonans tomografiya – bu kuchli magnit maydoni va radio to'lqinlari yordamida ichki organlar tasvirini olish usulidir. MRT organizmdagi yumshoq to'qimalarni batafsil tekshirish imkonini beradi va radiatsiya ta'sir qilmaydi.

Magnit-rezonans tomografiyaning afzalliklari:

1. Yumshoq to'qimalar va asab tizimini yaxshi aks ettiradi.

2. Radiatsiya nurlanishi yo'q, organizm uchun xavfsiz.
3. Har xil rak va o'smalar aniqlashda samarali.
4. Asab tolalari va miya faoliyatini tekshirish uchun eng yaxshi usul.

Ushbu diagnostik usul tuxumdon kasalliklari va o'smalarini erta aniqlashga, diagnoz qo'yishga katta imkon beradi.

• *Gormonal analizlar* – tuxumdon funksiyalarining buzilishini aniqlashga yordam beradi [8]. Ya'ni gormonal analizlar organizmdagi asosiy gormonlar darajasini aniqlash uchun ishlatiladi. Bu testlar tuxumdonlarning funksional holatini baholash va gormonal muvozanatni tekshirishda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy gormonal analizlar quyidagilardan iborat:

- FSH (Folikulani stimulyatsiya qiluvchi gormon)
- LH (Luteinizatsiya qiluvchi gormon)
- Estradiol
- Progesteron
- Testosteron
- Prolaktin
- AMH (Antimüller gormoni).

• *Genetik testlar* – irsiy kasalliklarni aniqlash va davolash strategiyasini tanlashda qo'llaniladi [9]. Shuni aytish kerakki, genetik testlar tuxumdon patologiyalarining irsiy sabablarini aniqlash uchun ishlatiladi. Bu testlar tuxumdon polikistik sindromi, bepushtlik, onkologik kasalliklar va boshqa irsiy muammolarni aniqlashga yordam beradi. Eng ko'p qo'llaniladigan genetik testlar:

- BRCA1 va BRCA2 genlari mutatsiyasi testi (tuxumdon va ko'krak bezi saratoni xavfini baholash uchun).

- Karyotip testi (xromosoma buzilishlarini aniqlash uchun)
- FMR1 geni testi (erken menopauza xavfini baholash uchun)

• *Laparoskopiya* – minimal invaziv usul bo'lib, diagnostika va jarrohlikda ishlatiladi [10]. Laparoskopiya minimal invaziv jarrohlik usuli bo'lib, tuxumdon patologiyalarini aniqlash va davolash uchun qo'llaniladi. Bu usulda qorinning pastki qismiga kichik kesiklar orqali kamerali maxsus moslama (laparoskop) kiritiladi va ichki organlar tekshiriladi. Laparoskopiyaning afzalliklari:

- Aniqlik darajasi yuqori
- Minimal og'riq va tiklanish davri qisqa
- Tuxumdon kistalarini olib tashlash yoki tuxumdonlarni muhofaza qilish imkoniyati.

Innovatsion davolash texnologiyalari so'nggi yillarda tuxumdon patologiyalarini davolashda bir qancha innovatsion texnologiyalar qo'llanilmoqda. Bu usullar an'anaviy terapiyalarga nisbatan samaraliroq bo'lishi mumkin.

• *Gen terapiyasi* – tuxumdon kasalliklarining genetik sabablari bilan kurashishda yordam beradi [11]. Gen terapiyasi tuxumdon kasalliklarini davolash uchun genetik materialni o'zgartirish orqali ishlatiladigan innovatsion usuldir. Bu usulda muayyan gen mutatsiyalarini tuzatish yoki yangi genlar kiritish orqali tuxumdon kasalliklari bartaraf etiladi. Gen terapiyasining afzalliklari:

- Irsiy kasalliklarni davolash imkoniyati;

- Tuxumdon funksiyalarini tiklash;
- Bevosita kasallik sabablarini yo'q qilish;
• *Stromal hujayralar bilan davolash* – tuxumdon funksiyasini tiklash uchun regenerativ terapiya qo'llaniladi [12]. Stromal hujayralar bilan davolash tuxumdon regeneratsiyasini rag'batlantirish uchun ishlatiladi. Bu usul tuxumdon zahirasini oshirish va tuxumdon funksiyasini tiklashga yordam beradi. Asosiy ishlatiladigan hujayralar:

- Mezeximal ildiz hujayralari;

- Stromal hujayralar;

- Autologik hujayra terapiyasi;

• *Sun'iy tuxumdon texnologiyalari* – tuxumdon yetishmovchiligi bo'lgan bemorlarga yordam berish uchun ishlab chiqilmoqda [13]. Sun'iy tuxumdon texnologiyalari reproduktiv tizim muammolari bo'lgan ayollar uchun innovatsion echim hisoblanadi. Bu texnologiya tuxumdon to'qimalarini biomateriallar bilan almashtirish yoki laboratoriya sharoitida tuxum hujayralarini yetishtirishga asoslangan. Sun'iy tuxumdonlarning afzalliklari:

- Bepushtlikni davolash imkoniyati;

- Gormonal muvozanatni tiklash;

- Saraton kasalliklari tufayli tuxumdon faoliyatini yo'qotgan ayollar uchun alternativ usul;

• Laparoskopik jarrohlik – minimal invaziv usul bo'lib, tuxumdon patologiyalarini bartaraf etishda keng qo'llaniladi [14].

• PRP (Platelet Rich Plasma) terapiyasi – tuxumdon funksiyasini tiklash va regeneratsiyasini tezlashtirish uchun qo'llanilmoqda [15].

Xulosa. Tuxumdon patologiyalari ayollar salomatligi uchun jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Zamonaviy diagnostika va davolash texnologiyalari yordamida ushbu kasalliklarni erta aniqlash va samarali davolash imkoniyati yaratilmoqda. Innovatsion yondashuvlar, xususan, regenerativ terapiya va gen terapiyasi kelajakda tuxumdon patologiyalarini davolashda yangi imkoniyatlarni ochmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rotterdam ESHRE/ASRM-Sponsored PCOS Consensus Workshop Group. (2003).
2. American Society for Reproductive Medicine (ASRM), 2022.
3. Giudice, L.C. (2010). 'Endometriosis'. The New England Journal of Medicine.
4. WHO. 'Sexually transmitted infections'. World Health Organization, 2021.
5. National Cancer Institute. 'Ovarian Cancer Statistics', 2023.
6. Ultrasound in Gynecology – Textbook, 2021.
7. Radiology Society of North America (RSNA), 2022.
8. Hormone Research in Paediatrics, 2020.
9. Genetics in Medicine, 2022.
10. Advanced Laparoscopy Techniques, 2021.
11. Gene Therapy for Ovarian Dysfunction, Nature Medicine, 2023.
12. Stem Cells and Reproductive Medicine, 2023.

13. Artificial Ovaries in Reproductive Biology, 2022.
14. Minimally Invasive Surgery, 2023.
15. PRP in Reproductive Medicine, Journal of Fertility and Sterility, 2023.

ARGININ GIDROKLORID ERITMASINI MIQDORIY TAHLILI UCHUN ANALITIK USUL ISHLAB CHIQUISH VA UNI VALIDATSIYALASH

Umurzaqova Nasibaxon

*Farmatsevtik Fanlar kafedrası lektor,
Andijan Davlat Tibbiyot Instituti*

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda arginin gidrokslorid eritmasining miqdoriy tahlili uchun yuqori samarali suyuqlik xromatografiyasi (HPLC) usuli ishlab chiqildi va validatsiya qilindi. Tadqiqot davomida Shimadzu SPD-M40 detektori bilan jihozlangan HPLC tizimi ishlatildi. Tahlil uchun barcha reagentlar Sigma-Aldrich kompaniyasidan xarid qilindi. Analitik usulning aniqligi, takrorlanuvchanligi, chiziqiligi, sezgirligi va barqarorligi baholandi.

Kalit soʻzlar: Arginin gidrokslorid, HPLC, SPD-M40 detektor, miqdoriy tahlil, validatsiya.

Abstract. In this study, a high-performance liquid chromatography (HPLC) method was developed and validated for the quantitative analysis of arginine hydrochloride solution. An HPLC system equipped with a Shimadzu SPD-M40 detector was used during the study. All reagents for the analysis were purchased from Sigma-Aldrich. The accuracy, repeatability, linearity, sensitivity, and stability of the analytical method were evaluated.

Keywords: Arginine hydrochloride, HPLC, SPD-M40 detector, quantitative analysis, validation.

Аннотация. В данном исследовании был разработан и валидирован метод высокоэффективной жидкостной хроматографии (ВЭЖХ) для количественного анализа раствора аргинина гидрохлорида. В ходе исследования использовалась система ВЭЖХ, оснащенная детектором Shimadzu SPD-M40. Все реагенты для анализа были приобретены у Sigma-Aldrich. Оценивались точность, повторяемость, линейность, чувствительность и стабильность аналитического метода.

Ключевые слова: гидрохлорид аргинина, ВЭЖХ, детектор SPD-M40, количественный анализ, валидация.

Kirish. Arginin gidrokslorid – farmatsevtika va biologik tadqiqotlarda keng qoʻllaniladigan aminokislota hosilasi boʻlib, uning miqdoriy tahlili muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda arginin gidrokslorid eritmasini aniqlash uchun yangi HPLC usuli ishlab chiqildi va validatsiya qilindi.

Materiallar va usullar

Kimyoviy moddalar va reagentlar:

- Arginin gidrokslorid (Sigma-Aldrich)
- Metanol (HPLC darajasi, Sigma-Aldrich)
- Suv (Ultra toza, Milli-Q)
- Fosfat bufer eritmasi (Sigma-Aldrich)

Asbob-uskunalar:

- HPLC tizimi: Shimadzu, SPD-M40 UV-detektor bilan
- Kolonka: C18, 250 mm × 4.6 mm, 5 μm
- Harakatlanuvchi faza: 60% metanol – 40% suv, pH 3.5 fosfat bufer bilan
- Oqim tezligi: 1.0 mL/min
- UV-detektor to'liq uzunligi: 205 nm
- Namuna hajmi: 20 μL

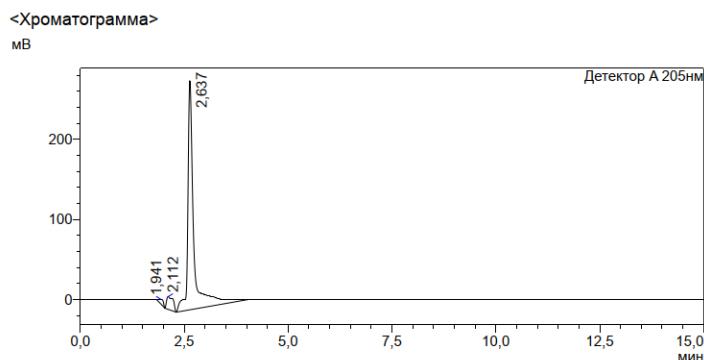

Figure 1 larginin standard eritmasi xromatogrammasi

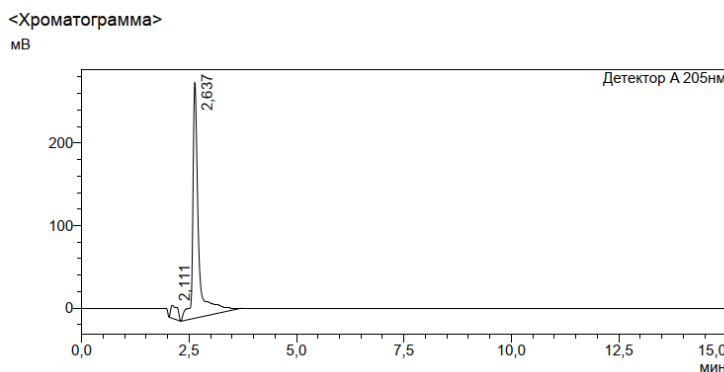

Figure 2 larginin tekshiriluvchi eritmas xromatogrammasi

Analitik usulni validatsiyalash: Usulning quyidagi parametrlar bo'yicha validatsiya ishlari olib borildi:

- Chiziqlilik
- Aniqlik
- Takrorlanuvchanlik
- Chegaraviy aniqlash va miqdor aniqlash

Chiziqlilik bahosi: Standart eritmalar 1–50 μg/mL oralig'ida tayyorlanib, HPLC tizimida tahlil qilindi. Chiziqlilik R² qiymati 0.999 dan yuqori bo'lishi kuzatildi.

Natijalar

Validatsiya natijalari

Parametr	Qiymat
Chiziqlilik (R^2)	0.9995
Aniqlik (%)	98.7
Takrorlanuvchanlik (RSD, %)	1.2
LOD ($\mu\text{g/mL}$)	0.05
LOQ ($\mu\text{g/mL}$)	0.15

Aniqlik testi natijalari bo'yicha arginin gidrokslorid eritmasi uchun ishlab chiqilgan usul yuqori aniqlik va takrorlanuvchanlikka ega ekanini aniqlandi.

Munozara. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan HPLC usuli arginin gidrokslorid eritmasining miqdoriy tahlili uchun aniq, ishonchli va qayta tiklanadigan usuldir. Chiziqlilik $R^2 > 0.9995$ bo'lib, aniqlik darajasi 98.7% tashkil etdi. Bu esa usulning farmatsevtika sohasida qo'llash uchun yaroqli ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa. Arginin gidrokslorid eritmasini tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan HPLC usuli muvaffaqiyatli validatsiyadan o'tkazildi. Natijalar usulning yuqori aniqlik, takrorlanuvchanlik va chiziqlilikka ega ekanini ko'rsatdi. Bu usul farmatsevtik sifat nazorati va ilmiy tadqiqotlar uchun samarali deb baholandi.

Bibliografiya

1. Snyder, L. R., Kirkland, J. J., & Dolan, J. W. (2010). *Introduction to Modern Liquid Chromatography*. John Wiley & Sons.
2. McMaster, M. C. (2007). *HPLC: A Practical User's Guide*. John Wiley & Sons.
3. European Pharmacopoeia Commission. (2021). *European Pharmacopoeia 10.0*. Council of Europe.
4. Sigma-Aldrich. (2024). *Product Information: Arginine Hydrochloride*. Retrieved from www.sigmaaldrich.com
5. USP (United States Pharmacopeia). (2022). *USP 43-NF 38*. United States Pharmacopeial Convention.
6. ICH Q2(R1) (2005). *Validation of Analytical Procedures: Text and Methodology*. International Conference on Harmonisation.

HEALTH RISKS OF SMARTPHONE USE IN CHILDREN: A SCIENTIFIC REVIEW

Maloxat Tojiddinova

*Senior lecturer at Andijan State Medical Institute,
Pharmaceutical Sciences department*

Abstract. Smartphones have become an essential part of daily life, with increasing usage among children. While they provide educational benefits and communication convenience, excessive use poses significant health risks, including physical, psychological, and behavioral effects. This study examines the impact of smartphone use on children's health, focusing on vision problems, sleep disturbances, mental health issues, and cognitive development. The findings suggest a need for controlled and guided usage to mitigate negative consequences.

Key words: smartphone, psychological, children, health, depression.

Аннотация. Смартфоны стали неотъемлемой частью повседневной жизни, и их все чаще используют дети. Хотя они обеспечивают образовательные преимущества и удобство общения, чрезмерное использование создает значительные риски для здоровья, включая физические, психологические и поведенческие последствия. В этом исследовании изучается влияние использования смартфонов на здоровье детей, уделяя особое внимание проблемам со зрением, нарушениям сна, проблемам психического здоровья и когнитивному развитию. Результаты указывают на необходимость контролируемого и направляемого использования для смягчения негативных последствий.

Ключевые слова: смартфон, психология, дети, здоровье, депрессия.

Annotatsiya. Smartfonlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi, bolalar orasida foydalanish ortib bormoqda. Ular ta'lim uchun imtiyozlar va muloqot qilish qulayligini ta'minlasa-da, haddan tashqari foydalanish sog'liq uchun jiddiy xavf tug'diradi, jumladan jismoniy, psixologik va xatti-harakatlarga ta'sir qiladi. Ushbu tadqiqot smartfondan foydalanishning bolalar salomatligiga ta'sirini o'rganib, ko'rish muammolari, uyqu buzilishi, ruhiy salomatlik muammolari va kognitiv rivojlanishga e'tibor qaratadi. Topilmalar salbiy oqibatlarni yumshatish uchun nazorat ostida va yo'naltirilgan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: smartfon, psixologik, bolalar, salomatlik, depressiya.

Introduction. The proliferation of smartphones among children has raised concerns about their health implications. Recent studies indicate that children spend several hours daily on smartphones, leading to potential health risks. The primary concerns include physical health effects such as digital eye strain and posture issues, as well as mental health impacts like increased anxiety, depression, and reduced attention spans. This study aims to evaluate the health risks associated with smartphone use among children and propose strategies for mitigating these risks.

Methods. A systematic review of published literature from 2015 to 2024 was conducted using databases such as PubMed, Google Scholar, and Scopus. The search focused on studies examining the physical, psychological, and cognitive effects of smartphone use in children aged 6-16 years. Inclusion criteria required peer-reviewed studies, while case reports and non-peer-reviewed sources were excluded. Data from 50 studies were synthesized and analyzed for trends and key findings.

Results. The findings from the literature review highlight the following health risks:

1. Physical Health Risks

- Digital Eye Strain:** Studies show that 70% of children using smartphones for more than 2 hours daily experience symptoms such as dry eyes, headaches, and blurred vision.

- Postural Problems:** Extended use leads to forward head posture and spinal misalignment.

- Obesity Risk:** Reduced physical activity due to prolonged screen time is associated with weight gain.

Health Risk	Percentage of Affected Children (%)
Digital Eye Strain	70
Postural Issues	55
Sleep Disorders	60
Mental Health Problems	50

2. Psychological and Behavioral Risks

- Sleep Disruptions:** Exposure to blue light affects melatonin production, leading to delayed sleep onset and reduced sleep quality.

- Increased Anxiety and Depression:** Excessive smartphone use is linked to social withdrawal, anxiety, and depressive symptoms.

- Reduced Attention Span:** Heavy screen exposure correlates with attention difficulties and decreased cognitive performance.

Figure 1: Effects of Smartphone Use on Children's Health (Insert graphical diagram illustrating the interconnected health effects)

Table 1: Summary of Health Risks Associated with Smartphone Use in Children

Health Risk	Cause	Potential Solution
Digital Eye Strain	Prolonged screen exposure	Screen breaks, 20-20-20 rule
Sleep Disorders	Blue light exposure	Reduce screen time before bed

Health Risk	Cause	Potential Solution
Anxiety & Depression	Social media addiction	Parental control, mindfulness
Obesity	Lack of physical activity	Encourage outdoor play

This study provides evidence supporting the need for controlled smartphone use among children to protect their health and well-being. Future research should explore interventions that balance technological engagement with healthy lifestyle choices.

Discussion. The results indicate that smartphone overuse in children negatively impacts both physical and mental health. The prevalence of digital eye strain and postural issues suggests that ergonomic interventions and screen time regulations are necessary. Additionally, psychological risks highlight the need for parental guidance and digital literacy education to promote responsible usage. Schools and healthcare professionals should collaborate to develop strategies for healthier screen habits.

Recommendations

- 1) **Limit Screen Time:** The American Academy of Pediatrics recommends no more than 2 hours per day for children.
- 2) **Encourage Physical Activity:** Balance screen use with outdoor play.
- 3) **Blue Light Reduction:** Use screen filters or night mode features.
- 4) **Parental Monitoring:** Implement parental controls and digital wellness apps.

Conclusion. While smartphones offer significant benefits, their excessive use presents multiple health risks for children. Awareness, regulation, and digital literacy programs are essential in minimizing these risks and promoting healthier technology use among children.

References

1. American Academy of Pediatrics. (2019). "Media Use in School-Aged Children and Adolescents." *Pediatrics*, 138(5), e20192506.
2. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). "Associations Between Screen Time and Lower Psychological Well-Being." *Preventive Medicine Reports*, 12, 271-283.
3. Kamenetz, A. (2020). *The Art of Screen Time: How Your Family Can Balance Digital Media and Real Life*. PublicAffairs.
4. Ophthalmology Association. (2022). "Digital Eye Strain in Children and Its Prevention Strategies." *Journal of Vision and Health*, 14(3), 156-162.
5. World Health Organization. (2021). "Impact of Digital Devices on Children's Mental and Physical Health." *Global Health Reports*, 29(2), 47-61.
6. Shokirov, A. (2024). Comparative UV spectrophotometric analysis of ethanol extract of local Papaya Carica and Indian Papaya Carica plant. *Universum: медицина и фармакология*. с. 310

AHOLI O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH

Jo'rayeva Shaxlo Baxtiyor qizi

University of Business and Science

"Ijtimoiy-gumanitar va tillar kafedrası" o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishning ahamiyati, uning iqtisodiy, ijtimoiy va sog'liqni saqlash tizimidagi o'rni o'rganilgan. Tadqiqotda sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun amalga oshirilishi zarur bo'lgan omillar, metodologiyalar va innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada ushbu yo'nalishda davlat siyosatining dolzarb jihatlari, sog'liqni saqlash tizimi va ta'lim tizimining integratsion ishlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, aholining sog'lom turmush tarziga rioya qilishini oshirish uchun kompleks chora-tadbirlarni joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, targ'ibot, sog'liqni saqlash, profilaktika, innovatsion yondashuvlar, ta'lim, ijtimoiy ong, sog'liqni saqlash, jismoniy faollik, zararli odatlar, to'g'ri ovqatlanish, sport va jismoniy tarbiya.

Abstract. This article examines the importance of promoting a healthy lifestyle among the population, its role in the economic, social and health system. The research analyzes the factors, methodologies and innovative approaches necessary to create a healthy lifestyle. The article covers the current aspects of state policy, the integration of the health care system and the education system in this direction. According to the results of the research, recommendations were developed for the introduction of comprehensive measures to increase the population's adherence to a healthy lifestyle.

Key words: healthy lifestyle, advocacy, health, prevention, innovative approaches, education, social awareness, health, physical activity, harmful habits, proper nutrition, sports and physical education

Kirish. Bugungi kunda sog'lom turmush tarzi har bir insonning sifatli va uzoq umr kechirishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish va uni keng jamoatchilik o'rtasida targ'ib qilish esa davlatning ijtimoiy siyosati va jamiyatning ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi. Sog'lom turmush tarzi zamonaviy jamiyatning dolzarb masalalaridan biri bo'lib, u nafaqat sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishiga, balki mamlakat iqtisodiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, sog'lom turmush tarzini shakllantirish ko'plab kasalliklarning oldini olishda asosiy omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"⁵ da ham aholining sog'lom turmush tarzini shakllantirish va mustahkamlash masalalari alohida o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning sog'liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish va aholining sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlashga doir farmon va

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi, 2021

qarorlari ushbu yo'nalishdagi ishlarning yanada rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Ushbu maqola aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ahamiyati, uni targ'ib qilish usullari va istiqboldagi chora-tadbirlarga bag'ishlangan.

Mening fikrimcha, sog'lom turmush tarzi — bu faqat jismoniy holatni saqlash emas, balki ichki tinchlik va ruhiy muvozanatga erishishdir. Inson o'z tanasiga g'amxo'rlik qilganda, u o'z imkoniyatlarini to'liq ishga soladi va hayotdan zavq olishga qodir bo'ladi. Shu sababli, men uchun sog'lom turmush tarzi deganda muntazam jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, ruhiy xotirjamlik va zararli odatlardan uzoq turish tushuniladi. Bu odatlar nafaqat kunlik energiyani oshiradi, balki hayotiy maqsadlarga erishishda ham yordam beradi. Menimcha, sog'lom hayotga qadam tashlash inson o'ziga va kelajagiga bo'lgan hurmatni anglatadi.

Sog'lom turmush tarzi insonning jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. A. Tursunovning "Sog'lom turmush tarzi – muvaffaqiyat omili"⁶ kitobida ta'kidlanganidek, to'g'ri ovqatlanish, muntazam jismoniy mashqlar va zararli odatlardan voz kechish inson hayotini uzaytirib, faol va baxtli yashashiga zamin yaratadi va sog'lom turmush tarzi faqat sog'liq uchun emas, balki hayotdagi muvaffaqiyatga erishishda ham muhim rol o'ynashi ta'kidlangan.

Bu fikrni men ham to'liq qo'llab-quvvatlayman. Chunki inson tanasi va ruhiyati sog'lom bo'lsa, u o'z maqsadlariga aniqroq, samaraliroq harakat qiladi. Mening shaxsiy fikrimcha, sog'lom turmush tarzi har bir insonning shaxsiy intilishlari va hayotiy qadriyatlarini bilan chambarchas bog'liq. Tanamiz bizning eng katta boyligimiz, va unga g'amxo'rlik qilish – bu muvaffaqiyatga yo'l ochishning eng samarali usulidir. Kitobda aytilganidek, kundalik tartib, to'g'ri ovqatlanish va jismoniy faollik – nafaqat sog'liqni, balki hayot sifati va ishchanlikni ham oshiradi. Bu omillar insonga doimiy ravishda o'z ustida ishlash va yangi cho'qqilarni zabt etish imkonini beradi.

Sog'lom turmush tarzining asosiy omillari:

To'g'ri ovqatlanish: Ratsional va muvozanatli ovqatlanish tananing barcha zarur oziq moddalarini qabul qilishiga yordam beradi. Organizmni zarur vitamin va minerallar bilan ta'minlash orqali ko'plab kasalliklarning oldini olish mumkin.

Jismoniy faollik: Kunlik jismoniy mashqlar va harakatlar yurak-qon tomir tizimini mustahkamlash, ortiqcha vaznni oldini olish va umuman sog'liqni yaxshilashda katta rol o'ynaydi.

Zararli odatlardan voz kechish: Chekish, alkogol ichimliklarni iste'mol qilish kabi zararli odatlar sog'liq uchun katta xavf tug'diradi. Ulardan voz kechish orqali hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilash mumkin.

Stressni boshqarish: Ruhiy salomatlik ham umumiy sog'lom turmush tarzining muhim qismidir.

Meditatsiya, yoga yoki oddiy dam olish usullari stressni kamaytirishga yordam beradi. Targ'ibotning ahamiyati:

⁶ Tursunov A Sog'lom turmush tarzi – muvaffaqiyat omili kitob 2018 45–48-b

Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish aholining bilim va madaniyat darajasini oshiradi. Bu esa o'z navbatida:

Kasalliklarning oldini olish;

Tibbiyot tizimiga yukni kamaytirish;

Ish unumdorligini oshirish;

Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Hozirgi kunda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar soni ortib bormoqda. Xalqaro tadqiqotlarda jismoniy faollik, balanslangan ovqatlanish va psixologik salomatlikning inson hayotiga ijobiy ta'siri o'rganilgan. Masalan, JSST(Jaxon sog'liqni saqlash tashkiloti) ning statistik ma'lumotlariga ko'ra, yurak-qon tomir kasalliklarining 80 foizi sog'lom turmush tarzi orqali oldini olish mumkin. Mahalliy tadqiqotchilar, xususan, iqtisodiyot va sog'liqni saqlash sohasida faoliyat olib borayotgan olimlar ham sog'lom turmush tarzi mavzusiga katta e'tibor qaratmoqdalar. Bu borada ayniqsa sog'liqni saqlash va ta'lim tizimining birgalikdagi yondashuvlari muhim ahamiyatga ega.

Sog'lom turmush tarzini joriy qilishdagi davlat siyosati sog'lom hayot jismoniy tarbiya orqali erishilishini ta'minlashdan iborat. Jismoniy tarbiya va sport sog'lom hayot falsafasining asosiy qismi hisoblanadi. M.Abdullayevning "Sog'liqni saqlash va hayot"⁷ jurnalidagi maqolasi sog'liqni saqlashning faqat tibbiy jihatini emas, balki sog'lom turmush tarzining ham ahamiyatini ta'kidlaydi. U asosan, sog'liqni saqlashda ovqatlanish, jismoniy faollik, stressni boshqarish va vaqtni to'g'ri taqsimlashning rolini ta'riflaydi.

Mening shaxsiy fikrimcha, M.Abdullayevning maqolasida ta'kidlangan sog'lom turmush tarzi haqidagi fikrlar ayniqsa dolzarb. Agar biz muntazam ravishda sog'lom odatlarni hayotimizga kiritmasak, hatto eng yaxshi tibbiy yordam ham bizga foyda keltirmaydi. Sog'liqni saqlash nafaqat dori-darmonlar bilan bog'liq, balki o'z turmush tarzimizni to'g'ri yo'lga qo'yish, stressni kamaytirish va jismoniy faoliyatni kiritish orqali hayot sifatini oshirishdir. Shu bilan birga, maqolada aytilganidek, sog'liqni saqlash faqat individga emas, balki jamiyatga ham ta'sir qiladi. Agar jamiyat sog'lom turmush tarziga asoslangan tartibga ega bo'lsa, umumiy sog'liq darajasi oshadi va bu hayot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Menimcha, har bir insonning sog'lig'iga bo'lgan mas'uliyati jamiyatning farovonligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston hukumati tomonidan joriy qilingan "Sog'lom avlod uchun" dasturi aholining salomatligini mustahkamlashga yo'naltirilgan muhim tashabbusdir. Ushbu dastur nafaqat sport tadbirlarini rivojlantirishni, balki zararli odatlarga qarshi kurashish va to'g'ri ovqatlanish madaniyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Sh.Karimovning Yoshlar ovozi gazetasidagi maqolasida "Yoshlar orasida sog'lom hayot odatlarini targ'ib qilish"⁸ bo'yicha konkret qarashlari keltiriladi.

⁷ M.Abdullayevning "Sog'liqni saqlash va hayot" 2020, 12-15 b

⁸ Sh.Karimovning "Yoshlar orasida sog'lom hayot odatlarini targ'ib qilish" 2021, 15-may

Maqolada aytilganidek, yoshlar orasida to'g'ri ovqatlanish, muntazam jismoniy mashqlar, to'g'ri uyqu va zararli odatlardan saqlanish juda muhimdir. Bugungi kunda yoshlar orasida asosan noxush holatlar, stress, noto'g'ri ovqatlanish va sedentarlik (faoliyatsizlik) keng tarqalgan. Karimovning maqolasi aynan shu muammolarga e'tibor qaratib, sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish orqali yoshlarni haqiqiy salomatlikni saqlash yo'liga boshlashga chorlaydi.

Menimcha, yoshlar sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish faqat shaxsiy faollik emas, balki ular orasida salomatlikni mustahkamlash borasida ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari, sport tashkilotlari bilan hamkorlikda olib borilishi kerak. Shuning uchun, bu maqola ayni paytda yoshlarni sog'lomlashtirishni targ'ib qilishning dolzarb vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqoladagi sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga oid ma'lumotlarni asoslash uchun quyidagi metodlar qo'llanildi:

Axborot tahlili: mavzuga oid xalqaro va mahalliy adabiyotlarni o'rganish orqali mavjud ma'lumotlar bazasi shakllantirildi.

Ijtimoiy so'rovnoma: aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzi haqida xabardorlik darajasini aniqlash uchun so'rovnomalar tashkil qilindi.

Statistik tahlil: mavjud statistik ma'lumotlar asosida sog'lom turmush tarzi omillarining ta'sirini aniqlash.

Ovqatlanish odatlari: Aholining katta qismi balanslangan ovqatlanish tamoyillariga amal qilmaydi. Bu esa ortiqcha vazn va surunkali kasalliklar xavfini oshiradi.

Jismoniy faollikning pastligi: So'rovda qatnashganlarning 40 foizi haftada bir martadan kam jismoniy faollik bilan shug'ullanadi.

Xulosa va takliflar. Maqolada sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan: Davlat siyosatida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga oid maxsus dasturlarni kengaytirish. Ta'lim muassasalarida sog'lom turmush tarzi bo'yicha dars va treninglar tashkil qilish. Ommaviy axborot vositalarida sog'lom turmush tarzi targ'ibotini kuchaytirish. Aholi uchun sog'lom ovqatlanish, jismoniy faollik va psixologik salomatlik bo'yicha bepul maslahat markazlarini tashkil etish. Aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish jarayonida davlat tashkilotlari, ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalarining hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ushbu masala shaxsiy mas'uliyatdan tortib, jamiyat taraqqiyotigacha bo'lgan barcha sohalarga ta'sir qiladi. Shuning uchun, sog'lom hayot tamoyillarini hayotga tadbiq qilish nafaqat shaxsiy salomatlikni, balki davlatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashning ham kafolati hisoblanadi. Korxonalar va tashkilotlarda ishchilar uchun sog'lom turmush tarziga rioya qilishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish. Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish aholining salomatligini yaxshilash va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu masala nafaqat individual darajada, balki milliy va xalqaro miqyosda ham dolzarb vazifa sifatida ko'rilishi lozim. Sog'lom turmush tarzi jamiyat rivojining poydevoridir. Aholi orasida bu tushunchani keng targ'ib qilish har bir fuqaroning sog'lig'ini yaxshilash, davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va farovon

kelajak sari dadil qadam tashlashning eng samarali yo'lidir. Har bir inson o'z hayotini sog'lom tamoyillarga asoslab qurgan holda, jamiyatda salomatlik madaniyatini rivojlantirishga hissa qo'sha oladi.

Xulosa qilib aytganda, sog'lom turmush tarziga amal qilish va uni jamiyat ko'nikmasiga aylantirish kelajak taraqqiyotini garovi xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi", Toshkent, 2021 yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi ma'lumotlari, 2024 yil.
3. Abdullayev M. Sog'liqni saqlash va hayot. Toshkent: "Ilmiy maqolalar jurnali", 2020, №2, 12–15-betlar
4. JSST hisobotlari, 2020–2022-yillar.
5. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST) statistik hisobotlari, 2023 yil.
6. Karimova Sh. "Sog'lom odatlar shakllantirishning 10 tamoyili". Yoshlar ovozi, 2021-yil, 15-may
7. Rahmonov I., "Sog'lom turmush tarzi va iqtisodiy barqarorlik", Toshkent, 2023 yil
8. Roberts K., "Healthy Lifestyle Promotion: Strategies and Challenges", London, 2021 yil.
9. Tursunov A. Sog'lom turmush tarzi – muvaffaqiyat omili. Toshkent: "Ma'rifat", 2018. 45–48-b
10. Yoqubov D. "Texnologiyalar va sog'lom turmush tarzi". Ziyonet.uz, 2023.

ELEKTRON RESURSLARNI YARATISH TEXNOLOGIYASI

Mamanazarova Gulbahor Yusupovna

Samarqand viloyat akademik litseyi devonxona mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron resurslarni ta'limda qo'llashdagi samaradorligi va darsni sifatidagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. O'quv materialining elektron shaklda bo'lishi, ya'ni matnli, grafikli, ovozli, animatsion materiallarni kompyuter ekranida ko'rish, o'rganish, o'zgartirish kiritish va yozib olish yanada chuqurroq o'rganishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: elektron resurslar, axborot-kommunikasiya texnologiyalari, Internet texnologiyalari, elektron ta'lim, elektron ta'lim resurslar, multimedia, multimediali o'qitish.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining o'rni ta'lim sohasida, barcha sohalarida iqtisodiyot, fan-texnika va ijtimoiy hayotda jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda, Elektron darsliklar soni tashkil etish va boshqarishni qayta ko'rib chiqishdagi o'zgarishlar va islohotlar samaradorligini oshirish uchun ta'lim jarayoni va o'qitish usullari ta'lim jarayonida talab etiladi. Ta'lim tizimida yangi adabiyotlar va darsliklardan foydalanish, ya'ni shevalaga hos holda yoki badiiy tillarda bo'lsa, talabalar, balki oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari o'qituvchilari uchun hamqiyinchiliklar tug'diradi. Bunda ta'lim jarayonini zamonaviy talablar asosida hisobga olish, isloh qilish va rivojlantirish texnologiyalar, rivojlangan mamlakatlar innovatsiyalari va yutuqlarini o'rganish va ularni mamlakatimizda joriy etish zarur deb hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda muammolarni ijobiy hal qilish uchun bir qator imkoniyatlar paydo bo'ldi ya'ni ta'limdagi muammolar. Axborot va pedagogik integratsiyani amalga oshirish o'quv jarayonidagi texnologiyalarni oshirish bilan bog'liq maqsadlarga erishishni talab qiladi. Kompyuterga asoslangan o'qitish va nazorat qilish jarayonini qamrab olgan ushbu jarayonning samaradorligi texnologiyasi, shuningdek, bu jarayonni aniq shaklda bosqichma-bosqich amalga oshirish. Elektron darsliklarga tayangan holda o'qitish va nazorat qilish jarayonini rivojlantirish axborot texnologiyalariga asoslangan va ularning mexanizmlarini yordami bilan tashkil etish, har bir mavzu bo'yicha gipermedia, multimedia, gipermatn, audio, video kabi dasturiy vositalar foydalanish ta'lim tizimida o'qitilishi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Axborot jamiyatiga o'tish zaruriyati jahon iqtisodiyotida yangi texnologik tartib shakllanishi va ustuvorligi, axborot resurslarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning haqiqiy resurslariga o'tishi, jamiyatni axborot mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan talabini qondirish, ijtimoiy ishlab chiqish tizimida axborot kommunikatsion infrastruktura ahamiyatini oshishi, xalqaro axborot almashinuvlar asosida maorif, ilmiy-texnik va madaniy sohalarning takomillashuvi, «global axborot afzalliklarini» teng huquq asosida ishlatish bilan shartlanadi. Oxirgi yillarda elektron ta'limning an'anaviy ta'limga qaraganda afzallik jihatlari ko'proq aniqlanmoqda. So'nggi vaqtlarda ta'lim oluvchilar va o'qituvchilar an'anaviy

ta'limning ba'zi turlariga qaraganda onlayn ta'limning afzalliklari ko'proq degan xulosaga kelmoqdalar. Sababi, ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan raqamli o'qitish platformalari ko'paymoqda, bunda an'anaviy va onlayn ta'limning eng yaxshi tomonlari birlashtirilib aralash ta'lim tizimi shakllantirilmogda. Aralash ta'lim narxining pastligi, moslashuvchanligi, bepulligi, bundan tashqari ta'lim jarayonida murakkab texnologiyalarni qo'llash afzalligi ushbu alternativa uchun sabab bo'ladi. Bu tendensiyaga bo'lgan qiziqish ta'lim jarayonida talabalarga ta'sir etadi va ta'lim sifatini oshiradi. Ko'pgina tadqiqotlar onlayn ta'lim talabalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga sabab bo'lishini ko'rsatgan, ya'ni talabalarning mustaqil ta'lim olishiga, individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda o'quv jarayoniga moslashtirish qobiliyatini shakllantirishga asos bo'ladi. Elektron ta'limda rivojlanishini talabalarning raqamli dunyoda o'zini erkin tutishi, ya'ni kerakli ma'lumotlarni yuklab olishi, tahlil qilishi, onlayn kontentlardan erkin foydalana olish qobiliyatida ko'rishimiz mumkin. Vaqt o'tgan sayin ushbu tendensiyaga texnologiyalarni qo'llash asosida an'anaviy ta'limning hohlagan turi, metodi, ta'lim berish usulini kiritishimiz mumkin.

Hozirgi globallashuv davrida internet tarmog'i orqali real vaqt tizimida o'qitish tezlik bilan rivojlanib borayotgan ta'lim olish turlaridan biri hisoblanmoqda. Elektron ta'lim tizimi ixtiyoriy masofadan hech bir to'siqlarsiz ta'lim berish va ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, an'anaviy ta'lim tizimiga nisbatan real vaqt tizimidagi masofaviy ta'lim tizimida o'qitish samaradorligi yuqoriroqdir (Means, Toyama, Merfi, Bakiya va Jons, 2013). Real vaqt tizimidagi masofaviy o'qitish tizimida video ma'ruzalardan foydalanish eng samarali o'qitish usulidir. Misol keltiradigan bo'lsak, Vang (2008) Tayvand davlatida 10 yil meditsina sohasida o'qib, onlaynda o'qitilayotgan tibbiyot bo'yicha video ma'ruzalar yordamida aholi orasida tibbiy xizmatni yaxshilanganligini aytadi. Yana bir misol, Janubiy Koreyaning poytaxti Seul shahrida joylashgan Chung-Ang universitetida har bir fan bo'yicha onlayn elektron sinfi (e-class) mavjud. Fanga qatnashishga ro'yxadan o'tgan talaba "e-class" ga ham kirish huquqiga ega bo'ladi. Ushbu "e-class" da nafaqat Microsoft Power Point dasturida qilingan prezentatsiyalar balki, video ma'ruzalar, uy vazifasi topshiriqlari ham mavjud. Mashg'ulotga ma'lum sabab bilan qatnasha olmagan yoki darsni yaxshi o'zlashtira olmagan talaba "e-class" ga kirib video ma'ruzalardan foydalanishi mumkin. Bu albatta ta'lim olish samaradorligini yanada oshiradi va yetuk kadrlar tayyorlashga zamin bo'ladi degan fikrdaman.

Insoniyat faoliyatining aksariyat jabhalarini kompyutersiz tasavvur qilish qiyin. Faoliyatning eng tez o'zgaruvchan dinamik turi bo'lgan ta'lim ham ushbu jaraëndan chetda qolmadi. Bu holatda kompyuter bilan muloqotni osonlashtirish, uning e'tiborini tortish, qiziqtirish uchun ma'lumotingizni boshqalarga qanday qilib eng qulay va samarali tarzda yetkazish mumkinligi to'g'risida savol tug'iladi. Multimedia texnologiyalari (multi – ko'p, media – muhit) – bir vaqtning o'zida ma'lumot taqdim etishning bir nechta usullaridan foydalanishga imkon beradi : matn, tasvir, audio va video.

Multimediali texnologiyaning eng muhim xususiyati interfaollik – axborot muhiti ishlashida foydalanuvchi ta'sir o'tkaza olishga qodirligi xisoblanadi. So'nggi yillar davomida ko'plab multimediali dasturiy maxsulotlar yaratildi va yaratilmoqda: ensiklopediyalar, o'rgatuvchi dasturlar, kompyuter taqdimotlari va boshqa.

Multimediali elektron ta'lim resurslarini yaratish muallifning mahorati, tajribasi va fantaziyasiga bog'liq.

Multimediali elektron ta'lim resurslarini yaratishning usullarini shartli ravishda ikki qismga ajratish mumkin.

- Dasturlash tillaridan foydalangan holda (ko'p mehnat talab qilinad

- Instrumental tizimlardan foydalanish

Axborotlashtirish sohasidagi davlat siyosati, axborot resurslari, axborot texnologiyalari va axborot tizimlarini rivojlanish va takomillashuvining zamonaviy jahon tamoyillarini hisobga olgan holda milliy axborot tizimlarini yaratishga qaratilgan. Soxalarda katta xajmdagi axborotlarni to'planishi, yaxlit axborot makonini vujudga kelishi, ularni saqlash, qayta ishlash, uzatish jarayonlarida zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalardan foydalanishni yo'lga qo'yishni bilish lozim. Shu borada ta'lim tizimida xam o'quv jarayonini olib borish uchun mo'ljallangan turli kompyuter dasturlari ishlatilib kelinmoqda va ularning soni kun sayin ortmoqda. Elektron ta'lim resurslar (ETR) - davlat ta'lim standarti va fan dasturida belgilangan, bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishni, o'quv jarayonini elektron vositalar yordamida kompleks loyihalash asosida kafolatlangan natijalarni olishni, mustaqil bilim olish va o'rganishni hamda nazoratni amalga oshirishni ta'minlaydigan, talabning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan elektron ta'lim- uslubiy manbalar, didaktik vositalar va materiallar, multimediali elektron ta'lim resurslari, baholash metodlari va mezonlarini o'z ichiga oladi. ETR deyarli barcha axborotli materiallarni yagona axborot majmuasiga jamlash imkonini beradi. Bundan tashqari, unda davr talabidagi kerakli interfaollik, ko'rgazmalilik, mobillik, ixchamlik va ularni ko'paytirishda kam harajat sarflash, ko'p variantlilik, ko'p bosqichlilik bo'lish bilan birga bilim va ko'nikmalarni tekshirish uchun topshiriqlar, vaziyatli masalalar, keyslar va testlar to'plamining ko'p bo'lishi hamda vaqti-vaqti bilan yangilanib turishini ta'minlaydi. Zamonaviy elektron ta'lim resurslarining afzalligi, avvalo, o'quv jarayonida talabalarda mustaqillik va faollik rolini samarali tashkil etishdan iborat. Ta'lim jarayoniga ETRni joriy etish talabalarga fan bo'yicha axborotning to'liq manzarasini namoyish etish bilan birga, o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, o'qitishni individuallashtirish, nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish imkonini beradi, ya'ni o'quv jarayoni samaradorligini

oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, zamonaviy elektron ta'lim resurslarning afzalligi talabaga taqdim etilayotgan o'quv axborotlarini erkin qabul qilish, ularni individuallik xususiyatiga ko'ra, o'zlashtirishida pedagogning o'qitish funksiyasi talabning o'ziga o'tadi. Bunda pedagog o'quvchini faqat qo'llab-quvvatlaydi, o'quv axborotlari oqimidan samarali foydalanish hamda yuzaga

keladigan muammolarni hal etishda kerakli ko'rsatmalar orqali muammoni hal etishda yordam beradi.

Foydalangan adabiyotlar royxati:

1. Information and communication technologies in education: UNESCO Institute for information technologies in education - M. : IITO YUNESKO, 2013.
2. Novak, P. The Growing Digital Divide: Implications for an Open Research Agenda. Understanding the Digital Economy: Data, Tools and Research. Ed. B. Kahin and E. Brynjolffson. Cambridge, MA: The MIT Press., 2000.
3. Measuring the Information Society (MIS). Executive Summary. ITU edition, 2015.
4. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.
5. Portal Internet-obucheniya E-education.ru - <http://www.e-education.ru>.
6. Muratov Khusan Holmuratovich. Implementation of independent educational activities of students. European journal of research and reflection in educational sciences. vol. 7 no. 12, 2019. issn 2056-5852. 25-25.
7. Muratov Khusan Kholmuratovich; Abdulkhamidov Sardor Mardanaqulovich; Jabbarov Rustam Ravshanovich; Khudaynazarova Ugiloy Sharifovna and Baymurzayeva Oykaram Shodiyevna. Methodology of Improving Independent Learning Skills of Future Fine Art Teachers (On the Example of Still Life in Colorful Paintings). International Journal of Psychosocial Rehabilitation ISSN:1475-7192. March 2020. Volume 24 - Issue 5. -pp. 2043-2048.
8. Botir Boltabaevich Baymetov, Khusan Kholmuratovich Muratov. Self Sketches as a Tool in the Professional Training of a Future Artist-Teacher. Solid State Technology. 2020/2/29. Vol. 63 № 2 (2020). 224-231.

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО АННЫ АХМАТОВОЙ. ТАШКЕНТСКИЙ ЦИКЛ

Шерматова Назира Рахмонкуловна

Преподаватель русского языка

Самаркандского областного юридического лицея

Аннотация. В статье исследуется ташкентский период творчества Анны Ахматовой во время Великой Отечественной войны (1941-1944). Рассматриваются основные тематические и стилистические особенности произведений, созданных в эвакуации, их влияние на дальнейшее творчество поэтессы и их место в советской литературе военного времени. Анализируются биографические обстоятельства пребывания Ахматовой в Ташкенте, особенности восприятия восточной культуры и их отражение в поэтике "ташкентских текстов".

Ключевые слова: Анна Ахматова, советская поэзия, Ташкент, эвакуация, военная лирика, Восток в русской поэзии, "Поэма без героя"

Annotatsiya. Maqolada Anna Akhmatova ijodining Buyuk Vatan urushi davridagi (1941-1944) Toshkent davri o'rganilgan. Evakuatsiyada yaratilgan asarlarning asosiy tematik va uslubiy xususiyatlari, ularning shoirning keyingi ijodiga ta'siri va urush davridagi sovet adabiyotidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Akhmatovaning Toshkentda bo'lishining biografik holatlari, Sharq madaniyatini idrok etish xususiyatlari va ularning "Toshkent matnlari" poetikasida aks etishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Anna Akhmatova, sovet she'riyati, Toshkent, evakuatsiya, harbiy lirika, rus she'riyatida Sharq, "qahramonsiz she'r"

Abstract. The article examines the Tashkent period of Anna Akhmatova's work during the Great Patriotic War (1941-1944). The main thematic and stylistic features of the works created during the evacuation are considered, their influence on the further work of the poetess and their place in the Soviet literature of wartime. The article analyzes the biographical circumstances of Akhmatova's stay in Tashkent, the peculiarities of perception of oriental culture and their reflection in the poetics of the "Tashkent texts".

Keywords: Anna Akhmatova, Soviet poetry, Tashkent, evacuation, military lyrics, the East in Russian poetry, "Poem without a Hero"

Введение. Эвакуация Анны Ахматовой в Ташкент в период с ноября 1941 по май 1944 года представляет собой уникальный феномен творческого преобразования в условиях вынужденного перемещения и культурной адаптации. Этот период, часто называемый исследователями "ташкентским циклом", стал временем необычайного творческого подъема после длительного периода поэтического молчания [Берестов, 2001, с. 45].

Актуальность исследования обусловлена тем, что ташкентский период творчества Ахматовой, несмотря на его значимость для понимания творческой эволюции поэтессы, до сих пор остается недостаточно изученным

в литературоведении. Кроме того, анализ этого периода позволяет проследить важные процессы культурного взаимодействия и взаимовлияния русской и восточной культур в экстремальных исторических обстоятельствах.

Методология и обзор литературы. Методология исследования базируется на комплексном подходе, включающем биографический, культурно-исторический и структурно-семантический методы анализа. Для воссоздания биографического контекста привлекаются документальные источники, мемуары современников, свидетельства самой Ахматовой.

Источниковой базой исследования служат поэтические произведения Ахматовой 1941-1944 годов, вошедшие в циклы "Луна в зените", "Ташкентские страницы", а также фрагменты "Поэмы без героя", созданные в этот период. Кроме того, привлекаются архивные материалы, воспоминания современников, литературоведческие исследования.

Историография вопроса представлена работами отечественных и зарубежных исследователей. Значительный вклад в изучение ташкентского периода внесли Э. Бабаев [1], В. Виленкин [2], В. Берестов [3], Б. Гаспаров [4]. В монографии Б. Голендера [5] представлен детальный анализ культурной жизни эвакуированной интеллигенции в Ташкенте и роли Ахматовой в этой среде. С. Кормилов [6] исследовал влияние восточных мотивов и образов на творчество поэтессы этого периода.

В работах Р. Тименчика [7] и М. Кралина [8] дан текстологический анализ произведений ташкентского периода, прослежены интертекстуальные связи и эволюция поэтики Ахматовой. С. Сомова [8], которые на основе личных воспоминаний и архивных материалов воссоздали биографический и творческий контекст пребывания Ахматовой в Ташкенте.

Результаты и обсуждение. Прибытие Ахматовой в Ташкент 9 ноября 1941 года после эвакуации из блокадного Ленинграда означало для поэтессы не только физическое спасение, но и погружение в новую культурную среду. По свидетельствам современников, первоначально Ахматова остро переживала разлуку с родным городом, что нашло отражение в стихотворениях "Птицы смерти в зените стоят...", "Мужество", "Постучись кулачком — я открою". Строки "Я теперь за высокой горою, / За пустыней, за ветром и зноем" [Ахматова, 1999, с. 204] отражают географическую и психологическую дистанцию, отделяющую поэтессу от воюющего Ленинграда.

В Ташкенте Ахматова сменила несколько адресов проживания: общежитие писателей на улице Карла Маркса, 7, дом на Жуковской улице, 54, временное пребывание на Хорезмской улице, 7. Эти перемещения и бытовые условия жизни эвакуированных нашли отражение в стихотворении "Как в трапезной — скамейки, стол, окно..." [Ахматова, 1999, с. 208], где точные бытовые детали соседствуют с философскими размышлениями.

Ташкентский период в биографии Ахматовой ознаменовался важными событиями: тяжелым заболеванием тифом, активной общественной

деятельностью (выступления в госпиталях, на литературных вечерах), работой с начинающими поэтами, публикацией сборника стихов в 1943 году (первого после долгого перерыва). Особое значение имели личные контакты с представителями эвакуированной интеллигенции и местной культурной элитой. Дружба с композитором А. Козловским, знакомство с Ю. Чапским, общение с узбекскими поэтами Айбеком и Чусты обогатили творческие поиски Ахматовой и расширили культурный контекст ее произведений.

Анализ стихотворений ташкентского периода позволяет выделить несколько основных тематических групп:

1) Патриотическая лирика и стихи о войне: "Мужество", "Клятва", фрагменты из цикла "Ветер войны". В этих произведениях Ахматова выступает как выразитель народного горя и национального достоинства, что позволило ей вернуться в официальную литературу. Стихотворение "Мужество", опубликованное в газете "Правда", стало знаковым для всей военной поэзии.

2) Стихи о Ташкенте и восточные мотивы: "Заснуть огорченной, проснуться влюбленной...", "Ташкент зацветает", "Это рысьи глаза твои, Азия...". В этих произведениях восточные образы (тополь, мак, арыки, ташкентское небо) приобретают символическое значение, становясь частью личной мифологии поэтессы.

3) Автобиографические стихи с мотивами личной судьбы: "Не оттого, что зеркало разбилось...", цикл "Cinqe", "В ту ночь мы сошли друг от друга с ума...". Эти произведения содержат зашифрованные отсылки к личным переживаниям, которые до сих пор вызывают дискуссии среди исследователей.

4) Философская и мемориальная лирика: "Явление луны", "А в книгах я последнюю страницу...", фрагменты "Поэмы без героя". В этих произведениях Ахматова осмысляет опыт Серебряного века, свою творческую миссию и трагические судьбы своего поколения.

Особого внимания заслуживает образ тени/профиля, который становится лейтмотивом ташкентских стихов. По свидетельствам современников, в доме на Жуковской улице и в доме Козловских на Хорезмской улице были обведены силуэты профиля Ахматовой, и этот биографический факт трансформировался в поэтический образ в стихотворении "А в книгах я последнюю страницу..." [Ахматова, 1999, с. 215].

Анализ поэтики ташкентских произведений Ахматовой позволяет выявить ряд характерных особенностей. Прежде всего, обращает на себя внимание синтез восточных и западных культурных кодов. В стихотворении "В ту ночь мы сошли друг от друга с ума..." образы Стамбула и Багдада соседствуют с упоминаниями Варшавы и Ленинграда, создавая многослойное культурное пространство. Это позволяет поэтессе выстраивать сложные ассоциативные связи между различными культурными традициями.

Также заметна тенденция к эпическому обобщению. Лирические произведения этого периода часто выходят за рамки субъективных

переживаний, приобретая черты исторического свидетельства, что особенно заметно в стихотворениях о войне и в работе над "Поэмой без героя". Ахматова стремится осмыслить не только личный опыт, но и судьбу целого поколения, эпохи.

Характерно для ташкентского периода усиление символического подтекста. Бытовые детали ташкентской жизни (арыки, цветущие деревья, глиняные стены) превращаются в устойчивые символы, образуя особый поэтический словарь. Эти образы становятся знаками особого "восточного текста" Ахматовой.

Заключение. Ташкентский период творчества Анны Ахматовой представляет собой уникальный феномен культурной адаптации и творческого преобразования в экстремальных исторических обстоятельствах. Пребывание в Ташкенте стало для поэтессы не только физическим спасением от блокады, но и погружением в новую культурную среду, что способствовало творческому подъему после длительного периода поэтического молчания.

Анализ произведений этого периода свидетельствует о значительном расширении тематического и стилистического диапазона поэзии Ахматовой. Восточные мотивы органично вплетаются в традиционную ахматовскую поэтику, обогащая ее новыми образами и символами. Патриотическая лирика военных лет демонстрирует способность поэтессы выразить национальное чувство и народное горе в условиях исторической катастрофы. Автобиографические и философские стихи этого периода содержат глубокие размышления о судьбе поколения и творческой миссии поэта.

Ташкентский период стал важным этапом в работе над "Поэмой без героя", ключевым произведением позднего творчества Ахматовой. Многие художественные находки этого периода получили развитие в послевоенной поэзии, определив характер позднего творчества поэтессы.

Значение ташкентского периода выходит за рамки индивидуальной творческой биографии, представляя собой значимый пример культурного взаимодействия и диалога между русской и восточной традициями в экстремальных исторических обстоятельствах. Стихи ташкентского цикла стали важным вкладом в традицию "восточного текста" в русской поэзии XX века.

Список литературы

1. Бабаев Э. Г. Воспоминания. СПб.: Инапресс, 2000. 304 с.
2. Виленкин В. Я. В сто первом зеркале. М.: Советский писатель, 1990. 336 с.
3. Берестов В. Д. Светлые силы. Ташкентский дневник. М.: Прогресс-Плеяда, 2001. 224 с.
4. Гаспаров Б. М. Поэтика «Поэмы без героя» в контексте русского модернизма. М.: НЛО, 2012. 168 с.
5. Голендер Б. А. Ташкент в эвакуации. Культурная жизнь в эвакуации. Ташкент: Шарк, 2018. 336 с.

6. Кормилов С. И. Поэтическое творчество Анны Ахматовой. М.: МГУ, 2010. 256 с.
7. Тименчик Р. Д. Последний поэт: Ахматова в 60-е годы. Иерусалим-М.: Гешарим/Мосты культуры, 2014. 602 с.
8. Кралин М. М. Победившее смерть слово. Томск: Водолей, 2000. 382 с.
9. Сомова С. Тень на глиняной стене // MyTashkent.Uz. 2015. URL: <https://mytashkent.uz/2015/05/20/anna-ahmatova-v-tashkente-okonchanie/>

TIBBIYOT TERMINLARIDA METAFORALARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA)

Ergashova Iroda

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 1-kurs magistranti

Madiyeva Madina Yusupovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti,

Rus tili va xorijiy tillar katta o'qituvchisi f.f.b.f.d. (PhD)

Tel.: 93 794 50 00

e-mail: madinayusupovna1984@gmail.com

Annotation. Tadqiqotda o'zbek va ingliz tillarida tibbiyot terminologiyasidagi metaforalarning pragmatik xususiyatlari o'rganiladi. U metaforalarning murakkab tushunchalarni qanday soddalashtirishi, muloqotni kuchaytirishi va tibbiy kontekstda hissiy reaksiyalarni keltirib chiqarishi ta'kidlangan. Qiyosiy tahlil "urush", "mexanika" va "tabiiy ofatlar" kabi metaforik modellarga e'tibor qaratib, madaniy va lingvistik o'xshashlik va farqlarni ochib beradi. Tadqiqot ko'p tilli sog'liqni saqlash muassasalarida tilshunoslar, tibbiyot mutaxassislari va tarjimonlar uchun tushunchalar berib, ishonirish, ravshanlik va empatiyada metaforalarning rolini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: tibbiyot terminologiyasi, metaforalar, qiyosiy tilshunoslik, madaniy ta'sir, kognitiv omillar, o'zbek tili, ingliz tili, tibbiy nutq, tarjima muammolari.

Annotation. The study examines the pragmatic features of metaphors in medical terminology in Uzbek and English. It highlights how metaphors simplify complex concepts, enhance communication, and evoke emotional responses in medical contexts. Comparative analysis reveals cultural and linguistic similarities and differences, focusing on metaphorical models like "war," "mechanics," and "natural disasters." The research emphasizes the role of metaphors in persuasion, clarity, and empathy, providing insights for linguists, medical professionals, and translators in multilingual healthcare settings.

Key words: medical terminology, metaphors, comparative linguistics, cultural influence, cognitive factors, Uzbek language, English language, medical speech, translation problems.

Аннотация. В исследовании рассматриваются прагматические особенности метафор в медицинской терминологии на узбекском и английском языках. В нем подчеркивается, как метафоры упрощают сложные концепции, улучшают коммуникацию и вызывают эмоциональные реакции в медицинских контекстах. Сравнительный анализ выявляет культурные и языковые сходства и различия, уделяя особое внимание метафорическим моделям, таким как «война», «механика» и «стихийные бедствия». В исследовании подчеркивается роль метафор в убеждении, ясности и эмпатии,

что дает знания лингвистам, медицинским работникам и переводчикам в многоязычных медицинских учреждениях.

Ключевые слова: медицинская терминология, метафоры, сравнительное языкознание, культурное влияние, когнитивные факторы, узбекский язык, английский язык, медицинская речь, проблемы перевода.

Kirish. Tilning asosiy xususiyati sifatida metafora turli sohalarda, xususan, tibbiy terminologiya kabi maxsus nutqda muhim rol o'ynaydi. Tibbiyot kontekstida metaforalar murakkab tushunchalarni soddalashtirishga yordam beradi va ularni professionallar va bemorlar uchun qulayroq qiladi. O'zining aniqligi va texnikligi bilan mashhur bo'lgan tibbiy terminologiya ko'pincha mavhum ilmiy tushunchalar va kundalik til o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etish uchun metaforik iboralarga tayanadi. Tibbiy nutqda metaforalardan foydalanish nafaqat lingvistik vosita, balki his-tuyg'ularni tushuntirish, jalb qilish va hatto uyg'otish uchun kognitiv va kommunikativ strategiya sifatida ham xizmat qiladi.

Tibbiyot tilidagi metaforalarni o'rganish tilshunoslarning, xususan, ularning pragmatik funksiyalari - tushunish, qaror qabul qilish va shaxslarning hissiy reaksiyalariga qanday ta'sir qilishlari nuqtai nazaridan e'tiborni tortdi. Ularning keng qo'llanilishiga qaramay, metaforalarning qo'llanilishi va talqini tillar, madaniyatlar va tibbiyot tizimlarida farq qilishi mumkin. Ushbu tadqiqot ikki xil til – o'zbek va ingliz tillarining tibbiy terminologiyasi doirasidagi metaforalarning pragmatik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan.[1]

Muhokama va natijalar. Ushbu bo'limda biz o'zbek va ingliz tillarida tibbiyot terminologiyasidagi metaforalarning qiyosiy tahlili natijalarini taqdim etamiz. Natijalar ushbu tillarda metaforalarning o'ziga xos, ammo bir-birini to'ldiruvchi rolini, xususan, tushunishga yordam berish, hissiy aloqalarni rivojlantirish va sog'liqni saqlash sohasidagi madaniy va lingvistik to'siqlarni engib o'tish uchun tibbiy nutqda qanday qo'llanilishini ta'kidlaydi [2; 133-136].

1. Metaforalar tibbiyot terminologiyasida kognitiv vositalar sifatida

O'zbek va ingliz tillarida mavhum yoki murakkab tibbiy tushunchalarni bemorlar va tibbiyot xodimlari uchun tushunarliroq qilish uchun metaforalardan foydalaniladi. Masalan, ingliz tilida "saratonga qarshi kurashish" yoki "kasallik bilan kurashish" kabi atamalar keng tarqalgan bo'lib, bu erda kasalliklar metafora sifatida dushman sifatida ifodalanadi. Xuddi shunday, o'zbek tilida "kasallikni yengish" yoki "xastalikni yo'q qilish" (kasallikni yo'q qilish) kabi metaforalar keng tarqalgan. Ushbu iboralar kasallikni jang sifatida tushunishga umumiy kognitiv yondashuvni ko'rsatadi, bunda shaxs (yoki tibbiy jamoa) kasallikni engish uchun kurashishi kerak.

2. Metaforalar orqali hissiy jalb qilish[3]

Ikkala tildagi metaforalar ham bemorlar va tibbiy yordam ko'rsatuvchilarning hissiy javoblarini olishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ingliz tilida "tunnel oxiridagi yorug'lik" yoki "tiklanish umidi" kabi atamalar ko'pincha davolanish paytida ishonch va optimizmni kuchaytirish uchun ishlatiladi. Ushbu metaforik iboralar umid va tiklanish tuyg'usini uyg'otadi, bu jiddiy sog'liq muammolariga duch kelgan bemorlarning hissiy holatini boshqarishda juda muhimdir.

3. Tibbiy bilimlardagi bo'shliqlarni bartaraf etishda metaforalarning o'rni

Metaforalar ikkala tilda ham texnik tibbiy bilimlar va oddiy tushunish o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish uchun ishlatiladi. Ingliz tilida "virus askar sifatida" yoki "tana mashina sifatida" kabi atamalarning metaforik qo'llanilishi mutaxassis bo'lmaganlar uchun murakkab biologik jarayonlarni soddalashtirishga yordam beradi. Ushbu metaforalar bemorlarga immunitet tizimi qanday ishlashini yoki davolash rejasi ularning tanasida qanday ishlashini tasavvur qilishni osonlashtiradi.

4. Tarjima va madaniyatlararo muloqotdagi muammolar

Tibbiy metafora tarjimasidagi jiddiy muammo tillar o'rtasidagi o'ziga xos madaniy va kognitiv farqlardan kelib chiqadi. Masalan, tibbiy holat yoki davolash strategiyasi bilan bog'liq metaforik iboralarni ingliz tilidan o'zbek tiliga (yoki aksincha) tarjima qilishda nafaqat atamaning texnik aniqligini, balki hissiy va madaniy rezonansni ham saqlab qolish juda muhimdir [4; 411–426].

Quyidagi misollar tibbiyotda metaforalarining pragmatik xususiyatlarini ko'rsatadi, ingliz va o'zbek tillaridagi tibbiy terminologiyadagi metaforalarni taqqoslaydi:

Urush metaforasi

Inglizcha: "Fight against cancer" (Saraton bilan kurash)

O'zbekcha: "Saraton bilan kurashish"

Ushbu metafora kasallikni dushman sifatida tasavvur qilib, bemorlarni kurashishga chaqiradi.

Mexanika metaforasi

Inglizcha: "Heart pump failure" (Yurak nasosi ishlamay qolishi)

O'zbekcha: "Yurak nasosi yomonlashishi"

Bu metafora yurakning ishlashini mexanik tizimga o'xshatib, uning nosozligini tushuntiradi.

Tabiiy ofatlar metaforasi

Inglizcha: "Stroke" (Miokard infarkti yoki miyaga falaj urishi)

O'zbekcha: "Miya falaji"

Bu metafora miyaning zararlanishini tabiiy ofat bilan taqqoslab, kasallikning shiddatini bildiradi.

Ijtimoiy oraliq metaforasi

Inglizcha: "Catch the flu" (Grippni yuqtirish)

O'zbekcha: "Grippni olish"

Bu yerda "catch" so'zi bemorning kasallikka duch kelishini ifodalaydi, lekin buni oddiy bir ish sifatida ko'radi.

Ushbu metaforalar tibbiyotda murakkab tushunchalarni oddiy va tasavvur qilinadigan shaklda ifodalash uchun ishlatiladi, bemorlarni tushunishga va ular bilan muloqot qilishga yordam beradi [5; 45-60].

Tibbiyot terminologiyasidagi metaforalarni o'zbek va ingliz tillarida o'rganish ushbu majoziy iboralarning sog'liqni saqlash sohasida muloqotni osonlashtirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Metaforalar murakkab tibbiy tushunchalarni soddalashtirishga yordam beradi, ularni ko'proq o'zaro bog'laydi va

bemorning tushunishini va hissiy faolligini oshiradi. "Urush", "mexanika" va "tabiiy ofatlar" kabi metaforik modellar orqali tibbiy til yanada jonli va tushunarli bo'lib, odamlarga qiyin tibbiy vaziyatlarni boshqarishga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, har ikkala tilda metaforalardan foydalanishda sezilarli o'xshashliklar mavjud bo'lsa-da, madaniy nuanslar ularning talqini va funksiyasini shakllantiradi. O'zbek va ingliz tillarida metaforalar ishontirish, tushuntirish, hamdardlik kabi muhim pragmatik maqsadlarga xizmat qiladi. Ular tibbiyot mutaxassislari texnik til va kundalik tushunish o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etish uchun foydalanadigan vositalardir.

Tibbiy nutqdagi metaforalarning pragmatik ta'sirini tushunish sog'liqni saqlash muassasalarida madaniyatlararo muloqotni yaxshilash uchun juda muhimdir. Tilshunoslar, tibbiyot xodimlari va tarjimonlar metafora kuchini tan olish orqali bemorlar bilan o'zaro munosabatlarini yaxshilashlari mumkin, bu tibbiy ma'lumotlarning til va madaniy chegaralar bo'ylab aniq va hissiy rezonansli bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Q. Shadmanov, A. Usmanxodjayev, O'. Abilov, M. Turaxanova "Tibbiy atamalar lug'ati" Toshkent "Donishmand ziyosi" 2022.
2. Abidova Mavjuda Ikramovna" Tibbiyot terminlarini amaliy xorijiy tilda o'qitish metodikasini ishlab chiqish modelining zarurati va uni takomillashtirish", Science and innovation issn: 2181-3337 international scientific journal 2022 №4 133-136 b.
3. S.I. Fayzullaev – "Improving the methodology of teaching foreign languages based on the competence approach in the higher medical education system" Международный научный журнал № 9(100), часть 2 "Новости образования: исследование в XXI веке" апрель, 2023 г.
4. Nerlich, B., & Halliday, C. (2007). A Conceptual History of Metaphors for COVID-19: War and Beyond. *Public Understanding of Science*, 16(4), 411–426.
5. Bukhari, M. (2019). "The Role of Metaphors in Medical Discourse: A Cross-Cultural Perspective." *Journal of Linguistic Studies*, 12(2), 45-60.

**GEOMA'LUMOTLAR BAZASINI INTERPOLYATSIYA QILISH USULINI
ISHLAB CHIQUISH GIS TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB,
SIRDARYO MINTAQASIDAGI YER OSTI SUVLARINING
GIDRODINAMIK PARAMETRLARIDAGI O'ZGARISHLARNI
BAHOLASH VA MONITORING QILISH**

Xolmatova Shahodat Uralovna

*Davlat geologik monitoring xizmati gidrogeologi
shahodatxolmatova@gmail.com*

Annotatsiya. Respublikamizda, xususan, Sirdaryo viloyatida sug'oriladigan yerlarda tuproqning sho'rlanishi yer osti suvlarining sath darajasi, sho'rlanishi va ularning harakati bilan bevosita bog'liqdir. Yer osti suvlarining sath darajasi va sho'rlanishi asosan drenaj tizimlarining holati, atmosferadan tushadigan yog'ingarchilik miqdori, o'sish davrida yangi suv manbalarining mavjudligi va yer osti suvlarining tashqaridan harakati bilan bog'liq. GIS texnologiyalari turli sohalarda kelajakda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin. GIS ma'lumotlarni to'plash, yangilash yoki tahlil qilishda foydalanishga imkon beradi. Yer yuzasidagi jarayonlar dinamik ravishda o'zgarib boradi, shuning uchun GIS ma'lumotlarini tezda yangilash va yangi ma'lumotlar olish, tahlil qilish zarur. GIS texnologiyalari qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi va melioratsiya hamda boshqa ko'plab sohalarda keng qo'llanilmoqda. GISda ma'lumotlarni tahlil qilish, uzatish va saqlash bo'yicha masalalar hal qilinadi.

Kalit so'zlar: GIS texnologiyalari, geoma'lumotlar bazalari, interpolyatsiya qilish, yer osti suvlarining holati, gidrodinamik parametrlar, sho'rlangan hududlar, qishloq xo'jaligi, meliorativ gidrogeologik monitoring.

Аннотация. В нашей республике, в частности в Сырдарьинской области, засоление орошаемых земель непосредственно связано с уровнем грунтовых вод, их минерализацией и движением. Уровень грунтовых вод и их засоленность в основном зависят от состояния дренажных систем, количества атмосферных осадков, наличия новых источников воды в вегетационный период и притока грунтовых вод извне. ГИС-технологии могут создать новые возможности в различных сферах в будущем. Они позволяют собирать, обновлять и анализировать данные. Процессы на земной поверхности динамически изменяются, поэтому важно быстро обновлять ГИС-данные, получать и анализировать новую информацию. ГИС-технологии широко применяются в сельском хозяйстве, водном хозяйстве, мелиорации и многих других областях. В ГИС решаются задачи анализа, передачи и хранения данных.

Ключевые слова: ГИС-технологии, базы геоданных, интерполяция, состояние подземных вод, гидродинамические параметры, засоленные территории, сельское хозяйство, мелиоративно – гидрогеологический мониторинг.

Abstract. In our republic, particularly in the Syrdarya region, soil salinization in irrigated lands is directly related to groundwater levels, salinity, and movement. The level and salinity of groundwater mainly depend on the condition of drainage systems, the amount of atmospheric precipitation, the presence of new water sources during the growing season, and the external movement of groundwater. GIS technologies can create new opportunities in various fields in the future. They enable the collection, updating, and analysis of data. Surface processes change dynamically, making it necessary to quickly update GIS data, acquire new information, and conduct analysis. GIS technologies are widely used in agriculture, water management, land reclamation, and many other fields. GIS addresses issues related to data analysis, transmission, and storage.

Key words: GIS technologies, geospatial databases, interpolation, groundwater condition, hydrodynamic parameters, saline areas, agriculture, meliorative hydrogeological monitoring.

Kirish. Yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlarini o'rganish va monitoring qilish suv sifatini yaxshilanishini ta'minlash va suv resurslarining optimal boshqarilishini amalga oshirish uchun muhimdir. O'zbekistonning Sirdaryo mintaqasi, o'zining qishloq xo'jaligi va sanoat faoliyati bilan tanilgan hudud sifatida, yer osti suvlariga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshiradi. Bu hududda yer osti suvlarining sifat va miqdor jihatidan qanday o'zgarishini aniq baholash, muhim ekologik va iqtisodiy masalalardan biridir.

Geografik Axborot Tizimlari (GIS) va geoma'lumotlar bazalari (GMB) bu jarayonda katta rol o'ynaydi. GIS texnologiyalari, ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa yer osti suvlarining holatini batafsilroq tushunishga yordam beradi. GIS yordamida to'plangan ma'lumotlar bazasini samarali interpolatsiya qilish usullari orqali, hudud bo'yicha suv resurslarining taqsimoti va o'zgarishlarini aniqlash mumkin bo'ladi.

Interpolyatsiya usullari – bu ma'lumotlar orasidagi bo'shliqlarni to'ldirish va nuqtalar orasida uzluksiz tarqatish orqali aniqroq va ishonchli natijalar olish imkonini beruvchi matematik metodlardir. Bu usullar yordamida, yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlarini, masalan, bosim, oqim tezligi va suvning sho'rlanish darajasi kabi ko'rsatkichlarni aniqroq baholash mumkin bo'ladi. Sirdaryo mintaqasida bu usullarni qo'llash, suv resurslarini boshqarish va ularning o'zgarishini kuzatish uchun kerakli usullardan biri bo'lishi mumkin.

Shu boisdan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – geoma'lumotlar bazasini interpolatsiya qilish usulini ishlab chiqish va uni Sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlaridagi o'zgarishlarni baholash va monitoring qilishda qo'llashdir. Tadqiqotda GIS texnologiyalarining imkoniyatlari to'liq o'rganiladi va interpolatsiya usullarining samaradorligi baholanadi. Bu metodologiyalar, natijada, mintaqadagi yer osti suvlarining holatini yaxshilash, samarali monitoring va barqaror boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish uchun muhim bilimlar va amaliy ko'nikmalarni taqdim etadi.

O'zbekistonning iqlim sharoiti va suv resurslari masalalarini hisobga olgan holda, ushbu tadqiqot Sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining holatini aniqroq tahlil qilish va ularni boshqarish bo'yicha tadqiqotlar va amaliy ishlar uchun mustahkam asos bo'lishi kutiladi.

Geografik Axborot Tizimi (GIS)ning rivojlanishi, sho'rlanish va namlanish holatlari, qishloq xo'jaligida ekinlarning barqaror va yuqori hosil olish uchun o'simlik hayoti uchun zarur bo'lgan barcha asosiy omillarning optimal kombinatsiyasi bo'lishi kerakligini anglatadi. Fotosintez jarayoni uchun zarur bo'lgan namlik va ozuqalar tuproqda mavjud bo'lishi, atmosferaning yuqori tuproq qatlamida termal energiya mavjud bo'lishi va suv almashinuvi yuzaga kelishi kerak [1].

O'zbekistondagi sug'oriladigan qishloq xo'jaligining aksariyat qismi cho'l hududlarida joylashgan bo'lib, bu yerlarda tabiiy asosiy sho'rlanish, yuqori mineralizatsiya va yer yuzasiga yaqin sho'rlanish mavjud. Ushbu hududlarda sug'oriladigan qishloq xo'jaligi faqat ilmiy jihatdan asoslangan melioratsiya choralari qo'llanilganda kutgan natijalarni bera oladi [2].

Turli mamlakatlarda suv xo'jaligida muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan ko'plab modellar GISda yaratilgan. Liu (2007) FAO tomonidan taklif qilingan EPIC modelini GISga kiritdi va GEPIC modelini yaratdi (J. Liu, 2007; J. Liu, 2009) [3-4]. Stockholm Environmental Institute GIS modeling orqali WEAP (water evaluation and planning) modelini yaratdi (Assaf va Saadeh, 2008). Fortes va boshqalar (2005) mavjud sug'orish rejalashtirish simulyatsiya modelini ISAREG (bu model tabiiy va iqlimiy omillarni kiritib, hududdagi chiqindilar miqdorini hisoblaydi) GISga kiritib, GISAREG modelini yaratdi. Ushbu model Sirdaryo havzasidagi suvdan foydalanish sifatini turli iqlimiy senariylarda prognoz qildi. GISda ushbu modelni yaratish mehnatni yengillashtiradi (Fortes, Platonov, va Pereira, 2005). Ushbu modellar orasida SEBAL eng keng tarqalgan modeldir. 30 dan ortiq mamlakatlar ushbu modelni suv resurslarini boshqarish uchun qo'llamoqda [6-7].

Sug'oriladigan yerlardagi meliorativ holatni aniqlash uchun bir nechta tadqiqotlar olib borilmoqda: yer osti suvlarining harakati va ularning tabiiy sug'orish omillariga ta'sirini o'rganish, tuproq sho'rlanishi va boshqa muhim ekologik va sho'rlanish choralari ta'sirini aniqlash [7]. Kollektor-drenaj tarmoqlarining texnik holatini rivojlantirish va monitoring qilish, ta'mirlash talab etadigan kollektor-drenaj tarmoqlarini vaqti-vaqti bilan ta'mirlash, fermalar va ekspluatatsiya faoliyatlarini nazorat qilish, tuman melioratsiya boshqaruvi tomonidan boshqariladi.

GIS (geografik axborot tizimi) texnologiyasi, yerni melioratsiya qilishni ta'sir etuvchi omillarni baholashda maydon tajribalari asosida GISga asoslangan ma'lumotlarni tahlil qilishni yaxshilash uchun ishlab chiqilmoqda [8].

Material va metodlar.: Shu sababli, GIS ning vazifasi har qanday formatdagi ma'lumotlarni qabul qilish, yig'ish, tahlil qilish, saqlash va uzatishni amalga oshirishdir. Ushbu ma'lumot formatlaridan biriga kirish va dasturga kirish imkoniyatlari GIS ning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. GIS ning turli

statistik tahlillar, xaritalash va turli ma'lumotlar bazalarini yaratish qobiliyati uni yer va suvni saqlashda yanada dolzarb va mashhur qiladi [9]. Shuningdek, GIS ning vazifasi har qanday formatdagi ma'lumotlarni qabul qilish, yig'ish, tahlil qilish, saqlash va uzatishni o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumot formatlariga kirish va dasturga kirish GIS ning imkoniyatlarini yanada oshiradi. GIS ning turli statistik tahlillar, xaritalash va ma'lumotlar bazalarini yaratish qobiliyati uni yer va suvni saqlashda yanada muhim va mashhur qiladi [10].

Markaziy Osiyoda yer osti suvlarini GIS yordamida monitoring qilish 2000-yildan keyin, ushbu hududda suv xo'jaligini amalga oshirganidan so'ng rivojlanishga kirishdi. Integratsiyalangan va muntazam suv boshqaruvini ta'minlash, sug'orish tizimlari va obyektlarni yaratish, suv foydalanuvchilari, vegetatsiya turi va maydon bo'yicha ma'lumotlar bazalari va xaritalarni yaratish hamda tez tahlil qilish suv boshqaruvchilari uchun asosiy muammo bo'ldi. Uzun muddatli tajribalar davomida suv boshqaruvi ushbu muammoga javob topdi. Bu yangi kompyuter texnologiyalari va ilmiy yutuqlarni suv boshqaruvida qo'llash edi. Ushbu komponent Markaziy Osiyo suv boshqaruvi rejasiga qo'shildi. Natijada, ushbu sohadagi ishlar doirasi kengaydi [11].

GIS raqamli ma'lumotlar bazasini tahlil qilish va ma'lumotlar bazasini yaratish

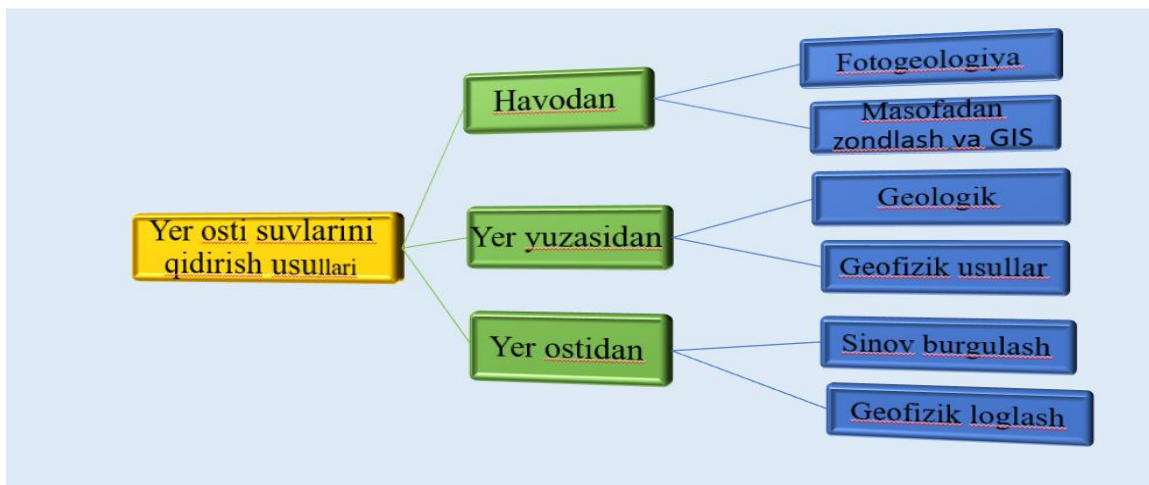
1920-yillardan boshlab amalga oshirilgan. GISni takomillashtirish va shaxsiy kompyuterlarni o'rnatish 1970-yillarda boshlandi. 1980-yillardan boshlab olimlar GISni tabiiy va texnik fanlarda qo'llashni boshladilar. Har yil o'tgan sari GIS yaxshilanib, turli sohalarda keng qo'llanila boshladi va jamoaning imkoniyatlari va tarkibi oshdi. Imkoniyatlarni yangilash va dastur rivojlanishi ortib bormoqda.

Geografik axborot tizimlarining (GIS) qo'llanilishi turli sohalarda ortdi. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, GIS ni turli muammolarni hal qilishda qo'llash 2000 – 2015 – yillar oralig'ida 2,5 baravarga oshdi [12-13].

GIS ko'p yillardan beri qishloq xo'jaligi va suv boshqaruvida ishlatilmoqda. Awulachew va boshqalar (2012) bu sohalarda GIS ning foydalanilishi ma'lumotlarning aniqligini oshirish va qiyin erishiladigan hududlar haqida ma'lumot olish imkoniyatini taqdim etadi, deb ta'kidlaydilar. GIS texnologiyalariga asoslangan meliorativ gidrogeologik monitoringning yana bir afzalligi - bu boshqaruvning avtomatizatsiya va markazlashtirilishiga, masofadan ma'lumot olish va obektlarni boshqarishga erishishdir. Ma'lumotlarning avtomatik uzatilishi amalga oshiriladi. Hozirgi kunda GIS sektori uchun yagona suv va yer monitoring tizimini yaratish va markazlashtirilgan tizimni tashkil etish asosiy vazifa hisoblanadi [15]. Tahlil ma'lumotlar bazasini foydalanuvchining istagan formatida yaratish, Qishloq xo'jaligi va gidrologiya modellarini yaratish va ulardan foydalanish [11]. Yuzaki suv modellarini yaratish [12]. Yer osti va yuzaki suv hamda ularning yetkazib berish tizimlari modellarini yaratish [13]. Yerdan foydalanish va tasniflash modellari hamda xaritalar [14]. Suv ta'minoti tizimi rejalarini tuzish [2]. Yer osti suvlarini boshqarish modellari.

Suv sifati monitoringi. Xavfli moddalarni xaritalash va modellashtirish, tabiiy xavflar yoki yer osti suvlarini boshqarish [5].

Texnika va usullar

Rasm 1. Yer osti suvlarini masofaviy sezish va GIS yordamida tadqiq etish

Natijalar va Muhokama: Masofaviy zondlash (RS) va geografik bilan turli usullarni birlashtirish zarurati Axborot tizimi (GIS) texnikasi suvni qidirishda aniqlikni oshirishdir. Oqava daryolarning oqimli daryolarga o'tishini fazoviy kuzatish kristalli jins-cho'kindi jinslar aloqasi (CRSRC) bo'ylab oqim qo'shilishga olib keldi.

Ushbu tadqiqot uchun GISga asoslangan modelga kontakt yaqinligi tematik qatlamini qo'shishga olib keldi.

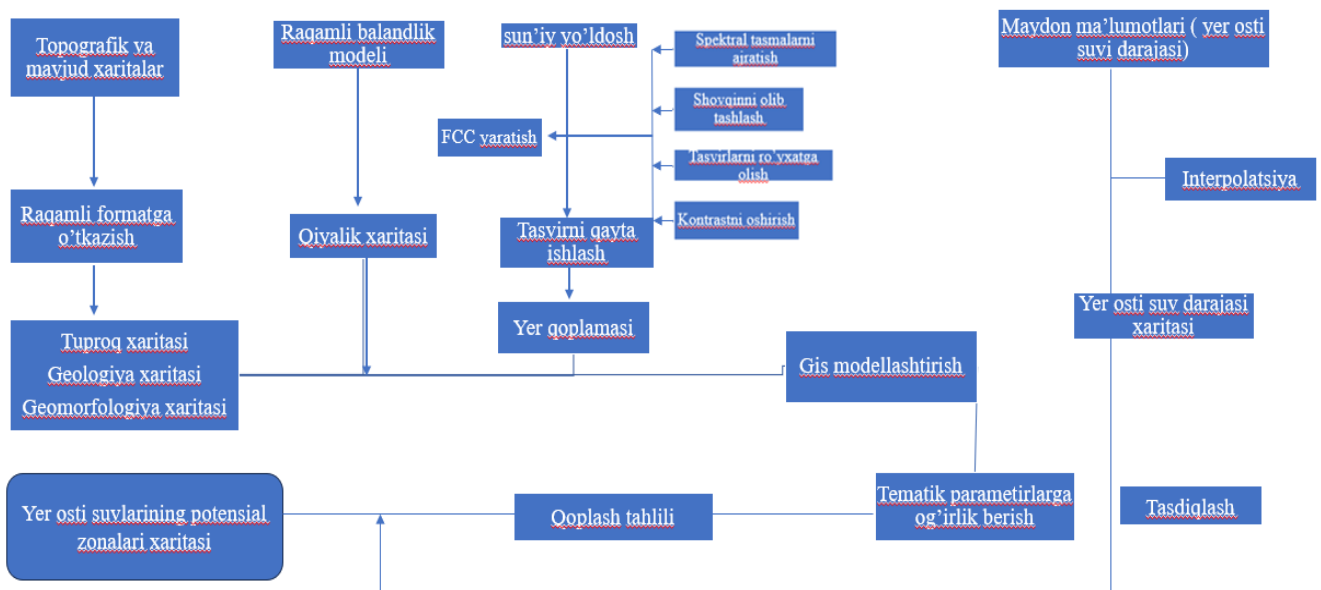
Relyef model ma'lumotlaridan foydalanib, qiyalik, chiziqli tasvir va balandlik tematik xaritalari yaratildi. Aksincha, an'anaviy xaritalar yordamida tuproq, drenaj zichligi va drenaj yaqinligi tematik xaritalari ishlab chiqildi. Geologik dalaviy xaritalash va hududlarni o'rganish jarayonida geologiya va kontakt yaqinligi tematik xaritalari yaratildi. Tematik qatlamlarning vaznini juft-juft taqqoslash orqali belgilab chiqildi va model yaratish GIS muhitida vaznli overlay usuli yordamida amalga oshirildi.

Hududning yer osti suvlarining potentsial modeliga ko'ra, uchta zona aniqlangan: birinchi zona – past potentsial zona, qiyalik va yuqori reliefli hududlarga to'g'ri keladi; ikkinchi zona – o'rta potentsial zona, kristall asosdagi past reliefli hududlar bilan mos keladi; uchinchi zona – yuqori potentsial zona, tadqiqot hududidagi sedimentar relieflarda uchraydi. Maydon jihatidan past, o'rta va yuqori yer osti suvlarining potentsial zonalarini mos ravishda 249, 391 va 130 kvadrat kilometrni qamrab oladi. Yer osti suvlarining potentsial xaritasi dalaviy sharoitlar bilan nisbatan mos keladi. Biroq, bu kabi modellarni tasdiqlashda yordam berish uchun quvur qazuvchilar va davlat organlariga nasos testlari kabi ma'lumotlarni saqlash tavsiya etiladi.

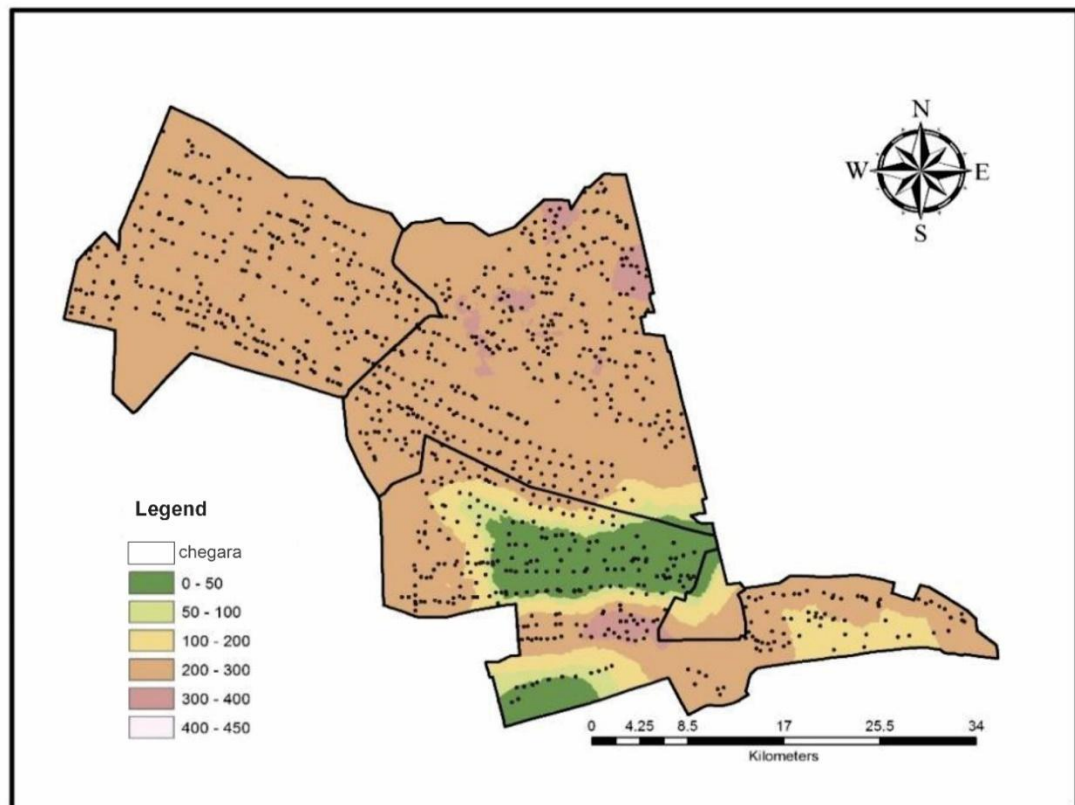
Ko'plab olimlar Xorazm viloyati va Markaziy Osiyodagi Farg'ona vodiysi uchun sug'orishni boshqarish maqsadida SEBAL modellarini yaratganlar. Bu yerda SEBAL modellaridan MODIS tasvirlari bilan foydalanilgan (Chemin va

boshqa, 2004; Bohovich, 2009; Awan va boshqa., 2011; Bohovich va boshqa, 2012; Awan, 2015). Ayniqsa, Konradning bu sohadagi ilmiy tadqiqotlari juda muhimdir. U SEBAL modelini RS, MODIS, ASTER, SPOT-5 va boshqa sun'iy yo'ldoshlar tasvirlari yordamida S havzasida yaratdi va suvdan foydalanish natijasida unumdorlikni hisoblab chiqdi. Bundan tashqari, u GIS yordamida ushbu hudud uchun bir nechta gidrologik modellari yaratdi. GISning qishloq xo'jaligida, sug'orish tarmoqlarida va sug'orilgan yerlarning meliorativ gidrologik monitoringida ishlatilishi, sug'orish tarmoqlari va qishloq xo'jaligi yerlarini monitoring qilishda yuqori potentsialga ega (Tsihrintzis va boshq., 1996). Quyidagi xususiyatlar va uskunalar GISni qishloq xo'jaligidagi eng muhim dasturga aylantiradi (Zhang, 2005):

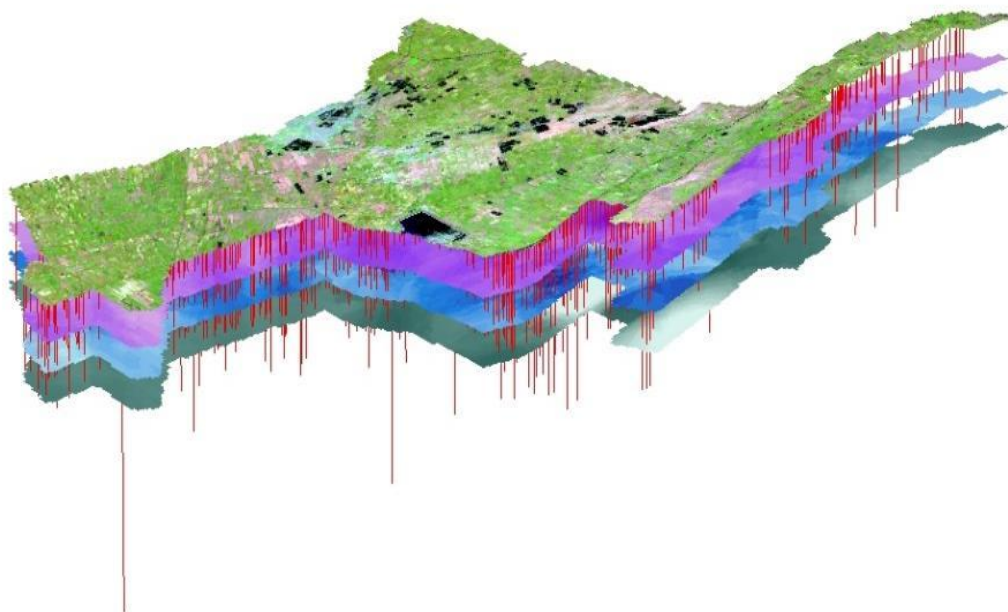
- ❖ Fazoviy tahlil;
- ❖ 3D operatsiyalar;
- ❖ Tarmoq qatlamlari;
- ❖ Qisqa vaqt ichida xulosa chiqarish;
- ❖ Oddiy ma'lumot olish;
- ❖ Kirish imkoniyatlari;
- ❖ Jarayon davomiyligi;
- ❖ Yaqinroq masofalarni aniqlash;
- ❖ Vizualizatsiya.

Rasm 2. Sirdaryo hududidagi yer osti suvlarning potensial zonalari xaritasi

Rasm 3. GIS yordamida yer osti suvlarini to'ldirish potensial zonasini xaritalash

Rasm 4. 3D operatsiyalar yordamida GIS orqali yer osti suvlarini to'ldirish potensial zonasini xaritalash

Xulosa: GISning ayrim qurg'oqchil hududlarga joriy etilishi va bu tizim orqali suv resurslarini boshqarishni yaxshilash ba'zi hududlar uchun yangilik

bo'lishi mumkin. Lekin, GIS faqat dasturiy ta'minot bo'lib, yechimlarni ishlab chiqish va olish uchun ma'lumotlarni to'plash va tahlil natijalarini kiritish zarur. Bu dastur biz uchun foydali ma'lumot manbai bo'lib, ma'lumotlarni to'plash va GISga kiritish juda xilma-xildir va ko'plab tanlovlarga asoslangan. Ma'lumotlarni to'plash uchun ko'plab usullar va metodlar mavjud. Natijada, ma'lumot turlari soni ko'p. GISni keraksiz ma'lumotlar bilan to'ldirish foydalanuvchini katta ma'lumotlar aralashmasida yo'qotishi mumkin. Shuning uchun, tadqiqotlarda faqat zarur ma'lumotlarni olish va tegishli tahlil dasturini tanlash muhimdir. Sirdaryo Melioratsiya Ekspeditsiyasi nazoratidagi hududda 286,500 gektar sug'orilgan yer mavjud. Shunday qilib, 2023 yil 1 oktabr holatiga ko'ra, tuproq namunalari tahlil qilindi. Dinamik Kimyoviy Mutaxassislar doimiy dinamik nuqtada faoliyat yuritib, xlor ionining miqdorini kumush nitrat va X-express va o'tkazgich apparatlari yordamida aniqladilar. Tuproq namunalari 0-0.3 m, 0.3-0.7 m va 0.7-1.0 m qatlamlardan olinadi [3]. Natijalarga ko'ra, 2023 yil 1 oktabr holatiga ko'ra, 7059 gektar sho'rlangan, 223727 gektar past sho'rlangan, 50222 gektar o'rta sho'rlangan va 5486 gektar kuchli sho'rlangan hududlar aniqlangan. Tuzlangan hududlar 2017 yilga nisbatan 616 gektarga kamaygan, past sho'rlangan hududlar 1036 gektarga kamaygan, o'rta sho'rlangan hududlar 211 gektarga oshgan va kuchli sho'rlangan hududlar 1441 gektarga oshgan. Geografik axborot tizimi (GIS) bu ko'rsatkichlar bo'yicha batafsil ma'lumotlar va hudud bo'yicha tuproq sho'rlanganligi kategoriyalari xaritalari bilan ishlab chiqilgan. Kuchli sho'rlangan hududlar Sardoba, Xovas va Mirzaobod tumanlarida oshgan. Ushbu hududlar sho'rlanishga moyil bo'lgan hududlardir. Mirzaobod, Xovas va Sardoba tumanlarida yangi baliq fermalari tashkil etilishi, sug'orish mavsumi davomida suv yetishmasligi, drenaj tarmoqlaridan suv nasos bilan chiqarilishi natijasida sho'rlangan hududlar ko'paydi [4]. 2023 yilgi ekinlar uchun amaldagi yuvish choralari past sho'rlangan hududda 56,430 gektar, o'rta sho'rlangan tuzlangan hududda 1,095 gektar va kuchli sho'rlangan hududda 1,675 gektar qilib belgilangan va belgilangan hududlarda to'liq masshtabdagi yuvish amalga oshirilgan. 2017 yil kuz va 2023 yil bahoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, hududning barcha sohalarida o'rtacha tuzlanish hududi tuzlangan va o'rta tuzlangan hududlarning kamayishi sababli oshgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish to'g'risida Harakatlar strategiyasi
2. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari. –Toshkent 2007., 176-b.
3. Исаев С.Х., Хайдаров Б.А. – Использование коллекторно-дренажных вод для орошения хлопчатника // Бюллетень науки и практики, –Т. 2018., 4 №9, s.109–113.
4. Исаев С., Джуманов А.-Математическое моделирование процесса оседания отложений и грунта. //Вестник научно-практический, 2018. Т., 4 №7, s.160–165.

5. Xamidov M.X, Shukurlayev X.I, Mamataliyev A.B, Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi "Sharq" nashriyot–matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2009. 238-241 b.
6. Абдувайтов А.А., Ishanxodjayev O.A., Geoaxborot tizimlarida yer osti suvlarini monitoringi (Cho'ponota suv olish inshooti misolida)// "Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va dasturiy ta'minot yaratishda innovatsion g'oyalar" Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjumani materiallari to'plami.
7. 17-18 may, Samarqand-2021. 192-194 b.
8. Raximboyev F.M., Shukurilayev X.I., Qishloq xo'jaligida zah qochirish melioratsiyasi Toshkent Mexnat 1996 y 201 b.
9. Shukurlayev X.I, Mamataliyev A.B, Shukurlayeva R.T Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi Toshkent 2007 y. 238 .
- 10.Исаев С.Х., Хайдаров Б.-Влияние порядка полива хлопчатника Андижан-36 на егоурозайность // Журнал «Мелиорация и мелиорация». –Toshkent, №1 (11).2018. –s. 9–13.
- 11.Мелькановицкая С. Г., Горячева Н. В. Определение нефтепродуктов в подземных водах методом газовой хроматографии. Экспресс-информация. ВИЭМС. Гидрогеол. и инж. геология, 1977, № 2.
- 12.Исаев С.Х., Раджабов Т.Т., Доли Дудко А.А.-Влияние неорганических удобрений на урожайность хлопчатника на засоленных почвах- /Бюллетень науки и практики, 2018. Т., 4 №10, s.198-202.
- 13.Djumanov J. X., Abduvaitov A. A., Aytmetov B. R. "Application of geographic information systems and technologies in hydrogeology" TUIT News.
- 14.Исаев С.С., Ахмедов Ш., Мардиев Ш. Урожайность хлопчатника в условиях такырных почв, подверженных ветровой эрозии 2018. Т., 4 №10, s.178-184.

MUNDARIJA

*B: Falsafa. Filologiya. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. San'atshunoslik.
Sotsiologiya. Islomshunoslik. Iqtisod. Yuridik fanlari*

Анварова Н.Х. Роль демагогического дискурса в построении конфликта в «Преступлении и наказании»	2
Xusanova Sh.A. Yetimxon qo'zg'oloni tarixiga doir	7
Erkinova M.H. Zulfiya Isroilovanning xayoti va faoliyatiga bir nazar	11
Давлатова С.К. Контрастивный анализ темпоральной лексики русского и узбекского языков.....	19
Kadirova Sh.A. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining fanlarga tayyorlanish jarayonidagi kasbiy kompetensiyalari	23
Nurmatova N.D. Konstitutsiyaviy shikoyat: O'zbekiston va xalqaro tajriba.....	26
Nurtayev S. Neologisms in our life	34
Анорбоев М.Р. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)нинг юридик тахлили.....	38
Ishkobilov F.X., Nurova D.D., Atoev A.K. АКТ sohasida sun'iy intellektning samaradorligi va imkoniyatlari	48
Vaxobjonova G., Nazarova N., Rustamova F., Meyliyeva A. Alisher Navoiy hayoti va ijodiga bir nazar	55
Karimova L.F., Xayritdinova M.U. Biologiya darslarida gamifikatsiyaning roli.....	61
Ibragimov S.S. Maktablarda to'garak mashg'ulotlarida google classroomdan foydalanish....	64
Karimova L.F., Ismoilova U., No'monova D.O'. O'simliklarda fiziologik jarayonlarni kuzatishda spektral tahlil usuli.....	68
Toshemirova D.B. Abdulla Oripov ijodida poetik obrazning o'ziga xosligi.....	72
Daminova G.B. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda nazariya va amaliyotning birligi prinsipi..	76
Ibragimova L.K., Qodirova G. Fizika fanida innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish	83
Norboyeva Sh.N., Teshayeva D.R. Tomchilab sug'orishning qishloq xo'jaligidagi imkoniyatlari va g'o'za mahsuldorligiga ta'siri.....	88
Xoliqov Y.O. Yoshlar tarbiyasida bag'rikenglik va millatlararo madaniyatning o'rni	91
Karimova M.A. Tarix sahifalarida ayollarning ijtimoiy holatlari	95
Axmatxonova M., Shokirov A. Moychechak ekstraktidagi biologik faol moddalarni aniqlash	99
Ashurova Kh.S. The role of national values and ideology in the formation of personality...	102
Abdullayeva N.E. Helba o'simligining qandli diabetga ta'siri hamda sog'lom turmush tarzini yaratishda shifobaxsh xususiyatlari	107
Abdullayeva N.E. Tuxumdon patologiyalari va ularni davolashda yangi texnologiyalar	112
Umurzaqova N. Arginin gidroxlorid eritmasini miqdoriy tahlili uchun analitik usul ishlab chiqish va uni validatsiyalash	118
Tojiddinova M. Health risks of smartphone use in children: a scientific review.....	121
Jo'rayeva Sh.B. Aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish	124
Mamanazarova G.Y. Elektron resurslarni yaratish texnologiyasi.....	129
Шерматова Н.Р. Жизнь и творчество Анны Ахматовой. Ташкентский цикл	133
Ergashova I., Madiyeva M.Y. Tibbiyot terminlarida metaforalarning pragmatik xususiyatlari (o'zbek va ingliz tillarida)	138
Xolmatova Sh.U. Geoma'lumotlar bazasini interpolyatsiya qilish usulini ishlab chiqish GIS texnologiyalaridan foydalanib, Sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlaridagi o'zgarishlarni baholash va monitoring qilish.....	142